

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOLOGIJOS FAKULTETAS

MIGLĖ MARKULYTĖ

LITERATŪROS ANTROPOLOGIJA IR KULTŪRA

Romualdo Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ recepcija

Magistro darbas

Darbo vadovė prof. dr. Brigita Speičytė

Vilnius

2026

Miglė Markulytė, *Romualdo Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ recepcija*, Magistro darbas, vadovė prof. dr. Brigita Speičytė, Vilniaus universitetas, Filologijos fakultetas, 2026, p. 64.

Raktiniai žodžiai: apysakos recepcija, recepcijos studijos, lūkesčių horizontas, modelinis skaitytojas, modelinis autorius, interpretacinė strategija, skaitymo lygmenys, Romualdas Granauskas.

Anotacija: Magistro darbe nagrinėjama Romualdo Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“ ir kūrinio reikšmės, kurias atskleidžia jo recepcijos tekstai. Tiriami nuo kūrinio publikacijos *Pergalės* žurnale (1973 m.) iki 2020 m. viešai pasirodę recepcijos tekstai: skaitytojų atsiliepimai žurnale *Literatūra ir menas*, literatūros kritikų recenzijos ir apžvalgos periodinėje spaudoje, literatūrologų moksliniai straipsniai bei 1999 m. leidimo iliustracijos. Remiantis Hanso Roberto Jausso, Stanley Fisho ir Umberto Eco recepcijos teorijos darbais, keliamas klausimas kas įgalina skirtingas apysakos skaitytojų interpretacijas ir lemia jų prieštarumą. Dėl to atliekamas į kūrinio bei jo interpretacijos santykius orientuotas tyrimas: identifikuojamos recepcijos tekstuose dažniausiai aptariamoms kūrinio temoms, atskleidžiamas skaitytojų įvardintų reikšmių spektras ir parodoma, kaip šias reikšmes formuoja individualūs skaitytojų bei teksto santykiai. Šiuo darbu atskleidžiamos teksto strategijos, generuojančios kūrinio daugiaprasmiškumą ir parodoma, kaip abstrakčios kūrinio reikšmės konkretizuojamos recepcijos tekstuose.

Keywords: reception of novelette, reception studies, horizon of expectation, Model Reader, Model Author, interpretive strategy, levels of reading, Romualdas Granauskas.

Abstract: The master's thesis examines the reception of Romualdas Granauskas's novelette "The Offering of the Bull" ("Jaučio aukojimas"), and the meanings of the work revealed through its reception texts. The study analyses the novelette's public reception from its first publication in the journal *Pergalė* in 1973 to the last published reception text in 2020. The study includes readers' responses in the magazine *Literatūra ir menas*, reviews and articles by literary critics in the periodical press, articles by literary scholars, and the illustrations of the 1999 edition. Drawing on the theoretical work on reception by Hans Robert Jauss, Stanley Fish and Umberto Eco, the thesis explores what enables different interpretations of the novelette among its readers and what determines their contradictory nature. Accordingly, the research focuses on the relationship between the literary work and its interpretation: the themes most frequently discussed in reception texts are identified, the spectrum of meanings attributed by readers is revealed, and the ways in which these meanings are shaped by individual relationships between readers and the text are demonstrated.

This thesis reveals the textual strategies that generate the work's polysemy and demonstrates how the abstract meanings of the work are concretized in reception texts.

Santrauka:

Magistro darbe nagrinėjama Romualdo Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ vieša recepcija nuo kūrinio publikacijos *Pergalės* žurnale (1973 m.) iki paskutinio publikuoto recepcijos teksto (2020 m.). Tyrimo medžiagą sudaro apysaką aptariantys skaitytojų atsiliepimai *Literatūros ir meno* žurnale, literatūros kritikų vertinimai periodinėje spaudoje bei literatūrologų moksliniai straipsniai. Atliekamas į kūrinio bei jo interpretacijos santykius orientuotas tyrimas, identifikuojant recepcijos tekstuose dažniausiai aptariamas kūrinio temas, atskleidžiant skaitytojų įvardintų reiškinių spektrą ir analizuojant skirtingų interpretacijų pagrindą bei jų santykius su tekstu. Teorinė prieiga formuojama remiantis Hanso Roberto Jausso, Stanley Fisho ir Umberto Eco darbais. Analizėje keliama klausimai: kas lemia prieštaringas to paties kūrinio interpretacijas; kaip skaitytojų pasitelkiamos teksto skaitymo strategijos atveria kūrinio reiškinių daugį; kaip tekstas suteikia pagrindą skirtingoms interpretacijoms.

Darbą sudaro dvi dalys. Teorinėje dalyje pristatoma recepcijos teorijų kilmė bei apžvelgiamos tyrimui aktualios tyrimų kryptys: sociologinė–istorinė, retorinė bei semiotinė. Pristatoma Hanso Roberto Jausso lūkesčių horizonto sąvoka ir argumentuojama kodėl svarbu tirti ankstesnės recepcijos akumuliaciją. Jausso lūkesčių horizonto sąvoka papildoma Stanley Fisho interpretacinių bendruomenių samprata ir paaiškinama, kaip interpretacinės strategijos leidžia visuomenėje tuo pat metu egzistuoti skirtingiems lūkesčių horizontams. Galiausiai pristatomas Umberto Eco semiotinis požiūris į tekstą ir jo plėtotos idėjos: skirtis tarp empirinio ir modelinio autoriaus / skaitytojo ir jų intencijų, skaitymo ir teksto strategijos bei semantinis ir semiotinis skaitymo lygmenys.

Šių autorių teoriniai darbai formuoja tyrimo eigą. Antroje darbo dalyje, atsižvelgiant į Hanso Roberto Jausso aptartą lūkesčių horizonto poveikį interpretacijai, parodoma, kaip skaitytojo gyvenamas laikmetis, literatūrinis kontekstas bei ankstesnės interpretacijos formuoja galimas skaitymo strategijas. Siekiant išryškinti, kaip ankstesnė recepcija formuoja vėlesnę, atskleidžiamas recepcijos tekstų dialogiškumas. Selektiviai remiantis Fisho idėjomis, tekstai grupuojami pagal skaitytojų nagrinėjamas temas ir minimas reikšmes, įvardijamos sutampančios ir prieštaringos interpretacijos. Eco teorinis pagrindas leidžia gilintis į tai, kaip tekstą struktūruojantys formalieji elementai lemia kūrinio interpretaciją ir kaip teksto numatomi semantinis ir semiotinis skaitymo

lygmenys generuoja skirtingas reikšmes. Analizuojant recepcijos tekstų ir kūrinio santykius, identifikuojamas kūrinio modelinis skaitytojas, aptiriamos kūrinyje veikiančios teksto strategijos bei parodoma, kaip individualių skaitytojų pasitelkiamos skaitymo strategijos leidžia aktualizuoti atitinkamas teksto reikšmes.

Išvadosse konstatuojama, kad kūrinys pateikia skirtingų reikšmių galimybes, o skaitytojai, pasitelkdami skirtingas interpretacines strategijas, sukuria platų reikšmių spektrą. Apibendrinama, kad tai, kokias kūrinio reikšmes identifikuoja recepcijos tekstų autoriai, priklauso nuo konkretaus lūkesčių horizonto ir to, kokios interpretacinės strategijos yra taikomos.

Turinys

1. Įvadas	6
2. Recepcijos teorijos	9
2.1. Apžvalga	9
2.2. Hansas Robertas Jaussas. Recepcijos estetika	12
2.3. Stanley'is Fishas. Interpretacinės strategijos ir interpretacinės bendruomenės	15
2.4. Umberto Eco. Modelinis skaitytojas ir skaitymo lygmenys	17
3. Recepcijos apžvalga	20
4. Lūkesčių horizonto kaita	26
4.1. Kūrinio pasirodymo kontekstas	26
4.2. Oficialus lūkesčių horizontas	27
4.3. Polemika kultūrinėje spaudoje	28
4.4. Interpretacinės bendruomenės: konformistinė ir nekonformistinė	31
5. Reikšmių sąsajos ir kūrinio lygmenys	35
5.1. Religijos ir rezistencijos temų sąsaja	35
5.2. Semantinis ir semiotinis kūrinio lygmenys	36
5.3. Šarūno Miškinio iliustracijos ir krikščioniška simbolika apysakoje	41
5.4. Teksto daugiareikšmiskumas – reikšmių susikirtimas ar jų koegzistencija?	43
6. Kūrinio modelinių skaitytojų ir recepcijos tekstų modelinių autorių santykiai	47
7. Išvados	49
Šaltiniai	51
Literatūra	52
Priedas	55
Summary	64

1. Įvadas

Literatūros recepcijos tyrimų ištakos siekia XX a. 7–8 dešimtmečius, kai Vokietijoje susiformavo recepcijos estetikos kritinės minties judėjimas, atkreipęs dėmesį į skaitytojo vaidmens svarbą kūrinio reikšmių kūrimo procese. Literatūros teorijos ir kritikos lauke susidomėjimas recepcijos klausimais plito sparčiai. 1980 m. publikuoto straipsnių rinkinio *Skaitytojas tekste* (*The Reader in the Text*) sudarytoja Susan Rubin Suleiman, pastebėjo, kad jau tuo metu straipsniai, nagrinėjantys skaitymo atliktį, individualaus atsako įvairovę, santykius tarp teksto ir skaitytojo bei interpretacijos ribų pobūdį, pasirodydavo beveik kiekviename literatūros mokslo žurnale abipus Atlanto. Tačiau Lietuvoje ši literatūros tyrimų kryptis iki šiol nesulaukė pakankamo tyrėjų dėmesio – recepcijos teoretikų darbų vertimai į lietuvių kalbą negausūs, o recepciją tiriantys moksliniai straipsniai dažnu atveju pateikia bendrą autoriaus kūrybos ar konkretaus kūrinio kritikos apžvalgą, tačiau nesiekia atskleisti kaip skaitytojų įvardijamos kūrinio reikšmės atsiskleidžia pačiame kūrinyje.

Hansas Georgas Gadameris veikale *Tiesa ir Metodas* (*Wahrheit und Methode*, 1960) pastebėjo, kad tyrėjas, kuris nekreipia dėmesio į recepcijos istorinį sąlygotumą, o tik gilinasi į tekstą, nepripažįsta, kad ir jo paties suvokimą veikia tam tikros prielaidos, ir dėl to gali pasiekti tik tariamą objektyvumą, kuris priklauso nuo keliamo klausimo (Jauss, 2004, p. 224). Nors interpretacija iš principo negali būti galutinai objektyvi, tačiau recepcijos tyrimai leidžia praplėsti vieno tyrėjo interpretacines galimybes ir atskleisti, kaip jas formuoja skaitytojo išankstiniai įsitikinimai, anksčiau perskaityti kūriniai bei pasitelkiamos skaitymo strategijos. Stebint kūrinio recepcijos kaitą laike, galima suprasti, kaip dominuojantį estetinį suvokimą ir galimų interpretacijų kryptis formuoja ankstesnės recepcijos akumuliacija. Išmokus atpažinti, kaip individualias interpretacijas sąlygoja istorinio konteksto nulemtų kultūrinių, etinių ir literatūrinių išankstinių įsitikinimų rinkinys, galima suvokti ir savo paties (pačios) recepcijos sąlygotumą, pastebėti, iš kur kyla tam tikros prielaidos, bei intencionaliai pasitelkti skaitymo strategijas.

Šiuo darbu siekiama parodyti, kad kūrinio recepcijos tyrimas gali atverti kitoms prieigoms neprieinamą interpretacijų spektrą. Pasitelkiama semiotinė prieiga neskatina ieškoti tinkamos ar vienos „sėkmingos“ interpretacijos, o leidžia atskleisti recepcijos tektais perteikiamų interpretacijų santykius su kūriniu bei atpažinti kūrinio reikšmių daugio potencialą teksto sąraangoje. Ši prieiga pasitelkiama nagrinėti Romualdo Granausko apysaką „Jaučio aukojimas“ būtent todėl, kad per 53 metus nuo pirmosios publikacijos *Pergalės* žurnale, viešajame bei moksliniame diskurse pasirodė daugybė skirtingų kūrinio vertinimų, kurių prieštaravimas verčia svarstyti, kaip kūrinys skaitytojus gali vesti tokiais skirtingais interpretaciniais keliais.

Vanda Juknaitė straipsnyje „Romualdo Granausko prozos modernumas“ (2004, p. 134–152), aptardama Algimanto Bučio, Jūratės Sprindytės bei Kęstučio Nastopkos interpretacijas, pastebėjo, kad nuosekli teksto analizė neleidžia galutinai pagrįsti nė vienos jų: nei kūrinio, kaip istorinės ar mitologinės apysakos, nei žurno, kaip archaiškos figūros ar modernios psichikos veikėjo sampratos. Pasak autorės, tai lemia „kondensuoto daugiasluoksnių teksto gelmėje“ slypintys prieštaraivimai, kurie leidžia užginčyti kiekvieną iš interpretacijų. Šiame darbe keliama hipotezė, kad šie (ir kiti) prieštaraivimai išduoda teksto strategijas, suteikiančias skaitytojui skirtingų interpretacijų galimybes. Daroma prielaida, kad interpretacijas lemia ne tik teksto, bet ir skaitymo strategijos (kurios niekuomet nėra visiškai subjektyvios), kūrinio publikacijos kontekstas bei ankstesnė recepcijos akumuliacija. Todėl tyrimo objektą sudaro klausimas iš dviejų dalių: kaip tekstas suteikia pagrindą skirtingų reikšmių identifikacijai ir kaip skaitytojų interpretacijas lemia literatūrinis bei sociopolitinis kontekstas. Tad šio darbo tikslas – išanalizuoti Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ viešai prieinamus recepcijos tekstus ir atskleisti, kaip teksto bei skaitymo strategijų sąveika formuoja apysakos recepciją.

Šio tyrimo medžiaga – Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“ bei 1973–2020 m.¹ viešai pasirodę kūrinio recepcijos tekstai. Tai atsiliepimai *Literatūros ir meno* žurnale, kūrinio recenzijos periodinėje spaudoje, Granausko knygos *Duonos valgytojai* (1975), kurioje publikuota apysaka, apžvalgos, kūrinių analizuojantys moksliniai straipsniai, knygų skyriai bei vienas magistro darbas. Į tyrimą įtraukiamos ir 1999 metų leidimą papildančios Šarūno Miškinio iliustracijos, kurios taip pat laikomos recepcijos tekstu. Tyrimui atrinkti tik viešai prieinami tekstai, kuriuose kūrinys yra ne tik minimas, bet ir interpretuojamas ar vertinamas: iš viso – 22 recepcijos tekstai.

Tikslui pasiekti keliame šie uždaviniai:

1. Surinkti apysakos recepcijos tekstus, išskirti dažniausiai aptariamas temas ir pristatyti skaitytojų įvardijamų kūrinio reikšmių spektrą.
2. Pristatyti kūrinio publikavimo kontekstą ir parodyti, kokią įtaką jis turi kūrinio recepcijai.
3. Identifikuoti kūrinio modelinį skaitytoją, aptarti kūrinio veikiančias teksto strategijas bei parodyti, kaip individualių skaitytojų pasitelkiamos skaitymo strategijos leidžia aktualizuoti atitinkamas teksto reikšmes.
4. Atskleisti recepcijos tekstų dialogiškumą bei kūrinio teksto strategijų bei jo interpretacijų santykį.

¹ Tyrimo medžiagos buvo ieškota iki šių dienų (2026 m.), tačiau paskutinis apysaką nagrinėjantis tekstas pasirodė 2020 m.

Darbą sudaro dvi dalys: pirmoji, skirta recepcijos teorijų pristatymui ir antroji, skirta apysakos ir jos recepcijos tekstų santykių analizei. Pirmojoje dalyje pristatoma recepcijos teorijų kilmė, apžvelgiamos tyrimui aktualios tyrimų kryptys: sociologinė–istorinė, retorinė bei semiotinė, taip pat pristatomos šį tyrimą formuojančios Hanso Roberto Jausso, Stanley Fisho bei Umberto Eco teorinės prielaidos. Antroje dalyje apžvelgiamas kūrinio bei pirmųjų recepcijos tekstų pasirodymo istorinis kontekstas, pristatomi, grupuojami bei analizuojami recepcijos tekstai, atskleidžiamas jų dialogiškumas bei santykiai su kūrinio.

Analizuojant kūrinio recepciją atsižvelgiama į tai, kad tyrimo medžiagą sudaro ne empirinių skaitytojų atsiliepimai, o recepcijos tekstai – atrinktos ir į tekstą sukombinuotos skaitytojų mintys. Šie tekstai, redaguoti kalbos redaktorių, o sovietmečiu – ir cenzorių, bei publikuoti autoritetingų asmenų (pavyzdžiui, periodinių leidinių redaktorių ar knygų sudarytojų) sprendimu, negali būti laikomi nei netarpiškomis skaitytojų interpretacijomis, nei apysakos recepcijos visuma. Pripažįstama, kad tiriamuose recepcijos tekstuose veikia jų autorių ir redaktorių intencijos, tačiau laikomasi prielaidos, kad vienintelės intencijos, kurias galima rekonstruoti, yra ne empirinių, o teksto strategijomis pasireiškiančių modelinių autorių intencijos. Vis dėlto, recepcijos tekstų modelinių autorių santykį su apysaka tiksliausiai nusako sąvoka „skaitytojas“, todėl šiame darbe, kalbant apie recepcijos tekstų modelinius autorius, tam tikrais atvejais jie vadinami skaitytojais.

Verta pastebėti, kad ankstyvieji recepcijos tekstai (publikuoti iki Nepriklausomybės atgavimo) galėtų būti vertingi analizuojant sovietmečio cenzūros nulemtus recepcijos apribojimus. Tačiau siekiant atlikti išsamų tyrimą, reiktų praplėsti recepcijos tekstų imtį: pasitelkti visą į redakcijas atsiųstą medžiagą (cenzūros nepalietus rankraščius, nepublikuotus tekstus), kurioje aptariamas nagrinėjamas kūrinys. Šiame darbe nutarta apriboti tyrimą viešai prieinama medžiaga dėl to, kad tyrimas kreipiamas ne literatūros sociologijos, o literatūros semiotikos linkme, pagrindiniu domėjimosi objektu laikant kūrinio siūlomas ir skaitytojų perskaitomas reikšmes. Nors, tekstus vertinant kritiškai, yra atsižvelgiama į jų kilmės kontekstą, tačiau šiame darbe nesileidžiama į išsamią teksto ir konteksto bei empirinių ir modelinių autorių santykių analizę.

2. Recepcijos teorijos

2.1. Apžvalga

Recepcijos teorijų ištakos gali būti atsekamos iki Martino Heideggerio, kuris veikale *Būtis ir laikas* (*Sein und Zeit*, 1927) suvokimą apibūdino ne kaip metodą, kuris gali būti intencionaliai pasitelktas, bet kaip esminę žmogaus būties charakteristiką. Jis parodė, kad suvokimas turi išankstinę struktūrą, sudarytą iš praeities patirčių, percepcijų ir konceptų. Šią idėją Hansas-Georgas Gadameris išplėtojo skaitymo ir interpretacijos procesų kontekste (Ferretter, 2006, p. 149). Veikale *Tiesa ir Metodas* (*Wahrheit und Methode*, 1960), Gadameris kritikavo istorinį objektyvizmą argumentuodamas, kad tyrėjas, kuris nekreipia dėmesio į recepcijos istorinį sąlygotumą, o tik gilinasi į tekstą, nepripažįsta, kad ir jo paties suvokimą veikia tam tikros prielaidos. Todėl imanentinė analizė pasiekia tik tariamą objektyvumą, kuris priklauso nuo tyrėjo keliamo klausimo (Ferretter, 2006, p. 149).

Šia idėja paremtas XX a. 7–8 dešimtmečiais Vokietijoje, Konstanco universitete susiformavo recepcijos estetikos kritinės minties judėjimas, kurio šalininkai prieštaravo tuo metu dominuojančios Naujosios kritikos idėjoms. Naujoji kritika steigė hierarchinį teksto ir skaitytojo santykį, kuriame dominavo tekstas, o skaitytojas ir kontekstas buvo subordinuojami jam. Prieštaraudama tokiai nuostatai, Konstanco universiteto mokslininkų (Hansas Robertas Jaussas, Wolfgangas Iseris, Wolfgangas Preisendanzas, Manfredas Fuhrmannas ir Jurijus Striedteris) grupė, kuri tarptautiniu mastu tapo žinoma Konstanco mokyklos pavadinimu, teigė, kad tekstas, skaitytojas ir kontekstas (literatūros veikalo sukūrimo ir jo skaitymo aplinkybės bei procesas) turėtų būti laikomi vienodai svarbiais. Šiame kontekste susiformavo recepcijos estetikos (*Rezeptionsästhetik*) bei skaitymo poveikio (*Wirkungsästhetik*) kritikos kryptys, skėtiniu terminu vadinamos recepcijos teorija², kurios plėtojo į skaitytoją orientuotą literatūros kritiką. Recepcijos teoretikai, tarp kurių vieni žinomiausių – Hansas Robertas Jaussas ir Wolfgangas Iseris, – pabrėžė skaitytojo vaidmens svarbą kūrinio reikšmių kūrimo procese, nagrinėjo skaitymo akto metu vykstančius procesus ir tai, kas lemia jų specifiką.

Recepcijos tyrimų laukas nuo pat jo užuomazgų buvo pagrįstas įvairiomis filosofinėmis įtakomis, o teoretikai dažnu atveju savo prieigas formavo siedami skirtingas mokslo sritis ar skolindamiesi sąvokas iš skirtingų **mokslo laukų**, todėl galima pastebėti, jog nėra griežtai nustatytos recepcijos teorijų klasifikacijos³. JAV publikuoto straipsnių rinkinio *Skaitytojas tekste* (*The Reader*

² JAV tradicijoje dar vadinama skaitytojo atsako teorija (*reader-response theory*, Lane, 2006, p. 278).

³ Aušra Jurgutienė *XX amžiaus literatūros teorijų* (2006) vadovėlio skyriuje „Fenomenologinis, hermeneutinis ir recepcinis teksto interpretavimas“ nepateikia aiškos klasifikacijos ir visas recepcinės kritikos teorijas apgaubia bendru

in the Text, 1980) sudarytoja Susan Rubin Suleiman įvade pastebėjo, kad į skaitytoją orientuota kritika yra ne „vienas plačiai pramintas kelias, o daugybė susikertančių, nevienodų takų, dengiančių didelę kritinio kraštovaizdžio erdvę tokiu raštu, kurio kompleksiskumas atgraso net drąsiusius ir visiškai suglumina silpnesnės dvasios skaitytojus“ (Suleiman, 1980, p. 6). Tad siekdama palengvinti skaitytojo dalį, Suleiman nubrėžė bendras klasifikacijos gaires, siedama teorijas pagal jų ištakas, teoretikų vartojamas sąvokas bei keliamus klausimus. Ji išskyrė šešias į skaitytoją orientuotos kritikos kryptis: retorinę; semiotinę–struktūralistinę; fenomenologinę; subjektyvią–psichoanalitinę; sociologinę–istorinę; bei hermeneutinę.

Šiame tyrime teorijos taikomos pagal jų parankumą, atsižvelgiant į turimą recepcijos medžiagą, ir remiamasi konkrečių teoretikų darbais, neskant viena kryptimi. Darbe keliami klausimai yra nukreipti ne tik į skaitytojo atsaką, bet ir į teksto sandarą, kuri skatina tam tikrą jo recepciją ir riboja galimas interpretacijas. Siekiant aptarti recepcijos istoriškumą bei skaitytojų atsako įvairovės klausimus aktualiausia yra sociologinė–istorinė kryptis, o gilinantis į teksto ir jo recepcijos santykius – retorinė bei semiotinė–struktūralistinė kryptys, todėl jos bus pristatomos plačiau.

Retorinė kryptis šiuo atveju aktuali todėl, kad jos atstovus domina ne tik literatūros kūrinio etinis bei ideologinis turinys, bet ir tai, kaip autoriaus pasitelkiamos technikos yra struktūruojamos tekste bei kokį poveikį jos daro skaitytojui. Vienas žymiausių krypties atstovų Wayne'as Boothas, remdamasis iš Romano Jakobsono perimtu literatūros kaip komunikacijos sistemos modeliu, įvedė implikuoto autoriaus (implied author) sąvoką, kurią vėliau perėmė ir išplėtojo Wolfgangas Iseris. Boothas atskyrė empirinius bei implikuotus (numanous) autorių ir skaitytoją, kaip tekste esančius, skaitymo metu išskylančius vaizdinius (Suleiman, 1980, p. 8). Iseris transformavo Bootho implikuoto skaitytojo sąvoką pabrėždamas, kad tai yra skaitytojo suvokiama skaitymo pozicija, ne idealus interpretuotojas, kurio vaidmenį gali atlikti realus skaitytojas, o tik vienas iš daugybės reikšmę kuriančių elementų tekste (Suleiman, 1980, p. 14). Iseris teigė, kad empirinis skaitytojas niekuomet negali pilnutinai įgyvendinti implikuoto skaitytojo vaidmens, nes tekstas yra nepalyginamai turtingesnis nei jo individuali realizacija skaitymo procese (Iser, 1978, p. 280).

„literatūros hermeneutinių mokyklų“ skėčiu. Jurgutienė į recepcijos kritikos raidą žvelgia istoriškai ir skiria dvi hermeneutinių mokyklų kryptis: ankstesnę, kuri labiau domėjosi poetikos problemomis ir vėlesnę, kuri domėjosi recepcijos istoriškumo problemomis. Literatūros teorijų žinyno *Kritinė teorija šiandien (Critical Theory Today, 2023)* autorė Lois Tyson skaitytojo atsako kritikos teorijas pagal jų keliamus klausimus skirsto į penkias kategorijas: transakcinę skaitytojo atsako teoriją, afektyviąją stilistiką, subjektyviąją skaitytojo atsako teoriją, psichologinę skaitytojo atsako teoriją ir socialinę skaitytojo atsako teoriją. Tyson taip pat primena, kad kategorijos yra „dirbtinės“ – jas skiriančios ribos dažnai yra tokios ir neapibrėžtos, nes skirtingų mokyklų atstovai dalijasi tam tikromis bendromis idėjomis. Taip pat, yra aspektų, dėl kurių tos pačios mokyklos atstovai nesutaria tarpusavyje. Ika Willis knygoje *Recepcija (Reception 2017)* neigia būtinybę klasifikuoti recepcijos teorijas ar apibrėžti šio lauko ribas ir parodo, kaip recepcijos tyrimų sritis persidengia su daugybe kitų laukų ir terminų.

Retorinei kryptiai yra artima struktūralistinė–semiotinė kryptis, taip pat pagrįsta Jakobsono teksto samprata. Tačiau jos tikslas – ne interpretuoti tekstus siekiant nustatyti jų reikšmę, bet „išanalizuoti kodų ir konvencijų daugį, kuris paverčia tekstą perskaitomu“ (Suleiman, 1980, p. 11)⁴. Šios krypties atstovai taip pat skiria empirinį autorių ir skaitytoją nuo tų, kurie figūruoja tekste. Tačiau tekste įrašytas skaitytojas (inscribed reader) skiriasi nuo Bootho implikuoto skaitytojo tuo, kad implikuotas skaitytojas veikia kaip fiktyvus, idealus interpretatorius, o įrašytas skaitytojas yra pačiame tekste veikianti, reikšmę kurianti instancija (Suleiman, 1980 p. 14). Tuo semiotinė skaitytojo sąvoka yra artima Iserio implikuoto skaitytojo sampratai – tą pastebi Umberto Eco ir, aptardamas Bootho bei Iserio skaitytojų sąvokas (Eco, 1994, p. 46–47), kuria semiotinę analogiją – modelinio skaitytojo sampratą. Ši sąvoka bus plačiau pristatoma skyriuje „Umberto Eco semiotinė prieiga“.

Semiotinė prieiga šiam darbui yra paranki, nes analizuojant konkrečių skaitymų rezultatus, bus siekiama nustatyti teksto kodus ir konvencijas, kurie skatina šiuos skaitymus. Tyrimas yra nukreiptas ne į „teisingos interpretacijos“ paieškas tarpkritinės recepcijos tekstų, tačiau į siekį parodyti, kaip tekstas leidžia (ar net skatina) skirtingas interpretacijas – kaip skirtingų interpretacijų galimybės yra įrašytos tekste bei kaip jos yra aktualizuojamos įvairių laikotarpių, socialinių kontekstų veikiamų individualių skaitymų metu.

Kita šiam darbui aktuali į skaitytoją orientuotos kritikos kryptis – sociologinė–istorinė. Šioje perspektyvoje individualus skaitytojas suprantamas ne izoliuotai, bet kaip „dalis skaitančios publikos“ (Suleiman 1980, p. 32), o skaitymas matomas kaip iš esmės kolektyvinis fenomenas. Pateikdama istorinės krypties pavyzdį, Suleiman mini Jausso darbus ir įvardija, jog jo atstovaujamos Konstanco mokyklos teoretikus sieja „[b]andymas paaiškinti ir literatūros kūrybos bei recepcijos dialektiką, tam tikroje kultūroje tam tikru laiku, ir istorinius tęstinumus bei pertrūkius atskirų kūrinių ar autorių recepcijoje“ (Suleiman, 1980, p. 35). Šiame darbe istorinė kryptis tampa svarbi aiškinantis, kokiame kontekste atsirado kūrinys ir pirmoji jo recepcija bei siekiant suprasti istorinius recepcijos pokyčius ir individualių interpretacijų sąsajas. Dėl to kitame skyriuje bus aptariamas Jausso straipsnis „Literatūros istorija kaip iššūkis literatūros teorijai“.

Šiame darbe plačiau bus aptiriamos teorijos, atmetančios vienintelio teisingo skaitymo ar „universalios interpretacijos“ galimybę ir laikomasi nuostatos, kad kiekviena interpretacija yra tiesiogiai priklausoma nuo skaitytojo patirčių bei sąlygojama anksčiau skaitytų tekstų, gyvenamo laikotarpio ir kultūrinių kodų. Pasirinkus veikti recepcijos tyrimų srityje, siekiama ne šabloninio

⁴ Ten pat Suleiman pastebi, kad šis skaitytojas nėra privileijuojamas – tai nėra tinkamiausias skaitymo būdas, o tik instancija pasakojamajame diskurse.

teorijų taikymo, o teorijos pasitelkiamos kaip įrankiai, padedantys nustatyti tyrimo kryptį, apibrėžti vartojamas sąvokas ir prielaidas, kurių bus laikomasi atliekant analizę. Dėl to ne žengiama jau pramintu metodologiniu keliu, o tiesiamas individualus takelis – remiantis plačiai žinomų recepcijos teoretikų sąvokomis, nustatomi santykiai su pasirinktomis recepcijos teorijomis ir parodoma, kaip jos gali papildyti viena kitą. Šią laikyseną teorijų atžvilgiu palaiko ir Suleiman, teigdamas, jog „į skaitytoją nukreiptos kritikos gyvybingumas priklauso nuo suvokimo, kad yra galimos skirtingos interpretacijos ar analizės dimensijos ir dėl to skirtingų požiūrių kombinavimas yra ne neigiama eklektika, bet teigiama būtinybė“ (Suleiman, 1980, p. 7). Žinoma, tai nereiškia, kad galima nekreipti dėmesio į kritinių mokyklų skirtumus ar nesuderinamus teorinius įsitikinimus, todėl į juos bus atsižvelgiama.

2.2. Hansas Robertas Jaussas. Recepcijos estetika

1967 m., per savo inauguraciją į Konstanco universiteto dėstytojus Jaussas skaitė paskaitą ir vėliau ją išplėtojo į straipsnį pavadinimu „Literatūros istorija kaip iššūkis literatūros teorijai“ („Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft“, 1969), kuris tapo pagrindu recepcijos estetikos teorijai (Lane, 2006 p. 280). Paskaitos tikslas buvo pristatyti ir pagrįsti požiūrį į literatūros istoriją kaip į nuoseklų procesą, kurį formuoja dialektinis santykis tarp tekstų ir jų skaitytojų. Jaussas kritikavo tuometinę kūrinio gamybos ir vaizdavimo estetikos rate užstrigusią literatūros mokslo metodologiją ir skatino literatūros kūrinių seką laike suvokti kaip vieningą literatūros istoriją, į literatūros tyrimus įtraukus recepcijos ir poveikio estetiką (Jauss, 2004, p. 191–242). Reflektuodamas marksizmo ir formalizmo, pozityvizmo ir idealizmo atneštus literatūros estetinio suvokimo pokyčius bei skirtingas istorijos sampratas, Jaussas pateikė septynias tezes naujos istorijos rašymui, kuriose minimi tokie aspektai, kaip skaitytojo literatūrinė patirtis, lūkesčiai, skaitymo kontekstas bei recepcijos svarba, aštuntame–devintame dešimėčiais tapo literatūros tyrėjų plačiai aptarinėjamosiomis temomis.

Kalbėdamas apie kūrinio estetinę vertę, Jaussas teigė, kad ją nustato skaitytojai, o dominuojanti estetinė suvokimą formuoja ankstesnės recepcijos akumuliacija. Remdamasis Karelo Kosiko teiginiu, kad „[k]ūrinys gyvena tol, kol daro poveikį“ (pagal: Jauss, 2004, p. 206) jis siekė atkreipti dėmesį į tai, kad kūrinio gyvavimo trukmė priklauso nuo abipusės kūrinio ir skaitytojų sąveikos, kuri turi estetinę bei istorinę implikacijas. Estetinė implikacija pasireiškia tuo, kad vos tik susidūręs su kūriniu skaitytojas jį vertina anksčiau perskaitytų kūrinių kontekste ir taip gali „pasitikrinti savo estetines vertes“ (Jauss, 2004, p. 211). Tad skaitytojo vertinimas, viena vertus, priklauso nuo kitų, tuo laikotarpiu egzistuojančių kūrinių ir, kita vertus, gali kisti su naujais kūriniais. Istorinė implikacija pasireiškia tuo, kad nauja kūrinio recepcija formuojasi ankstesnės recepcijos įtakoje ir

skirtingų kartų interpretacijos išryškina kūrinio istorinę reikšmę bei jo estetinę vertę (Jauss, 2004, p. 212). Suvokiant šias implikacijas, kūrinys negali būti matomas kaip stabilus objektas, kuris visiems skaitytojams pateikia tą patį – tai, kaip jį mato realus skaitytojas priklauso nuo kitų jo skaitytų kūrinių ir to, kaip kūrinį suvokė ankstesni skaitytojai. Todėl tiriant literatūros kūrinius yra svarbu atsižvelgti į jų atsiradimo aplinkybes, visuomeninę funkciją ir jos poveikio dimensiją (Jauss, 2004, p. 212).

Autoriaus, kūrinio ir skaitytojo trikampyje Jaussui pastarasis yra „tolesnę istoriją kurianti energija“ (Jauss, 2004, p. 211), nuo kurios aktyvaus dalyvavimo priklauso kūrinio visuomeninis gyvenimas: „Juk tik skaitytojo suvokimas gali suteikti kūrinui prasmę ir užtikrinti jo egzistavimą kintant vertinimo skalei“ (Jauss, 2004, p. 211). Būtent literatūros komunikatyvi prigimtis kuria dialogiškumą, kuris reiškiasi kaip ryšys tarp kūrinio ir suvokėjo, klausimo ir atsakymo bei problemos ir sprendimo. Jaussui kūrinio dialogiškumo aspektas yra svarbus, nes jis ne tik įgalina kūrinio pažinimą iš dabarties pozicijos, bet ir leidžia suprasti „hermeneutišką diferenciją tarp ankstesniojo ir dabartinio kūrinio suvokimo“ (Jauss, 2004, p. 222).

Šiame darbe Jausso recepcijos estetikos teorija aktuali dėl straipsnyje pristatytos lūkesčių horizonto (*Erwartungshorizont*) sąvokos, kurią plėtodamas, Jaussas literatūros teorijai pritaikė hermeneutinę *horizonto* sąvoką. Jausso lūkesčių horizontą galima apibrėžti kaip istorinio konteksto nulemtų kultūrinių, etinių ir literatūrinių išankstinių įsitikinimų rinkinį, kurį skaitytojas įtraukia į skaitymo procesą (Suleiman, 1980, p. 36). Tai objektyvi lūkesčių sistema, kurią sudaro konfrontacija tarp žanro normų suvokimo, anksčiau žinomų kūrinių formos ir tematikos, poetinės bei kasdienės kalbos (Jauss, 2004, p. 214). Šie lūkesčiai lemia tai, kaip skaitytojas suvokia tekstą, ką skaitydamas jame pastebi ir kaip vertina kūrinį. Jie veikia ne tik kūrinio skaitymo metu, bet ir jo kūrimo procese, nes autorius, pats būdamas skaitytojas, rašydamas numano tuometinius skaitytojų lūkesčius, net ir jei siekia juos pranokti (Suleiman, 1980, 35). Jaussas, akcentuodamas, kad autorius yra pirmiausia skaitytojas, priminė, kad kūriniai neatsiranda iš niekur, o tik santykyje su anksčiau buvusiais kūriniais. Tad kūrinys, kuris visuomet yra suvokiamas tam tikrame kontekste, ne tik skatina jį skaityti pagal teksto žanro ar rūšies skaitymo žaidimo taisykles, bet ir gali mesti iššūkius joms. O skaitymo procese lūkesčiai gali būti ne tik patenkinti ar ne, bet ir „pakisti iš dalies arba iš esmės, arba net gali atsirasti ironiškas požiūris į ankstesnius lūkesčius“ (Jauss, 2004, p. 216).

Jausas teigia, kad skaitytojų reakcijos taip pat leidžia nustatyti ir kūrinio estetinės vertės kriterijų, o skaitytojų atsako istorinė akumuliacija formuoja estetinį suvokimą: „jeigu kūrinio suvokimas neprivertčia suvokiančiojo sąmonės atsiverti naujiems, dar nepažįstamiems horizontams, tai kūrinys artėja prie ‘kulinarinio’ arba pramoginio meno žanro“ (Jauss, 2004, p. 218). Tokiu atveju trumpėja

estetinė distancija – skirtumas tarp esančio lūkesčių horizonto ir naujo kūrinio – kurio reikia tam, kad būtų atvertas naujas horizontas. Tačiau, kadangi ši distancija priklauso nuo esamo lūkesčių horizonto, tai nėra fiksuotas dydis: „jeigu kūrinio meniškumas matuojamas tokia estetinė distancija, kuri griauja pirmųjų skaitytojų lūkesčius, tai šita distancija, iš pradžių suvokiama kaip nauja ar net nepriimtina patirtis, vėlesniems skaitytojams gali pasirodyti visai kitokia“ (Jauss, 2004, p. 218). Čia Jaussas pabrėžia, kad kai estetinė distancija tampa pagrindiniu vertės kriterijumi, kyla pavojus kūriniai ateityje būti tinkamai neįvertintam. Pavyzdžiui, kūrinys, jo atsiradimo metu vertinamas dėl savo inovatyvumo, laiko distancijoje gali tapti „kulinariu“ nes tai, kas anksčiau reikalavo horizonto pokyčio ir dėl to galimai kėlė nepasitenkinimą, laiko distancijoje gali tapti savaime suprantama ir pasimėgautina. Tokiu atveju kūrinys vėlesniam skaitytojui tampa iššūkiu „nepasikliauti įprastiniu patyrimu, kad iš naujo suvokt[ų] jo meniškumą“ (Jauss, 2004, p. 219).

Iš Gadamerio perėmęs Collingwoodo tezę, kad „tekstą galima suprasti tik supratęs klausimą, į kurį jis atsako“ (Gadamer, 1960, p. 352), Jaussas (2004, p. 224) teigia, kad siekiant suvokti, kaip kūrinį matė ir suvokė ankstesnis skaitytojas, reikia rekonstruoti tuometinį lūkesčių horizontą ir išryškinti klausimus, į kuriuos atsakė tekstas. Tą galima padaryti „pažvelgus į tą tekstą kitų kūrinių fone, t. y. tokių kūrinių, kurie, kaip daro prielaidą autorius, yra žinomi ir suprantami jo meto auditorijai“ (Jauss, 2004, p. 223). Nors, kaip atskleidė Gadameris, praeities lūkesčių horizontas niekuomet negali būti visiškai atkurtas, nes jis mūsų supratime visuomet yra susiliejęs su dabarties lūkesčių horizontu (Jauss, 2004, p. 225), ši pastanga išlieka aktuali dėl to, kad leidžia geriau suvokti dabarties lūkesčių horizontą ir pamatyti jo ištakas. Taip pat istoriniai kūrinio suvokimo pokyčiai šios teorijos kontekste yra suvokiami ne tik kaip kūrinio recepcijos aspektai, bet ir medžiaga, atskleidžianti literatūrinių bei kultūrinių, politinių, socialinių sąlygų ir normų kaitą (Suleiman, 1980, p. 36).

Jaussas teigia, jog istoriškai estinės distancijos kismą išreiškia publikos reakcijos spektras ir tai, kaip kūrinį vertina kritika. Romualdo Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ recepcijoje puikiai atsispindi XX–XXI a. sandūroje vykusi skaitytojų lūkesčių horizonto kaita. Vos pasirodęs, kūrinys sulaukė neigiamų skaitytojų atsiliepimų viešumoje ir net atmetimo dėl tuo metu neįprastos jo formos. Todėl kritikai, pozicinuodami kūrinį pasaulio literatūros kontekste, siekė parodyti kūrinio inovatyvumo vertę ir daugiausiai dėmesio skyrė jo formos aptarimui. Kai apysaka buvo dar kartą publikuota 1975 m. knygoje *Duonos valgytojai*, apžvalgose ji buvo vertinama teigiamai ir išskiriama iš kitų kūrinių ne tik dėl neįprastos formos, bet ir dėl turinio. Vėlesnėje recepcijoje kūrinio forma buvo vertinama kaip žanro atnaujinimas, o XXI a. pasirodžiusiuose tekstuose forma buvo svarstoma tik idėjinio turinio klausimų kontekste.

Jausso lūkesčių horizonto sąvoka padeda paaiškinti, kodėl tam tikri kūriniai (taip pat ir Granausko apysaka) tampa skaitytojams priimtini ir tinkamai įvertinti ne jų pasirodymo metu, o tik vėliau. Per laiko nuotolį atsiranda pakankamai panašių kūrinių, kad jie transformuotų lūkesčių horizontą ir kūrinį, kuris pirma pasirodė pertekliškai įmantrus, paverstų priimtinu ar net kanoniniu. Tačiau, kaip bus matyti „Jaučio aukojimo“ atveju, to paties laikmečio individualių skaitytojų lūkesčių horizontai nėra vienodi. Kūrinys, dėl vieno aspekto pasirodęs atmetinu vienam skaitytojui, dėl to paties aspekto gali tapti pasigėrėtinu kitam, ir tai lemia ne tik skonis ar teigiama reakcija į estetinę distanciją. Tačiau Jaussas minėtame straipsnyje nekalba apie tai, kad tuo pat laikotarpiu gali egzistuoti skirtingos skaitytojų auditorijos. Šį Jausso lūkesčių horizonto sąvokos trūkumą pastebi ir Suleiman (1980, p. 37), kuri teigia, kad lūkesčių horizontas negali būti vienodas visiems, net ir to paties laikotarpio skaitytojams. Dėl to lūkesčių horizonto sąvoka turėtų būti daugybinė, suvokiant, kad „net ir tolimoje praeityje, toje pačioje visuomenėje nebuvo tokio dalyko, kaip viena, homogeniška skaitanti (ar klausanti) auditorija“ (Suleiman, 1980, p. 37), nes kiekvieną auditoriją sudaro individai su skirtinga skaitymo patirtimi. Suleiman, remdamasi Stanley Fisho skaitymo teorija⁵ pabrėžia, kad „interpretacinė strategija niekuomet nėra absoliučiai individualaus sprendimo rezultatas“ (Suleiman, 1980, p. 20).

2.3. Stanley'is Fishas. Interpretacinės strategijos ir interpretacinės bendruomenės

Stanley Fishas sukūrė ir išplėtojo afektyviosios (arba poveikio) stilistikos⁶ analizės metodą, kuris pasižymi siekiu suprasti, kaip tekstas veikia skaitytoją skaitymo procese (Tyson, 2006, p.167). 1976 m. kritinėje esė „Interpretuojant *Variorum*“ („Interpreting the *Variorum*“), analizuodamas Johno Miltono sonetus, Fishas kalbėjo apie anksčiau perskaitytų tekstų įtaką skaitytojų interpretacijoms ir daugiau dėmesio nei Jaussas skyrė individualiai recepcijai. Aiškindamas perskaitytų tekstų poveikį suvokimui, Fishas įvedė tokias sąvokas, kaip skaitytojų pasitelkiamos interpretacinės strategijos ir jų formuojamos skaitytojų interpretacinės bendruomenės.

Fishas teigė, kad skaitytojo veikla įtraukia įvairius kognityvinius aktus: „prielaidų kūrimą ir jų patikrinimą, vertinimą ir atmetimą, išvadų suformavimą ir jų atsisakymą, pritarimą ir nepritaringumą, priešasčių identifikavimą, klausimų kėlimą, atsakymų pateikimą ir mįslių sprendimą“ (Fish, 1976, p. 474). Šių interpretacinių aktų visumą, kurią skaitytojas visada pasitelkia skaitymo metu, Fishas

⁵ Taip Suleiman vadina Fisho poveikio stilistikos (*affektive stylistics*) teoriją.

⁶ Angl. *affektive stylistics* – lietuvių kalboje dar nėra pastovaus šio termino vertimo. Šią teoriją straipsnyje „Skaitytojo atsako kritika: Stanley E. Fish“ Aušra Jurgutienė vadina tiesiog „Fisho Skaitymo teorija“ arba bendrai „skaitytojo atsako kritika“ (Jurgutienė, 2012, p. 13–30), kas yra kryptis, o ne teorija.

vadina interpretacine strategija. Ji formuoja skaitymo aktą, apibrėžia tai, kas yra perskaitoma, ir yra nulemta skaitytojo polinkių, kurie yra nebūtinai intencionalūs⁷.

Neigdamas „grynos percepcijos“ prielaidą (Fish, 1976, p. 481) Fishas teigia, kad interpretacinės strategijos yra ne įgimtos ar pastovios, bet išmokstamos ir kintančios laike. Kaip ir Jaussas, Fishas pastebi, kad skirtingi skaitytojai gali taikyti panašias strategijas (turi panašius lūkesčių horizontus) ir kad vieno skaitytojo interpretacinės strategijos (kaip ir lūkesčių horizontas) kinta. Tačiau Fishas tai aiškina ne istoriniu kontekstu, o įvesdamas interpretacinių bendruomenių sąvoką⁸, kuri leidžia tam tikro meto auditoriją skirstyti į smulkesnes interpretacines bendruomenes pagal pasitelkiamas strategijas. Skaitytojų interpretacijų panašumą ir skirtumus Fishas motyvuoja skaitytojų priklausymu tai pačiai ar skirtingoms interpretacinėms bendruomenėms. Nesutarimus jis taip pat motyvuoja ne nestabilumais tekste, o nestabilumais interpretacinių bendruomenių sandaroje – individai gali priklausyti skirtingoms interpretacinėms bendruomenėms vienu metu, judėti iš vienos bendruomenės į kitą.

Jis taip pat teigė, jog interpretacinės bendruomenės taikoma strategija yra ne tik teksto analizės būdas, bet ji konstituoja visas teksto savybes, įskaitant intencijas, pasakotojus ir autorius. Todėl net formalūs ar „objektyvūs“ teksto aspektai yra interpretacijos produktai. Suvokdamas tekstą kaip laikiną įvykį (Tyson, p. 167) (kylantį skaitymo procese) Fishas siekė tekstą analizuoti ne kaip objektą ar sistemą, bet kaip rezultatą mentalinių procesų, kuriuos sukelia konkretūs teksto elementai. Kritikuodamas formalizmo prielaidą, kad reikšmės egzistuoja objektyviai tekste, nepriklausomai nuo skaitymo akto (Fish, 1976, p. 468) Fishas gan radikaliai neigė jos buvimą tekste (Fish, 1976, p. 473), ir skaitytojo veiklą laikė ne vedančia link reikšmės, o kuriančia reikšmę (Fish, 1976, p. 474). Pagal Fishą, kadangi teksto reikšmės kyla skaitytojo patirtyje, o ne tekste, todėl rašydamas apie kūrinį kritikas turėtų siekti apibūdinti ne struktūras tekste, o savo patirties struktūrą⁹.

Pateikdamas teksto patirtį kaip visuomet subjektyvią, Fishas nureiškina teksto objektyvią dimensiją ir teigia, kad kritikas, nurodydamas į teksto dėmenis (veiksmažodžius, daiktavardžius, gilumines ir paviršines struktūras, semas, remas ir t. t.) nurodo į tai, kas egzistuoja tekste, tačiau „tik kaip interpretacinio [...] modelio pasekmė, kuri iššaukė jų buvimą“ (Fish, 1976, p. 478). Ši citata parodo, kad Fisho idėjos yra artimos subjektyviam idealizmui, kuriame objektų būtis yra tapatinama

⁷ Skaitytojo polinkiai gali būti ir intencionalūs, pavyzdžiui, skaitytojai pasirinkus tekstą skaityti tam tikro žanro ar autoriaus kūrybos kontekste. (Fish, 1976, p. 482).

⁸ Ši sąvoka yra ypač aktuali šiais laikais, kai mažėja tekstų, kuriuos būtų skaičiusi dauguma. Interneto atsiradimas leidžia prieiti prie fiziškai nepasiekiamų knygų, o vis intensyvesnė visuomenių poliarizacija apsunkina pastangą apibrėžti šiuolaikinei visuomenei (net ir tos pačios šalies ribose) būdingą lūkesčių horizontą.

⁹ Perfrazuojant Fisho žodžius – neišvengiamai viskas, ką aprašo kritikas yra jo patirties struktūra, skirtumas tik tas, ar kritikas tai suvokia (Fish, 1976, p. 480) – tokios prielaidos laikomasi ir šiame darbe, tik teksto struktūra nėra tapatinama su skaitytojo patirtimi.

su jų suvokimu, atmetant nestebimų ir nepatiriamų objektų ar reiškinių egzistenciją. Fisho teorija gali pasirodyti neišbaigta, nes jis atvirai vengia svarstyti teksto ontologiją, apeidamas klausimą, kas yra tekstas (kas yra skaitytojų interpretacijos pagrindas)¹⁰.

Radikalus subjektyvumas ir iš jo kylantis stabilių teksto reikšmių neigimas yra nurodomi kaip esminė Fisho teorijos problema (Spikes, 1990). Fishas buvo pelnytai kritikuotas dėl to, kad jo teorija legitimuoja bet kokią interpretaciją (Spikes, 1990; Bush, 1976). Todėl šiame darbe nėra nuosekliai remiamasi Fisho teorija, o jo apibrėžtos sąvokos pasitelkiamos kritiškai ir selektyviai: vartojant sąvoką „interpretacinė strategija“ atmetama prielaida, kad ji sukuria formalias teksto savybes; vartojant sąvoką „interpretacinė bendruomenė“ priimama tai, kad konkrečių skaitytojų interpretacijų skirtumus ir panašumus lemia jų pasitelkiamos strategijos (priklausymas atitinkamai interpretacinei bendruomenei), tačiau laikomasi prielaidos, kad tekstas riboja galimas interpretacijas. Teksto reikšmės visiškos priklausomybės nuo skaitytojo prielaidos atmetimas netrukdo vartoti jo interpretacinių bendruomenių ar interpretacijos strategijų sąvokų, nes jos nėra pagrįstos šia prielaida – ją Fishas pateikia kaip savo pastebėjimų išvadą. Kitaip tariant, įsitikinimo, kad teksto patirtis yra vienintelis egzistuojantis teksto dėmuo, atmetimas neužkerta galimybės gilintis į šio autoriaus samprotavimus apie teksto interpretacijos būdus ir skolintis jo vartojamas sąvokas.

2.4. Umberto Eco. Modelinis skaitytojas ir skaitymo lygmenys

Umberto Eco semiotinį požiūrį į tekstą išsamiausiai atskleidžia straipsnių rinkinyje *Interpretavimo ribos (I limiti dell'interpretazione)*, 1990). Jame autorius teigia, kad norint suprasti kaip tekstas veikia, reikia atsižvelgti ne tik į tai, kad kiekvieno pranešimo reikšmė priklauso nuo jos gavėjo interpretacinių pasirinkimų (kas lemia kiekvienos interpretacijos individualumą) bet ir į tai, kaip tekstas riboja galimas interpretacijas, taip lemdamas jų panašumus. Bandydamas išspręsti priešpriešą tarp dviejų požiūrių: generatyvinio, sutelkto į tekstą produkuojančias taisykles ar mechanizmus, ir interpretacinio, sutelkto į tai, kaip tekstai yra suprantami, Eco juos abu įtraukia į trilypę intencijų struktūrą ir kalba apie tai, kaip tekstą struktūruojantys formalieji elementai lemia jo interpretaciją (Eco, 1994, p. 44–64).

Priešingai nei Fishas, Eco teigia, kad tekstas yra prasmingas dar iki interpretacijos ir laiko jį ne tik skaitytojo įveiklinamu, bet ir turinčiu intenciją bei veikiančiu skaitytoją. Kaip ir daugelis kitų recepcijos teoretikų, Eco pabrėžia, kad interpretacija visuomet yra teksto ir skaitytojo sąveika, nes

¹⁰ Iš to kyla ir Fisho teorinių teiginių prieštaravimas. Fishas, kaip ir Jaussas, pastebi literatūros kūrinio komunikatyvumą, nes teigia, kad tekstas ir skaitytojas visuomet yra santykiyje, tačiau neįvardija, kas yra tai, su kuo santykiauja skaitytojas. Samuel Weber teigia, kad Fishas šiuo teiginiu suponuoja tekstą kaip fiksuotos reikšmės buvimą, tačiau kitur tiesiogiai jį neigia (Weber, iš Spikes, 1990, p. 333).

tekstas kontroliuoja skaitytojo interpretacinę veiklą, tačiau jo prieiga išsiskiria mąstymu apie šį procesą kaip apie intencijų (ar strategijų) tinklą. Eco skiria empirinio, tikrovėje egzistuojančio autoriaus ar skaitytojo intencijas nuo modelinio, teksto generuojamo autoriaus ar skaitytojo intencijų. Ši skirtis Eco teoriniuose darbuose prasideda nuo trijų tipų: *intentio auctoris* (autoriaus intencija) – tai, ką siekia pasakyti empirinis autorius; *intentio operis* (teksto intencija) – tai, ką siekia pasakyti tekstas (remiantis jį grindžiančia signifikacijų sistema ir teksto nuoseklumu); *intentio lectoris* (skaitytojo intencija) – reikšmė, kurią tekstui suteikia skaitytojai, remdamiesi savo lūkesčių sistema, norais, įsitikinimais ir kitais asmeniniais faktoriais (Eco, 1994, p. 50–52).

Teksto intencija yra matrica, generuojanti galimų interpretacijų visumą¹¹: didesnę, nei numatė empirinis autorius, o jos visuma prieinama tik fiktyviai, teksto sukurtai figūrai – modeliniam skaitytojui. Modelinis skaitytojas nėra (ir negali būti) tapatus empiriniam skaitytojui – pastarasis gali tik kelti prielaidas apie tekste postuluojamą modelinį skaitytoją (Eco, 1994, p. 59). Empirinis skaitytojas dažnai naudoja tekstą kaip anapus teksto kilusių arba šio teksto sukeltų asmeninių emocijų talpyklą, tačiau teksto intencija kreipia ir riboja empirinių skaitytojų interpretacijas. Modelinį skaitytoją (teksto skaitymo poziciją) formuoja teksto organizacija: leksika ir sintaksė, specifinis lingvistinis kodas, literatūros stilius, net kompetencijos, kurių reikalauja tekstas¹². Panašiai tekste pasireiškia ir modelinis autorius, kurį galima atpažinti iš stiliaus ar žanro požymių bei formaliųjų teksto ypatumų (Eco, 1984, p. 10), kuriuos Eco, priešingai nei Fishas, priskiria ne interpretacinei, o teksto strategijai. Tad autorius tekste veikia kaip tekstinė strategija, steigianti semantines koreliacijas ir įgalinanti modelinį skaitytoją (Eco, 1984, p. 10–11).

Organizuodamas tekstą, autorius turi pasitelkti tam tikrus kodus, kurie jo naudojamiems pasakymams priskiria tinkamą turinį. Tam, kad paverstų šį tekstą komunikatyviu, autorius turi manyti, kad jo pasitelkiamas kodų rinkinys bus suprantamas galimam skaitytojui. Taip autorius numato idealų skaitytoją, galintį šiuos kodus dekoduoti taip, kaip jie yra užkoduoti tekste (Eco, 1984, p. 7). Tačiau svarbu pastebėti, kad, priešingai nei Boothas, Eco netapatina autoriaus numatomo idealaus skaitytojo su geru skaitytoju (Eco, 1984, p. 9). Geru skaitytoju čia laikomas nebūtinai tas, kuris seka teksto nurodymus, bet ir teksto strategijas permatantis ir joms nepaklūstantis skaitytojas.

Empiriniai skaitytojai, priklausomai nuo skaitymo lygmens, gali užmegzti skirtingus santykius su tekstu. Straipsnių rinkinio *Interpretavimo ribos (I limiti dell'interpretazione 1990)* skyriuje „*Intentio Lectoris: Meno Būklė*“ Eco teigia, kad kai kurių tekstų strategijos generuoja dviejų lygių

¹¹ Tokį apibrėžimą siūlo Eco prieigą apžvelgianti Valentina Pisanty straipsnyje „From the model reader to the limits of interpretation“ (Pisanty, 2015, p. 37–61), remdamasi originalo kalba publikuota Eco knyga *Lector in Fabula* (1979).

¹² Čia yra svarbios ir žymės, kurios sukelia žanrinius lūkesčius, tačiau Eco neskiria daug dėmesio žanro klausimams.

modelinius skaitytojus: pirmojo, semantinio lygio ir antrojo, semiotinio (arba kritinio) lygio (Eco, 1994, p. 54–57). Pirmasis, semantinis skaitytojas skaito dėl pasimėgavimo ir tenori žinoti, kaip baigsis pasakojimas, todėl, sekdamas linijinę teksto struktūrą, ją užpildo siūloma reikšme. Antrasis, kritinis skaitytojas ne tik skaito, bet ir analizuoja tekstą – mėgina suvokti, kokio skaitytojo reikalauja tekstas, kreipia dėmesį į patį tekstą, jo kalbą, stilių ir emocinį poveikį, o ne tik siužetą ar moralines pamokas. Šis skaitytojas gilinasi į tai, kaip tekste veikia literatūriniai įrankiai ar pasakojimo technikos bei siekia pastebėti, kas lemia jo paties interpretacijas, nors ir niekada negali to padaryti iki galo. Nors kiekvienas tekstas gali būti interpretuojamas šiais dviem lygiais, tačiau kritinę interpretaciją dažniausiai numato (ir antrojo lygio modelinį skaitytoją generuoja) estetiniai tekstai (Eco, 1984, p. 55). Tokiuose tekstuose galima atrasti strategijas, kurios, atpažintos, empirinį skaitytoją nukelia į semiotinį skaitymo lygį ir atveria semantinio lygmens skaitytojui neprieinamas reikšmes.

3. Recepcijos apžvalga

1973 m. *Pergalės* žurnale publikuota tuo metu rašytojo kelią dar tik pradedančio Romualdo Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“ iš karto sulaukė skaitytojų dėmesio, kuris neblėsta iki šiol. Pasakojimas apie paskutinį kuršių žynį, vyskupo nuteistą ir sudegintą ant laužo dėl neleistinai atlikto jaučio aukojimo, buvo sutiktas nevienareikšmiškai. Pirmuose spaudoje pasirodžiusiuose skaitytojų atsiliepimuose kūrinys buvo vertinamas neigiamai – dėl netradicinės apysakos formos (parašytos trimis sakiniais – dalimis, kurias skiria epigrafi), ji buvo nesuprasta skaitytojų, kurių laiškus ir kritikų atsakymus į juos publikavo *Literatūros ir meno* redakcija. Atsakydami jiems, Algimantas Bučys ir Marcelijus Martinaitis bandė paaiškinti apysakos formos ir turinio santykius, o skiltyje „Laiškai iš mokyklų“ trys mokytojos (J. Vaigauskaitė, S. Lovčikaitė ir A. Adomonienė) žavėjosi kūrinio ir siejo jį su praeities bei to meto istoriniais įvykiais, epochos ir tautos tragizmu, asmeninėmis patirtimis. Vėliau apysaka sugrįžo į kritikų ir skaitytojų dėmesio akiratį, kai 1975 m. buvo išleista kartu su trylika apsakymų prozos rinkinyje *Duonos valgytojai*. Tai buvo antra Granausko knyga, apie kurią 1975–1976 m. spaudoje pasirodė bent devynios recenzijos, šešiose iš jų – aptariamas „Jaučio aukojimas“.

Per 53 metus nuo pirmos publikacijos „Jaučio aukojimas“ tapo vienu žinomiausių Granausko kūrinių, buvo daugelį kartų perleistas ir įtrauktas į 4 rinktines, o 1999 m. išleistas atskira knyga su Šarūno Miškinio iliustracijomis. Apysaką nagrinėjo ir literatūrologai (Algimantas Bučys, Petras Bražėnas, Violeta Kelertienė, Audronė Barūnaitė-Willeke, Aleksandras Krasnovas, Jūratė Sprindytė, Kęstutis Nastopka, Vanda Juknaitė, Viktorija Daujotytė, Roma Bončkutė, Vilius Mingilas), taikydami skirtingas prieigas, lygindami su kitais kūriniais ir pateikdami kartais net prieštaringas interpretacijas. Lyginant kritinius tekstus, apžvalgas, skaitytojų atsiliepimus ir mokslinius straipsnius, šiame darbe išskirtos keturios pagrindinės temos¹³, kurioms skaitytojai skyrė dėmesį ir kurių atžvilgiu pateikė skirtingas kūrinio interpretacijas: kūrinio forma (ir jos sąsajos su turiniu), protagonisto figūra, religija, rezistencija. Pateikta lentelė pristato visus šiame darbe nagrinėjamus kritinės recepcijos tekstus ir tai, ar juose minimos išskirtos temos.

¹³ Be minėtų temų galėtų būti išskirta dar ir gamtos tema – aptariama ar minima dešimtyje tiriamų tekstų, tačiau dėl to, kad ši tema nepadėjo identifikuoti reikšmingų interpretacinių prieštara, ji darbe neišskiriama.

1 Receptijos tekstuose minimos temos

Metai	Autorius	Teksto šaltinis	Protagonisto figūra	Kūrinio forma	Religija	Rezistencija
1973	A. ir S. Miltėniai	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 39	–	+	–	–
1973	M. Martinaitis	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 39	–	+	–	–
1973	P. Plungė	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 43	–	+	–	–
1973	A. Bučys	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 43	+	+	+	+ / –
1973	J. Vaigauskaitė	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 43	+	+	+	–
1973	S. Lovčikaitė	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 43	+	+	–	+ / –
1973	A. Adomionienė	<i>Literatūra ir menas</i> , nr. 43	+	+	–	–
1975	A. Baltrūnas	<i>Pergalė</i> , nr. 10		+	–	–
1975	P. Bražėnas	<i>Literatūra ir menas</i> , Nr. 42	+	+	+	+ / –
1975	A. Gusčius	<i>Komjaunimo tiesa</i> , rugsėjo 12	+	–	+	–
1975	K. Čiučiukaitė	<i>Kūrybinė savaitė (Kauno tiesos priedas)</i> lapkričio 2	+	+	+	+ / –
1975	A. Krasnovas	<i>Nemunas</i> , nr. 11	+	–	+	–
1976	L. Liudaitis	Lenino vėliava, vasario 6	+	–	–	–
1977	V. Kelertienė	<i>Lituanus</i> , Vol. 23, No. 4	+	+	+	+
1979	A. Barūnaitė- Willeke	<i>Slavic and Eastern European Journal</i> , t. XXIII, 1979 pavasaris, Nr. 1 (analizuotas 2008 m. Aistės Ptakauskaitės verstas tekstas)	+	+	+	+
1983	A. Krasnovas	<i>Vidinio monologo proza</i> , Vilnius: Vaga	+	+	–	+ / –
1999	J. Sprindytė	<i>Lietuvių apysaka</i> , Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas	+	+	+	+
2001	K. Nastopka	<i>Reikšmių poetika</i> , Vilnius: Baltos lankos	+	+	+	+
2004	V. Juknaitė	<i>Saulėlydžio senis</i> , Vilnius: Alma littera	+	+	+	+
2017	V. Daujotytė	<i>Granat: Įtrūkstanti tikrovė</i> , Vilnius: Odilė	+	+	–	+
2019	R. Bončkutė	<i>Acta Linguistica Lithuanica</i> LXXXI	+	+	+	–
2020	V. Mingilas	<i>Mitinis matmuo šiuolaikinėje lietuvių prozoje</i> , magistro darbas, VU	+	+	+	+

Kiekviena identifikuota tema recepcijos tekstuose šakojasi į daugybę skirtingų interpretacijų. Darbo apimties apribojimai nesuteikia galimybės jas visas apžvelgti, o ypač – išnagrinėti. Tad tam, kad vėliau galima būtų šias reikšmes grupuoti ir ieškoti jas siūlančių teksto strategijų, pateikiamas recepcijos tekstuose atsispindintis reikšmių spektras ir identifikuojamos ryškiausios prieštaros.

Verta pažymėti, kad šios informacijos objektyvumas yra dalinis – nors čia pateikiami tie epitetai, kuriuos vartoja recepcijos tekstų autoriai, tačiau tai yra šių tekstų interpretacija (neišvengiamai ribota ir reduktyvi). Siekiant didesnio skaidrumo, priede pateikiamos tekstų santraukos su citatomis, kuriose išsamiau atsiskleidžia kiekvieno recepcijos teksto autoriaus vertinimai.

Protagonisto figūra – žynys – yra vertinamas kaip:

- archaiška asmenybė (Bučys, Kelertienė, Sprindytė, Daujotytė, Mingilas)
- istorinė / mitinė / archetipinė figūra (Bučys, Nastopka, Bončkutė, Barūnaitė-Willeke, Juknaitė, Mingilas)
- modernios psichikos veikėjas (Bražėnas, Krasnovas (1983), Sprindytė, Juknaitė)
- tautos herojus (Lovčikaitė, Čiučiukaitė, Sprindytė)
- besiaukojantis dėl žmonių (Vaigauskaitė)
- didingas / kilnus / orus / moralus / stiprios dvasios (Bučys, Vaigauskaitė, Lovčikaitė, Bražėnas, Kelertienė, Barūnaitė-Willeke, Mingilas)
- silpnas / beviltiškas / bejėgis (Bučys, Barūnaitė-Willeke, Juknaitė)
- fatalistas (Krasnovas (1975))
- išgyvenantis vidinę dramą/konfliktą (Bučys, Sprindytė, Juknaitė)
- atspindintis autoriaus poziciją visuomenėje (Kelertienė, Daujotytė)

Skirtingų autorių recepcijos tekstuose tas pat vertinimas grindžiamas skirtinga motyvacija. Dauguma skaitytojų sutinka, kad žynys yra moralus, bet teigia, kad jis yra gerbtinas dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, Vaigauskaitė, Lovčikaitė ir Čiučiukaitė jį iškelia dėl meilės žmonėms (gentainiams) ar pasiaukojimo krašto gerovei, o Bražėnas jį mato kaip paniekinusį gentainius ir ištikimą sau, besiaukojantį ne kitų, o idealo vardan. Sprindytė heroizuoja žynį teigdama, kad šis ryžtasi sąmoningai aukai, suvokdamas, kad pats taps auka, o Krasnovas (1975) pastebi, kad

protagonistas yra veikiamas nuo jo nepriklausančio likimo. Bučys žavisi žynio dvasine stiprybe ir ištikimybe seniesiems dievams, o Juknaitė pastebi protagonisto silpnumą, kurį išreiškia kūnas (pervargimas, senatvė), pozicija prievartos akistatoje (negebėjimas pakeisti pavergimo situacijos) bei tikėjimo (dievais bei savo veiksmais) praradimas ir teigia, kad jo stiprybę išprovokuoja tik kitų žmonių silpnumas.

Didžiausia prieštara aptariant šią temą kyla dėl žynio vertinimo – dalis skaitytojų protagonisto figūrą sieja su praeitimi, o kiti įžvelgia ne tik kūrinio, bet ir veikėjo sąmonės modernumą¹⁴. Tačiau kai kurie skaitytojai pastebi ir teksto daugiareikšmiškumą, kuris suteikia galimybę žynį apibūdinti prieštaringais epitetais. Pavyzdžiui, Kelertienė žynį laiko archaiška figūra, kuri poetinės kalbos lygiu, gamtos patyrimų intensyvumu ir moraliniu pranašumu paneigia kilniojo laukinio (*le noble sauvage*) mitą. Sprindytė kalba apie archaiško personažo interiorizaciją ir žynį laiko „šiūolaikiškos sąmonės subjekt[u], numanom[u] autoriaus alter ego“ (Sprindytė, 1999, p. 38). Tik Juknaitė, nurodyma į Nastopkos, Bučio, ir Sprindytės straipsnius kalba apie „modernios psichikos ir pirmąpradžių sąmonės archetipų jungties galimybę“ (Juknaitė, 2004, p.144) ir parodo kaip šios abi reikšmės koegzistuoja tekste.

Kūrinio forma yra vertinama kaip:

- kliūtis supratimui (Milteniai, Plungė)
- reikšmingai susijusi su turiniu (Martinaitis, Bučys, Krasnovas (1983), Bražėnas, Kelertienė, Barūnaitė-Willeke, Sprindytė, Nastopka, Juknaitė)
- jauno autoriaus eksperimentas (Vaigauskaitė, Čiučiukaitė)
- harmoninga visuma / perteikianti holistišką pasaulėvoką (Bučys, Baltrūnas, Čiučiukaitė)
- perteikianti žynio vidinį pasaulį (Lovčikaitė, Sprindytė, Barūnaitė-Willeke, Juknaitė)
- modernumo išdava (Bražėnas, Juknaitė, Sprindytė)
- archaiškos sąmonės išdava (Kelertienė, Sprindytė, Barūnaitė-Willeke, Mingilas)
- vidinis monologas / sąmonės srautas (Krasnovas (1983), Kelertienė, Juknaitė, Daujotytė)
- autentiška / originali (Kelertienė, Krasnovas (1983), Sprindytė)

¹⁴ Nors tai, kad protagonistas neatitinka šimtmečiais nuo mūsų nutolusios figūros vaizdinio, pastebėjo Bražėnas (1975) ir Krasnovas (1983), tačiau žynio sąmonę kaip „modernią“ pirma argumentavo Sprindytė (1996), kaip vieną iš žanro atsinaujinimo aspektų įvardindama „archaiško personažo interiorizaciją“.

- žanro atnaujinimas (Sprindytė)
- reikšmių tinklas (Nastopka)
- rezistencijos priemonė (Barūnaitė-Willeke, Daujotytė, Mingilas)
- kupina reikšmingų pasikartojimų (Daujotytė, Bončkutė, Mingilas)

Tuose recepcijos tekstuose, kuriuose kalbama apie skyrybos ir sakinių konstrukcijos ypatybes, pateikiamas skirtingas formos ir turinio santykio suvokimas. Dauguma skaitytojų (prieštaraudami Milteniams ir Plungei) sutinka, kad kūrinio forma yra neatsiejama nuo turinio, tačiau šią sąsają aiškina skirtingai.

Bučio, Baltrūno, Čiučiukaitės recepcijos tekstuose sakinių struktūra, ritmas ir skyryba suvokiami kaip perteikiantys vaizduojamo pasaulio ir žmogaus patirties vienybę. Kelertienės, Barūnaitės-Willekės ir Mingilo tekstuose kūrinio forma laikoma archajiškos žynio sąmonės išdava, o Braženo, Juknaitės ir Sprindytės tekstuose, priešingai, – modernios sąmonės arba šiuolaikinės pasakojimo formos ženklų. Nastopkos ir Juknaitės tekstuose išsamiausiai argumentuojama, kad formalūs elementai ne perteikia reikšmę, o patys ją kuria.

Retesniu atveju kūrinį pastebimi tam tikrų frazių ar žodžių pasikartojimai, kuriems skaitytojais suteikia skirtingas prasmes. Bončkutė kūrinį laiko ritmiškai organizuotu pranešimu, perduodančiu reikšmę ne tik verbaliniu būdu. Daujotytė šią sakinių konstrukciją vadina ritminiu bangavimu, pasakojimo kalbą sieja su ritualu ir teigia, kad „‘Jaučio aukojimo’ ontologiniame lygmenyje glūdi sutartinės principas“ (Daujotytė, 2017, p. 107). Daujotytės įvardytai reikšmei artima Mingilo interpretacija: jis sintaksėje pastebimus pasikartojimus vertina kaip užkalbėjimą.

Tekstuose, kuriuose yra ne tik minima, bet ir analizuojama **religijos tema**, dažnu atveju yra bent užsimenama apie **rezistencijos reikšmę**, nes šios temos yra vertinamos kaip kūrinio konfliktas. Tad prasminga šias temas aptarti jas sugretinus.

Tekstuose, kuriuose galima įžvelgti autorių įskaitomą prievartos ir **rezistencijos** reikšmę, ji:

- laikoma universalia situacija (Bučys, Braženas, Čiučiukaitė)
- konkrečiai neįvardijama, bet galima numanyti sąsają su sovietų okupacijos kontekstu (Lovčikaitė, Čiučiukaitė, Krasnovas (1983))
- įvardijama konkreti sąsaja su sovietų okupacijos kontekstu (Kelertienė, Barūnaitė-Willeke, Sprindytė, Nastopka, Juknaitė, Daujotytė, Mingilas)

Tekstuose, aptariančiuose **religijos** temą:

- identifikuojamas religinis konfliktas / kova – pagonybės sandūra su krikščionybe (Bučys, Vaigauskaitė, Lovčikaitė, Bražėnas, Barūnaitė-Willeke, Kelertienė, Sprindytė, Nastopka, Juknaitė, Bončkutė, Mingilas)
- siejama su Lietuvos (krikšto) istorija (Bučys, Vaigauskaitė, Bražėnas, Čiučiukaitė, Kelertienė, Barūnaitė-Willeke, Nastopka, Bončkutė)
- įvardijama universali / alegorinė istorinio lūžio / religinio konflikto reikšmė (Bučys, Bražėnas, Čiučiukaitė, Juknaitė)
- fiksuojami panteizmo motyvai, siejami su senąja baltų religija (Bučys, Čiučiukaitė, Kelertienė, Nastopka, Mingilas)
- pastebima krikščioniška pasaulėvoka/ mitologija (Barūnaitė-Willeke, Juknaitė)

„Jaučio aukojimą“ analizuojančiuose straipsniuose, aptariančiuose religijos temą, galima pastebėti dvi interpretacines kryptis: viena kalba apie krikščionybės bei pagonybės religinį susidūrimą kaip Lietuvos istorijos lūžį (pvz.: Vaigauskaitė, Kelertienė, Bončkutė) ir pastebi šio lūžio universalumą (pvz.: Bučys, Bražėnas), o kita išvelgia perkeltinę religinio konflikto prasmę ir kalba apie jos sąsają su sovietų okupacija arba leidžia tą sąsają numanyti (pvz.: Lovčikaitė, Čiučiukaitė, Krasnovas (1983)). Kai kuriuose tekstuose buvo identifikuojamas ir istorinis lūžis, jo universalumas ir taip pat – sovietmečio rezistencijos reikšmė (pvz.: Barūnaitė-Willeke, Nastopka). Tik Barūnaitė-Willeke ir Juknaitė pastebėjo, kad religinio konflikto reikšmė kūrinyje yra nenuosekli, pažymėdamos, jog kūrinyje atsispindi krikščioniška mitologija.

4. Lūkesčių horizonto kaita

4.1. Kūrinio pasirodymo kontekstas

Pirmoji apysakos publikacija skaitytojus pasiekė neginkluoto arba „tyliojo“ pasipriešinimo kontekste. Kaip teigia rezistencinę veiklą Lietuvoje tyrusi Živilė Račkauskaitė, 1972 m. žymėjo naują pilietinio pasipriešinimo etapą, kurį paskatino visų pirma Romo Kalantos susideginimas (Račkauskaitė, 1998, p. 52–69), po jo kilusi masinė protesto demonstracija Kaune, taip pat ir pirmojo periodinio pagrindžio leidinio – *Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos* leidybos pradžia, žymėjusi taip pat ir nelegalios periodinės spaudos aušrą (Šulga, Tininis, 2018). 8–9 dešimtmečiais suaktyvėjo jaunimo pasipriešinimas, ėmė plėstis antisovietinių grupių bei pagrindinių organizacijų veikla, stiprėjo ir tautinio identiteto paieškos.

Įsibėgėjusios pilietinės rezistencijos ir tautinio atgimimo nuotaikos persmelkė ir meno bei kultūros laukus, kuriuose augo susidomėjimas Lietuvos istorija ir tautiniu paveldu. Viktorija Daujotytė monografijoje *Granas: įtrūkstanti tikrovė* (2017, p. 105) 1972–1975 m. atmosferą pristato kaip tam tikrą kultūrinės savimonės slenkstį: „arba dar bandysime keltis, suvokdami save ir savyje susivokdami, arba galas mums, mūsų savasčiai, mūsų lietuviškumui“. Pasak autorės, lietuvių tautinė dvasia budo prisidengdama liaudies kūryba – taip visoje Lietuvoje pradėjo burtis folkloriniai ansambliai, o menininkų dėmesys kryo į tautinės kultūros savitumą. Kalbėdama apie literatūros kontekstą, Daujotytė mini Granausko „Jaučio aukojimą“ ir Justino Marcinkevičiaus dramatinę trilogiją kaip svarbiausias literatūrinio „proceso kraštin[es], tarp kurių susidarinėjo dvasiniai laisvėjimo turiniai“ (2017, p. 105). Įžvelgdama „Jaučio aukojimo“ ir Broniaus Kutavičiaus „Paskutinių pagonių apeigų“ gilumines sąsajas, Daujotytė šiuos kūrinius sieja su kūrėjų reakcija į „stiprėjančias ideologines represijas, prasidėjusias po Romo Kalantos susideginimo“ (2017, p. 107).

Tačiau nors ir viešajame diskurse daugėjo atviros ar paslėptos rezistencijos atvejų, SSKP pastangos kontroliuoti žmonių pasaulėžiūrą, slopinti jų tautinę, pilietinę ir religinę savimonę nesiliovė iki pat iki atgimimo: draudimų laikymąsi prižiūrėjo cenzūra, o jų nepaisantiems ar bandantiems apeiti grėsė kalėjimas, persekiojimas, priverstinis apsilankymas psichiatrinėje klinikoje¹⁵ ar kiti KGB susidorojimo būdai. Tokia kūrybos „prižiūra“ ir tarptautinių kūrybinių

¹⁵ Autobiografiniame novelių romane *Trys vienvės*, novelėje „Baltas triušis“ R. Granauskas mini spaudoje kilusią diskusiją dėl „Jaučio aukojimo“ ir aprašo menesį, praleistą psichiatrinėje ligoninėje netrukus po to (Granauskas, 2011, p. 147–172). Tačiau kaip parodo Granausko žmonos Genovaitės Dovydaitytės liudijimas Viktorijos Daujotytės knygoje *Granas, įtrūkstanti tikrovė*, gyvenimo faktai Granausko autobiografiniuose kūriniuose naudojami itin laisvai, net biografijos žinios skirtinguose šaltiniuose nesutampa, nes autorius „konkrečių savo gyvenimo faktų įsidėmėti nesistengė, nepaisė, kartais painiodavo“ (Daujotytė, 2017, p. 57).

mainų su kitomis, ne SSRS šalimis ribojimas užkirto kelią natūraliam literatūros lauko, estetikos bei žanrų vystymuisi.

4.2. Oficialus lūkesčių horizontas

Socialistinio realizmo diktatūra literatūrą siekė paversti įrankiu ideologinių vertybių steigimui. Kaip teigia Jūratė Sprindytė, apžvelgdama lietuvių apysakos raidą, sovietmečiu apysakos turėjo aukštinti ir garbinti galingą tarybinę techniką, aprašyti „naujo gyvenimo“ aspektus, nuo klasių kovų iki pionierių šiokiadienių (Sprindytė, 1996, p. 248). Tokių apysakų pabaigos visuomet buvo optimistiškos, vaizduojančios sėkmingą susivokimą, jog komunizmas veda į šviesų rytojų. „Sąmonėjimas“ tapo politinio žargono fraze, reiškiančia įtikėjimą naujos santvarkos pranašumu, tapimą „kolūkinės gamybos pirmūnu“. Istorijos varomąja jėga buvo laikoma klasių kova, parodanti „buržuazijos išnaudotojišką esmę“, o „[u]niversali schema – kova tarp ‘sena’ ir ‘nauja’ visada turėjo vainikuotis ‘naujo’ pergale.“ (Sprindytė, 1996, p. 243). Prozoje buvo nepageidaujama paslaptis, aistra, spontaniškumas ar individo egzistencinės situacijos nagrinėjimas (Sprindytė, 1996, p. 251).

Kaip sektinas pavyzdys 1947 m. išleistas stambus prozos rinkinys „Rusų tarybinė apysaka“, o lietuvių apysakininkai kūrė pasakojimus apie „kolūkinį rojų, į kurį įžengiama nugalėjus ‘klasikinius priešus’ ir įveikus savyje ‘buržuazines liekanas’“ (Sprindytė, 1996, p. 244). Šiame kontekste apysaka išpopuliarėjo dėl aprašomojo aspekto priartėjusi prie apybraižos žanro: „pakeitus pavardes ir pridėjus gamtos vaizdų, apybraiža tampa apysaka“ (Sprindytė, 1996, p. 250). Taip apysaka tapo itin palankiu žanru „teigiamo herojaus“ ir „revoliucinės heroikos“ pasakojimams. Tikrais faktais paremtoje apysakoje klestėjo tikrovės „klastojimo poetika“ (Sprindytė, 1996, p. 250), sufikcinanti įvykius ar biografijas ir taip paversdama jas propaganda.

Visas menas, taip pat ir literatūra, turėjo būti skirtas liaudžiai – lengvai suprantamas ir atliekantis propagandinę funkciją: „rašytojai turėjo sutartinai atlikti masinės ideologinės hipnozės vaidmenį“ (Sprindytė, 1996, p. 247), o liaudis buvo įtraukiama į literatūros kūrybos ir vertinimo procesus: „1951 metais Joniškyje surengtoje konferencijoje kolūkinės temos kūriniais aptarti du trečdaliai diskusijoje pasisakiusiųjų buvo ‘darbo žmonių’ atstovai – kolūkiečiai, moksleiviai, klubų – skaityklų vedėjos. Vienbalsiai prašoma daugiau rašyti ir daugiau ‘auklėti’“ (Sprindytė, 1996, p. 247–248). Užuovertinus kūrinių meninį pobūdį, jie vertinti pagal tai, kaip gerai tarnauja ideologijai, o meninės priemonės pavyzdiniams socrealizmo autoriams dažnu atveju tapdavo įrankiu „maskuoti pliką ideologinę schemą“ (Sprindytė, 1996, p. 247).

Autorių drausmę prižiūrėjo ir literatūrą viešai vertino ne tik kritikai, kurių tekstai tuo metu turėjo nepalyginamai daugiau įtakos kūrinio skaitomumui ir net autoriaus likimui nei šiais laikais,

bet ir plačioji visuomenė, kuri buvo skatinama savo nuomonę skelbti viešai. Tam platformą suteikė periodiniai leidiniai, tarp kurių – *Literatūra ir menas*, turėjęs tokias skiltis kaip „Dialogas su skaitytoju“ ar „Skaitytojų tribūna“, kuriose buvo skelbiami skaitytojų atsiliepimai bei laišakai kritikams, vystoma vieša diskusija (ar bent sukeliamas diskusijos įspūdis). Pirmieji vieši „Jaučio aukojimo“ paminėjimai buvo būtent šiose skiltyse.

4.3. Polemika kultūrinėje spaudoje.

Apysakos forma yra vienas daugiausiai recepcijos tekstuose aptartų kūrinio aspektų. Tą lėmė ne tik estetiškos distancijos kismas, kuris leido skaitytojams kūrinį vertinti skirtinguose kontekstuose, bet ir istorinė kūrinio recepcijos implikacija – kūrinio forma tapo priežastimi, kodėl „Jaučio aukojimas“ 1973 m. buvo aptarinėjamas *Literatūros ir meno* puslapiuose, o vėlesnių recepcijos tekstų autoriai, aptardami kūrinio formą neretai ją nurodydavo. Iš istorinės perspektyvos recepcijos tekstai, nagrinėjantys formos klausimą, atskleidžia estetiškos distancijos kismą iš atmetimo į priėmimą. Tačiau „Jaučio aukojimas“ netapo Jausso minėtu „kulinariniu“ kūrinium, nes kritikai nuo pat pirmųjų atsiliepimų skatino skaitytojus vertinti kūrinį ne dėl jo formos inovatyvumo, bet dėl formos santykio su turiniu.

Sprindytė pastebi, kad 1956 metais prasidėjęs „atlydis“ apysakos žanrą pasiekė tik vėliau – šis keitėsi lėtai ir nedrąsiai, pradžioje ardant monumentalų epiškumą (tradicinį pasakojimą praturtinant vidiniu monologu arba griauinant iš pagrindų) ir deherojizuojant sovietinio gyvenimo sferas (Sprindytė, 1996, p. 251–255). Natūralu, kad ir skaitytojų, įpratusių prie socrealistinių herojų pasakojimų, lūkesčių horizontas kito lėtai, o jo kismui priešinosi režimui ištikimi (ar jam angažuoti) skaitytojai.

1973 m. *Literatūros ir meno* spalio numeryje išspausdintoje ištraukoje „Iš A. ir S. Miltenių laiško“ „Jaučio aukojimas“ buvo minimas kaip dėl inovatyvios formos nesuprastas kūrinys: „Mums nebekelia jokio estetinio pasigėrėjimo apsakymai, parašyti vienu atsikvėpimu, t. y. vienu sakiniu, kuriame nebesuvokiame jokios prasmės (R. Granausko ‘Jaučio aukojimas’, išspausdintas ‘Pergalėje’ 1973, Nr. 7), mūsų nebežavi šiandieninių, ypač jaunųjų, o kartais ir vyresnės kartos, poetų ‘madingos’ baltosios eilės, t. y. proza, kažkodėl parašyta laužytomis eilutėmis [...]“ (Milteniai, 1973, p. 5). Toks požiūris, supriešinus tradiciją ir inovaciją formos atžvilgiu, galėtų būti vertinamas kaip tiesiog konservatyvus, tačiau formuluotėje galima perskaityti frustraciją ir net užslėptą didaktiką. Atkreipus dėmesį į sistemingai vartojamą dalelytę „nebe“, kuri žymi nuomonės pokytį ir interpretuojant laišką kaip pranešimą, galima suprasti, kad tokio teksto modelinis skaitytojas (adresatas) turėtų būti tas, kuris žavisi „šiandieninių poetų kūryba“, o

modelinis autorius (adresantas) yra viršesnis už jį, nes yra patyręs tokį susižavėjimą ir jau praėjęs šį etapą.

Milteniai prisistato kaip „skaitytojai, išugdyti ankstesnės rašytojų kartos, kai literatūra buvo ne mįslė, o gyvenimas [...], uždegęs noru dirbti, kurti, eiti pirmyn, kovoti su sunkumais ir juos nugalėti“ (Milteniai, 1973, p. 5). Nestandartinę skyrybą jie laiko mada ir rašo apie tai, kad kylant gyventojų išsilavinimo lygiui „bibliotekų lankytojai mieliau renkasi užsienio rašytojus“ (Milteniai, 1973, p. 5), nes „dabartinė“ kūryba neprisideda prie „naujojo žmogaus dvasinio pasaulio turtinimo“ (Milteniai, 1973, p. 5). Šio teksto modelinis autorius tarsi siekia būti pavyzdžiu modeliniam skaitytojui, pasitelkdamas retoriką, kurioje galima atpažinti socrealistinius idealus ir atitinkamą žodyną. Tai leidžia numanyti ir tai, kokiame literatūriniame kontekste yra vertinamas kūrinys bei apie kokio užsienio rašytojus eina kalba. Svarbu pastebėti, kad dėl tokios originalumo siekio „mados“, paplitusios tarp rašytojų, skaitytojai kaltina kritikus – esą jie, lygindami autorių kūrybą ir parodydami panašumus, skatina autorius visą dėmesį sutelkti į formą ir pamiršti apie turinį.

Atsakydamas į šį laišką, Marcelijus Martinaitis tame pačiame *Literatūros ir meno* žurnalo puslapyje publikuotame straipsnyje, nenagrinėdamas apysakos, tačiau polemizuodamas su Milteniais, rašė: „Skaitytojas vienaip ar kitaip dalyvauja toje idėjų, estetinių ir socialinių reiškinių kovoje, kuri pasiekia jį per literatūrą [...]. Yra žinoma, kad dažnai jis stoja ne prieš pačią idėją, kuri jam neparanki ar griauja įprastą ‘tikro gyvenimo’ įsivaizdavimą, o, norėdamas ją sukompromituoti, stoja tik prieš tos idėjos literatūrinę formą“ (Martinaitis, 1973, p. 5). Šie Martinaičio žodžiai leidžia tik kelti prielaidą, kad kūrinio nuvertinimas yra modeliinių autorių – Miltenių strategija, kuria empiriniai autoriai siekia nukreipti dėmesį nuo kūrinio idėjos dėl jos neparankumo ideologijai, neįprastos formos ypatybes interpretuodami kaip idėjinio nepakankamumo išdavą.

Galima įžvelgti situacijos ironiją pastebėjus, kad šis laiškas, nuvertinantis kūrinio formos reikšmę, pradėjo jau pusę amžiaus truncančias diskusijas apie Granausko apysakos formą. Jas kitame *Literatūros ir meno* numeryje tęsė P. Plungės pavarde pasirašęs skaitytojas ir Algimantas Bučys. Plungė, komentuodamas „Jaučio aukojimą“ minėjo, kad kūrinys jį įtraukė, tačiau teigė, kad „per daug jau įkyriai ir demonstratyviai autorius mėgaujasi tuščiažodžiavimu, žodžių žaidimu, kurdamas sakinį be pabaigos“ (Plungė, 1973, p. 4). Skaitytojas ne tik piktinosi, kad autorius nesilaiko gramatikos taisyklių, bet ir teigė dėl to nesupratęs kūrinio minties. Kaip aiškesnes vietas Plungė įvardijo apysakos epigrafus, teigdamas, kad „tai jau ne autoriaus nuopelnas“ (1973, p. 4). Verta paminėti, jog šis recepcijos teksto autorius, kaip ir Milteniai, pasigedo „meniškai sukurtų herojų paveikslų“ ir idėjinio turinio.

Atsakydamas jam ir minėdamas Miltenių laišką, Bučys šią diskusiją pavadino „formalistiniu ‘mūšio’ lauku“, retu „visiško tarpusavio nesusipratimo“ reiškiniu. Įžengdamas į šį mūšio lauką Bučys apysaką pateikė platesniame, Vakarų Europos literatūros kontekste, minėdamas tokius kūrinius kaip James'o Joyce'o *Ulisas*, Williamo Faulknerio *Triukšmas ir įniršis*; prancūzų poetų Paulio Éluard'o bei Louis Aragono kūrybą ir pasitelkdamas 1912 m. Guillaume'o Apollinaire'o citatą, kurioje šis teigė, kad „skyrybos ženklai neturi prasmės, nes tikroji punktuacija – tai eilėraščio ritmas ir pauzės“ (Bučys, 1973, p. 4). Pateikdamas šiuos pavyzdžius, Bučys skatino skaitytojus pastebėti kūrinio sintaksės logiką ir neatmesti jos kaip autoriaus pretenzijų, o verčiau svarstyti, ką ji suteikia kūriniai, nes formos priemonės reikšmę įgauna tik kūrinio struktūroje.

Kitame *Literatūra ir menas* žurnalo numeryje, skiltyje „laiškai iš mokyklų“, buvo publikuoti ir trijų mokytojų laiškai, kuriuose jos įsitraukė į diskusiją ir dalinosi savais įspūdžiais. J. Vaigauskaitė iš Luokės vidurinės mokyklos tekste pavadinimu „Lengviausia pasakyti ‘nesuprantu’...“ įvardijo tuometinį lūkesčių horizontą ir pažymėjo, kaip jis veikia jos skaitymą: „Mano brandos metai praėjo tuo pokario laikotarpiu, kai į lietuvių kalbą pirmąsyk gausiai buvo verčiami geriausi tarybinių rašytojų kūriniai. Mus, dar labai jaunus žmones, tie kūriniai, pilni tauraus humanizmo, stipriai veikė. Ir dabar, perskaičiusi naują kūrinį, pirmiausia ieškau to grožio, gėrio prado [...]“ (Vaigauskaitė, 1973, p. 6). Teksto autorė parodo supratingumą apysakos nesupratusiems skaitytojams ir pati skeptiškai vertina „kablelių, kabliataškių, dvitaškių chaos[ą]“ (Vaigauskaitė, 1973, p. 6). Ji kūrinio formos ypatybes laiko autoriaus eksperimentais ar „savojo kelio“ paieškomis ir skatina kitus skaitytojus neskubėti jo smerkti. Vaigauskaitė taip pat sieja apysakoje aprašomus įvykius su Lietuvos istorija ir pripažįsta, kad dėl to apysaka ją sujaudino: „pastaruoju metu, rinkdama žinias apie istorinę Luokės praeitį, daugiau susiduriu su istorija, ir senasis apysakos žynys man asocijavosi su tais Šatrijos apylinkių gyventojais, kurie įnirtingai [...] priešinosi naujam tikėjimui ir naujiems papročiams“ (Vaigauskaitė, 1973, p. 6).

Kitos dvi mokytojos S. Lovčikaitė ir A. Adomonienė labiau palaiko Martinaičio ir Bučio pozicijas. Adomonienė, kalbėdama apie Plungės laišką rašo, jog „reikėtų skaitytojui atleisti kai kurių replikų kategoriškumą [...] ir mandagiai, kaip lygus lygiui, parodyti kitą požiūrį“ (Adomonienė, 1973, p. 6). Tuo tarpu Lovčikaitė diskredituoja Miltinių ir Plungės nesupratingumą: „Tyčia parnešiau ‘Pergalės’ numerį, kur išspausdinta Granausko apysaka, vienam kolūkiečiui, kuris gana daug skaito. Po savaitės jis man pasakė, kad iš pradžių nesusigaudęs, apie ką rašoma, bet paskui jam atrodė, jog kartu su tuo žyniu jis pats viską jautęs ir matęs. O į sakinį jis, matyt, neatkreipė dėmesio, nes skaitytojui visų pirma svarbiausia tai, kas kūrinį pasakytą“ (Lovčikaitė, 1973, p. 6). Kūrinio interpretacijoje, kurią ji pateikia, galima įžvelgti Ezopo

kalbos užuominų: „sakiniai išreiškė nesibaigiančios intensyvios minties tėkmę, kuri pulsuoja lyg kraujas iš žaizdos [...] žynio, to vienintelio išlikusio tautos principų saugotojo, ir kančia dėl paniekintų ir sutremptų švenčiausių tradicijų, ir atsakomybės už tuos, kurie tikėjo tavo žodžio galia [...]“ (Lovčikaitė, 1973, p. 6). Prielaidą, jog tai yra Ezopo kalba skatina kelti tai, jog teksto autorė, (neva) kalbėdama apie kuršių gentį, renkasi žodį „tauta“, o ne tuo metu viešai priimtinesnę „liaudies“ sąvoką. Prielaidą patvirtina tai, jog žynio savijautos apibūdinimas galėtų būti puikia metafora priverstinio komformizmo nuotaikai: „[...] ir tas skaudus nusimanymas, kad tavo žodis bejėgis, kad dedasi kažkokie tau pačiam sunkiai suprantami dalykai, kurie pakirto tavo tautos egzistenciją, bet tu privalai juos ginti“ (Lovčikaitė, 1973, p. 6).

4.4. Interpretacinės bendruomenės: konformistinė ir nekonformistinė

Atkreipiant dėmesį į tai, kad XX a. 8 dešimtmečio literatūroje jau vyko žanro, formos ir idėjų laisvėjimas, tačiau tuo pat metu veikė ir ideologinė priežiūra, o viešai buvo vykdoma socrealizmo programa, recepcijos tekstai analizuojami siejant juose pasireiškiančias skaitymo strategijas su šiuo kontekstu. Tokiu būdu galima identifikuoti skirtingus tuo pat metu veikiančius lūkesčių horizontus ir išskirti interpretacines bendruomenes. Pagal skaitytojų santykį su tuometinio politinio režimo primestomis normomis, jas galima skirti į konformistinę – prie normų prisitaikančią ir ją perimančią bei nekonformistinę – šias normas atmetančią (bet nebūtinai joms besipriešinančią).

Miltenių bei Plungės laiškai siūlo konformistinę skaitymo strategiją, kurią, kaip išduoda recepcijos tekstų modelinių autorių retorika, formuoja socrealistinės literatūros lūkesčių horizontas. Ši strategija skaitytoją sustabdo ties skyryba ar neįprasta sintakse ir užkerta kelią įsigilinimui į apysakos idėjinį turinį, jei jis neatitinka socrealistinių lūkesčių. Nerasdamas kūrinys to, ko tikisi (teigiamo herojaus, kasdienių darbų vaizdavimo), skaitytojas apysaką vertina neigiamai. Šią strategiją taikantys skaitytojai visus naujus kūrinius skaitė per tarybinės literatūros normų prizmę ir apysakai kėlė pirmuoju pokario dešimtmečiu susiformavusius žanrinius lūkesčius – tai geriausiai įvardija Vaigauskaitė. Nors jos taikoma skaitymo strategija leidžia įsigilinti į kūrinio turinį ir susieti jį su asmenine patirtimi, tačiau apysaka vis tiek yra interpretuojama laikantis socrealistinių lūkesčių. Kūrinyje vaizduojamą pasipriešinimo situaciją Vaigauskaitė sieja konkrečiai su krikšto istoriniu etapu, o protagonisto figūroje išvelgia „taurų humanizmą“ ir žynį laiko herojumi ne dėl pasipriešinimo prievartai, bet dėl meilės žmonėms.

Prisimenant Sprindytės minėtas šeštojo dešimtmečio apysakos transformacijas, galima numanyti, kad interpretacinei bendruomenei, pasitelkiančiai konformistinę skaitymo strategiją, „Jaučio aukojimas“ galėjo pasirodyti nepriimtinas ne tik dėl neįprastos kūrinio formos, bet ir dėl jo turinio.

Nors apysakoje kalbama apie religinį susidūrimą, tačiau simbolinėje plotmėje tai yra naujai atėjusių ir anksčiau veikusių galių kova – net ir kūrinio semantiame lygmenyje itin dažnai pasirodo žodis „galios“: kalbant apie senuosius pagoniškus dievus; apie naująjį, krikščionių dievą; net ir apie tai, kas skatina žmogų veikti ir lemia jam nesuprantamus pokyčius. Nors tai, kurios galios laimi – priklauso nuo interpretacijos, tačiau net jei apysakos pabaigą interpretuotume kaip naujų galių laimėjimą, jis protagonistui atneša ne laimę ir šviesų rytojų, o mirtį. Protagonisto, priešingai nei tarybinio herojaus, sąmoningumas pasireiškia ne įtikėjimu naujai steigiamų vertybių pranašumu, o ištikimybe senosioms vertybėms, genčiai ar sau pačiam (priklauso nuo interpretacijos). Šie argumentai patvirtina cituotus Martinaičio žodžius, kurie siūlo mintį, kad Bučio minėtas „formalistinis mūšio laukas“ yra priedanga idėijinei kovai, kurią atskleidžia kritinis recepcijos tekstų skaitymas.

Tai patvirtina ir nekonformistinei interpretacinei bendruomenei priskiriamų autorių tekstuose įžvelgiama Ezopo kalba ir jų netiesiogiai įvardijama rezistencijos tema. Tačiau šios bendruomenės skaitymo strategijos, kurias ji galėjo atskleisti recepcijos tekstuose, tuo metu buvo labai ribotos. Kaip pastebėjo Dalia Satkauskytė, cenzūros galiojimo laiku valdžia, įsiterpusi į komunikacinę grandinę tarp skaitytojo ir teksto, tapo superstruktūra, keičiančia ir iškreipiančia meninę komunikaciją ir kūrinio recepcijos pobūdį (Satkauskytė, 2007). Sovietmečiu viešas atskleidimas skaitymo strategijų, leidžiančių identifikuoti rezistencijos reikšmę tekste, būtų pavojingas recepcijos teksto autoriui, o tokią reikšmę siūlančių teksto strategijų identifikavimas komplikuočių kūrinio autoriaus likimą. Tad, kaip pastebi Elena Baliulytė, kritikams gan dažnai tekdavo susidurti su tiesos sakymo–nesakymo dramatišku dvilypumu (Baliulytė, 2007, p. 58–79). Tačiau, kaip parodo Martinaičio bei Lovčikaitės citatos, net ir tarybiniais laikais buvo subtiliai užsimenama apie šią kūrinio reikšmę. Kiti recepcijos tekstų autoriai, knygos *Duonos valgytojai* recenzijose kalbėdami apie apysakos konfliktą, minėjo ne tik religijų susidūrimą, bet ir universalią ar alegorinę istorinio lūžio reikšmę. Bražėnas (1975, p. 4) abstrakčiai nurodė, kad „yra dalykų, kurių aktualumas neturi nei laiko, nei vietos ribų“, Krasnovas (1983) kalbėjo apie užkariauto krašto likimą, o Čiučiukaitė ir Bučys – apie individą staigios vertybių kaitos akivaizdoje.

Lietuvoje publikuotuose recepcijos tekstuose rezistencijos tema pradėta atvirai minėti tik po Nepriklausomybės atgavimo, o pirmieji atviri rezistencijos temos aptarimai pasirodė moksliniuose užsienio žurnaluose anglų kalba. 1977 m. JAV, Viskonsino universiteto leidžiamame meno ir mokslo žurnale *Lituanus*, Violeta Kelertienė straipsnyje „Kalba šiuolaikiniame lietuviškame pasakojime“ („Language in contemporary lithuanian narrative“) daugiausiai dėmesio skyrė kūrinio

formai, pirmojo asmens naratyvu išsiskiriančiai lietuvių prozos kontekste¹⁶. Lygindama su Juozo Kraliausko romanu „Tautvila“, Kelertienė teigia, jog kūrinių autoriai fiktyviems protagonistams perkėlė savo pačių patirtį – „Jaučio aukojime“ vaizduojamas konfliktas, nors ir pateikiamas kaip religinis, antrojo asmens perspektyva priartina šią patirtį prie dabarties žmogaus ir išreiškia „svetimos jėgos tėvynėje vykdomo genocido pavoj[ų]“ („the threat of genocide by an alien force within the homeland“) (Kelertienė, 1977). Ši interpretacija remiasi prielaida, kad fikcinis pasakojimas perkelia autoriaus egzistencinę situaciją į istorinį naratyvą, o protagonisto laikysena – pasiaukojimas ir orientacija į ateities kartas – įgyja moralinio pasipriešinimo reikšmę. Audronė Barūnaitė-Willeke, 1979 m. JAV leidžiamo *Slavistikos ir Rytų Europos žurnalo* (*Slavic and Eastern European Journal*) straipsnyje „Ciklinio laiko patirtis šiuolaikinėje sovietų Lietuvos prozoje“, identifikodama pasakojimo perspektyvą rėmėsi minėtu Kelertienės straipsniu, bet atviriau deklaravo, kad kūrinys vaizduojami „istoriniai įvykiai perša aiškią paralelę su XX amžiuje vykusia Lietuvos okupacija ir priverstiniu lietuvių atvertimu į komunistinę ideologiją“ (Barūnaitė-Willeke, 1979, p. 199).

Abi autorės, aptardamos „Jaučio aukojimą“ išryškino alegorinę kūrinio reikšmę ir kartu atskleidė nekonformistinei interpretacinei bendruomenei būdingą skaitymo strategiją, leidžiančią ją atpažinti. Pirma – kūrinio konfliktas identifikuojamas kaip istorinis / religinis. Tuomet jis interpretuojamas kaip platesnės prievartos situacijos modelis, o žinio pasipriešinimas krikščionys bei suvokiamas kaip universali reakcija į prievartą. Galiausiai, siejant kūrinį su jo išleidimo sociopolitiniu kontekstu, tekstas perskaitomas kaip alegorinis, koduojantis rezistencijos nuotaikas.

Vėlesniuose, po Nepriklausomybės atgavimo publikuotuose tekstuose, nors ir dažnu atveju yra minima rezistencijos reikšmė, tačiau recepcijos tekstų autoriai šią reikšmę taip pat kildina iš kūrinio sąsajos su kontekstu arba autoriaus bei protagonisto vertybinių laikysenų sugretinimo ir nesiekia identifiкуoti teksto strategijų, kurios palaikytų šią interpretaciją. Tai leidžia kelti prielaidą, kad rezistencijos reikšmė kūrinys nėra tiesiogiai duota, bet atsiranda kaip produktas konkrečios skaitymo strategijos – šią reikšmę galima įmatyti tik siejant kūrinį su jo išleidimo „tyliojo“ pasipriešinimo kontekstu. Galimai todėl vėlesniuose, po nepriklausomybės išleistuose recepcijos tekstuose, rezistencijos reikšmė kūrinys yra dažnai minima, bet nenagrinėjama – Sprindytė, Nastopka ir net Daujotytė, daugiausiai rašiusi apie kūrinio išleidimo kontekstą, kalbėjo apie tai, kad kūrinys atspindi etninės prigimties ir kultūrinio tapatumo paieškas, tačiau nekėlė klausimo ar kūrinys (konkrečiai – teksto strategijos) veda skaitytoją link šios reikšmės atpažinimo.

¹⁶ „[s]ophisticated first person narratives are scarce in the body of Lithuanian prose“ (Kelertienė, 1977)

Tuo tarpu konformistinė skaitymo strategija sunyko kartu su ją sukūrusiu kontekstu. Po pirmųjų neigiamų atsiliepimų spaudoje, sukėlusių skaitytojų ir kritikų diskusiją, šis įvykis dar buvo minimas 1975 m. pasirodžiusiose knygos *Duonos valgytojai* apžvalgose ir vėliau pranyko iš akiračio¹⁷, palikdamas tik po truputį blėstantį susidomėjimą kūrinio forma¹⁸.

¹⁷ Nuo 1999 šis įvykis paminėtas tik Juknaitės tekste – tik kaip praeities faktas.

¹⁸ Kūrinio formą išsamiausiai nagrinėjo Krasnovas (1983), siekdamas išryškinti skirtumus tarp sąmonės srauto ir vidinio monologo bei Sprindytė, kūrinių pristatydamą kaip originalų žanrinį darinį. Nors ši tema buvo aptariama ir vėlesniuose recepcijos tekstuose (Juknaitė teigė, kad tekstas gali būti laikomas tam tikra vidinio monologo forma, atskleidžiančia ne visada pačiam veikėjui suprantamus išgyvenimus, Daujotytė įžvelgė sutartinės principą, Bončkutė – stilizuotą Simono Daukanto „žemaitišką mąstyseną ir šnekėjimą“ (Bončkutė, 2019) o Mingilas – ritualo ar maldos analogiją), tačiau didžiausios interpretacijos prieštaros atsiskleidė sovietmečiu, todėl ši tema atskirai aptariama tik šiame skyriuje.

5. Reikšmių sąsajos ir kūrinio lygmenys

Atkreipus dėmesį į anksčiau minėtą rezistencijos ir religijos temų sąsają, galima pastebėti, kad neretai rezistencija buvo įvardijama kaip giluminė arba perkeltinė religinio konflikto reikšmė. Pavyzdžiui, Jūratės Sprindytės (1999, p. 36) manymu religinis konfliktas kūrinyje „yra epochinis fonas pavergto krašto lemčiai svarstyti“, todėl čia svarbesnė „dvasinio atsparumo absoliučioji reikšmė“. Nors istorinis perkėlimas – žinoma Ezopo kalbos strategija, kurią mini ir Dalia Satkauskytė (2007), tačiau ši informacija leidžia kelti tik prielaidą, kad tai, kas apysakoje „Jaučio aukojimas“ leidžia įžvelgti konkrečią rezistencijos reikšmę, yra religinio konflikto alegorinis lygmuo, kurį atskleisti leidžia tik sąsaja su kontekstu. Tačiau, kaip minėjo Satkauskytė, Ezopo kalba iš dalies yra specifinė literatūrinės komunikacijos situacija – ji yra neatskiriama nuo tekstinės strategijos. Nors apie Ezopo kalbą kūrinyje, autobiografinėje novelėje „Baltas triušis“, pasakodamas apie „Jaučio aukojimo“ kūrybinį procesą, rašė ir pats Romualdas Granauskas (2011, p. 150): „tikrai tokia Ezopo kalba jam tetiko“¹⁹, tačiau bet koks liudijimas, net ir autoriaus, dar neleidžia teigti, jog teksto strategijos atskleidžia šią reikšmę. Todėl, siekiant atsakyti į klausimą ar apysakos teksto strategijos siūlo rezistencijos reikšmę, yra prasminga nagrinėti religijos temą.

5.1. Religijos ir rezistencijos temų sąsaja

Tekstuose, kuriuose akcentuojama krikščionybės ir pagonybės priešprieša, žynys dažnu atveju matomas kaip ištikimas senojo tikėjimo atstovas, o jo pasaulėvoka, išreikšta savistabą primenančiu antrojo asmens pasakojimu – kaip archaiška, mitologiška, panteistinė. Pavyzdžiui, Algimantas Bučys teigė, kad autorius restauruoja senąją pagonišką pasaulėjautą, kuriai būdingas „senovės žmogaus tikėjimas paslaptingais amžinųjų galių pasauliais ir galimu žmogaus bendravimu su jais“ (Bučys, 1973, p. 4). Kritikas įžvelgė žynio asmenybės tragizmą bei ištikimybę seniesiems dievams ir matė jį kaip išsaugantį archainę, primityvią sąmonę: „žynio pasaulėjautai būtų tolimas bei priešiškas pažangiųjų protų, to paties Martyno Mažvydo kvietimas“ (Bučys, 1973, p. 4). Jis pirmasis identifikavo epigrafų tekstų šaltinius – Mažvydo *Katekizmo* prakalbą bei Luko Davido *Prūsijos kroniką* – tačiau pažymėjęs, kad „kūrinys remiasi tragiškiausią istorinę lietuvių kovą su kryžiuočiais medžiaga“, teigė, kad apysaka nėra „beletristinė metraščių iliustracij[a]“ (Bučys, 1973, p. 4). Bučio manymu, autorius, nepasiduodamas istorinei medžiagai, panaudojo ją, kad išreikštų savo idėją, kurią kritikas įvardijo kaip siekį „apmąstyti, suprasti, atskleisti, kas gali darytis ir darosi žmonių sielose epochinio perversmo laikotarpiu“ (Bučys, 1973, p. 4). Komentuodama epigrafus, Violeta Kelertienė teigė, kad Mažvydo citata santykyje su pasakojimu tampa ironišku

¹⁹ Kadangi ši informacija yra autoriaus tekste (epitekte), ji papildo ne empirinio, o modelinio autoriaus profilį.

monologo komentaru, nes žynys, būdamas stabmeldžiu, vienintelis pasakojime turi asmeninį, nors ir panteistinį, dievo matymą (1977). Jos manymu, Granauskas, sugretindamas kronikų citatas su paskutinėmis dviem savo teksto dalimis, įvykius, kuriuos patiria veikėjas, pavertė „išplėstine istorijos versija“ (Kelertienė, 1977). Autoriaus sprendimą pasitelkti intertekstualumą literatūrologė motyvavo tuo, jog subjektyvus pasakotojas negali patikimai apibrėžti istorinio periodo, tad epigrafi, jos manymu, prideda pasakojimui istorinės autentikos (Kelertienė, 1977). Tokią perspektyvą palaikė ir sustiprino Kęstutis Nastopka (2002, p. 217–230) straipsnyje „Paskutinis aukojimas“, lygindamas epigrafų tekstus su jų šaltiniais ir taip išryškindamas įvykstančius reikšmės pokyčius. Nastopka minėjo rezistencijos reikšmę, tačiau ją matė labiau kaip kūrinio autoriaus veiksmą – pasipriešinimą sovietizacijai, atsigręžinat į mitologiją, kuri suprantama kaip konservatyvi autentiško tautos paveldo dalis.

5.2. Semantinis ir semiotinis kūrinio lygmenys

Bučio, Kelertienės ir Nastopkos analizės parodo ne tik skaitytojų polinkį literatūrinės fikcijos tekste ieškoti tikrovės atspindžių, bet ir skatina atpažinti kūrinio vietas, kurios leidžia jį interpretuoti kaip pagrįstą tikrais įvykiais. Remiantis Umberto Eco daroma skirtimi tarp semantinio ir semiotinio kūrinio lygių bei religinio konflikto alegorinę reikšmę įžvelgusių skaitytojų nuomone, keliama prielaida, kad religinis konfliktas egzistuoja semantiniame lygmenyje. Nustatant kūrinio semantinio lygmens skaitytoją siekiama parodyti, kaip kūrinys kreipia galimą interpretaciją link religinio konflikto identifikacijos bei skatina sieti jį su Lietuvos istorija. Tuo pačiu bus parodoma, kaip semantiniame lygmenyje identifikuojami nenuoseklumai skatina empirinį skaitytoją pereiti į kritinį / semiotinį skaitymą.

„Jaučio aukojimo“ semantinio lygmens modelinis skaitytojas, susidūręs su pirmuoju epigrafu, turėtų atpažinti Mažvydo, kaip pirmosios lietuviškos knygos, *Katekizmo*, autoriaus pavardę ir kuršius, XV a. sunykusią gentį (Žulkus, 2004), bei lietuvius priskirti tai pačiai baltų tautų paradigmą, kurią sieja priverstinio krikšto istorija. Įtaigi antrojo asmens perspektyva leidžia skaitytojui tapatintis su žynio patirtimi (tarsi pats ir būtumei tas „tu“, kuris žvelgia į lapų ir šešėlių mirgėjimą, aukoja jautį ir galiausiai pats yra nuteisiamas myriop už savo poelgį). Tekstas, atskleisdamas tik žynio perspektyvą, sukuria sąlygas skaitytojui jausti empatiją ir prielankumą protagonistui ir leidžia suprasti tik tas perspektyvas, kurias suvokti bando žynys – gyvų likusių gentainių: „ir ką jie turėjo daryti, tie vyrai, kurie jau seniai nebegalėjo apginti savo senojo kaimo nei savo vaikų, nei tikėjimo?“ (Granauskas, 1999, p. 16); „dieve, gal sako jie, dabar tu būsi ir mano dievas, tik saugok mane nuo kardo, ugnies ir nuožmumo, tik saugok mane, mano moterį ir jos iščias, ir mano dukterų iščias, ir iščias žemės, vandens ir galvijų“ (Granauskas, 1999, p. 20). Tačiau

pasakojimas neskatina suvokti antagonistų (krikščionybės atstovų) pasaulėvokos, išreiškiamos pirmu epigrafu, kuriame kaip vienintelė tiesa didaktiškai teigiama krikščioniška perspektyva. Dėl to žurno retorinis klausimas „ar dievas gali būti tai, ko reikia bijoti, nekęsti ir vengti“ (Granauskas, 1999, p. 11) išryškina religinio pavergimo situacijos absurda ir apeliuoja ne tik į žurno poziciją, bet ir į skaitytojo tiesos suvokimą – tampa akivaizdu, kad per prievartą diegiamas naujasis tikėjimas ir situacija, kurioje naikinamas senasis tikėjimas, yra tragiška ir neteisinga. Iš šios perspektyvos pirmojo epigrafo žinutė yra skaitoma ironiškai ir matoma apversta – įtampa, kylanti tarp skirtingų, viena kitos nesuprantančių pozicijų ir empatija žurnui, skatina baisytis ne Dievo nepažinimu, o epigrafe atsispindinčiu nesuvokimu, jog dievas gali būti ne tik krikščionių. Sekant šia interpretacine linija, galima būtų tikėtis, kad tai, kas pasakojime yra pateikiama kaip paskutinio kuršių žurno perspektyva, galėtų būti panteistinės pasaulėvokos, archainio mąstymo ir senosios baltų religijos suformuotos sąmonės įsivaizdavimo variantas.

Taip semantinio lygmens modelinis skaitytojas yra skatinamas į vientisą naratyvą supinti epigrafus bei pasakojimą ir susieti pirmosios lietuviškos knygos išleidimo kontekstą (neatsiejama nuo religinio virsmo), kronikų ištraukas (kurios savaime neskatina abejoti jų autentiškumu) bei šališką pasakojimą (kuris siūlo neigiamą religinio virsmo vertinimą). Šis skaitytojas žurno perspektyvą laiko istorinės tiesos komentaru, o kūrinio esantį konfliktą interpretuoja kaip religinį. Tokį konfliktą išvelgiantys empiriniai skaitytojai kalba apie priešpriešą tarp politeizmo ir monoteizmo bei žurno pasaulėvoką dažniausiai laiko (religiškai) nepažangia/ panteistine/ archaiška.

Rašydami apie epigrafus kaip apie ištraukas iš kronikų ar Mažvydo žodžius, minėti skaitytojai, nors ir neįvardindami, laikosi „šaltinių kritikos“ brėžtos *savo* ir *svetimo* žodžio perskyros²⁰ bei neatkreipia dėmesio į tai, jog epigrafuose randamos formuluotės yra sukurtos kūrinio autoriaus. Priimdami epigrafus kaip tiesiogines citatas ir nesigilindami į jų performulavimą bei naujo įprasminimo strategijas, tokie skaitytojai lieka pirmame, semantiniame skaitymo lygmenyje²¹. Kalbėdamas apie intertekstinę ironiją ir dvigubo kodavimo skirtumus, Eco akcentuoja, kad, priešingai nei dvigubas kodavimas, kuris tekstą paverčia prieinamu abiem interpretacijos lygiams, intertekstinė ironija, kaip teksto strategija, numato dvigubo skaitymo galimybę (Eco, 2005, p. 225). Ši strategija privilegijuoja antro lygmens skaitytoją, nes leidžia atrasti kūrinio reikšmę, kurios negali rasti pirmo lygmens skaitytojas, o dvigubo kodavimo atveju, nors kritinio skaitytojo veikla yra produktyvi, ji nekeičia galutinės kūrinio interpretacijos. Todėl intertekstinės ironijos atveju semantinis skaitytojas neišsemia kūrinio interpretacinio potencialo. Tą

²⁰ Daugiau apie šią skirtį žr.: Melnikova, 2010, p. 307.

²¹ Svarbu paminėti, kad likimas semantiniame lygmenyje gali būti sąmoninga recepcijos teksto rašymo strategija, nebūtinai atspindinti skaitymo strategiją, kurią taikė minėtų tekstų empiriniai autoriai. Tad šiuo atveju sąvoka „skaitytojas“ nurodo ne į empirinį, o į recepcijos teksto kuriamą modelinį autorių.

padaryti norintis empirinis skaitytojas turi pereiti į antrąjį skaitymo lygmenį, atkreipdamas dėmesį į teksto strategijų visumą (teksto sąrangą, jo kalbą, stilių ir emocinę įtaką), o ne tik siužetą ar moralines pamokas. Taip pat, susidūręs su citatomis, skaitytojas, sekdamas intertekstinėmis nuorodomis, turi išeiti už nagrinėjamo teksto ribų į kitą tekstą, idant suprastų reikšmės pokytį bei naujos konfigūracijos ypatybes (Eco, 2005, p. 222–223).

Nastopka vienintelis iš visų „Jaučio aukojimą“ interpretavusių skaitytojų, kalbėdamas apie epigrafus, ryžtasi žengti šia linkme – jis ne tik identifikuoja šaltinius, bet ir atskleidžia kaip autorius keitė citatas. Atradęs paraleles tarp antrojo, trečiojo epigrafo ir Luko Davido *Prūsijos kronikos* tyrėjas pažymi, jog autorius sujungė du kronikoje minimus ritualus – jaučio aukojimą ir kiaulės aukojimą²², o į pasakojimą neįtraukė po aukojimo vykstančios puotos, kai paaukoto gyvulio kūnas yra pagaminamas ir suvalgomas. Pastebėdamas apysakoje vaizduojamo ritualo neatitikimus su kronikose aprašomais, Nastopka teigia, kad „autorius išlaikė ritualo semantinį kodą figūratyvinėje kalboje, o stilistiniai skirtumai neiškreipia aprašomo ritualo kalbos“ (2002, p. 221). Tačiau siekdamas atlikti mitologinę analizę ir kalbėdamas apie autoriaus, o ne teksto intenciją ar skaitymo strategijas, Nastopka pasakojime pateikiamą kronikų interpretaciją motyvuoja autoriaus siekiu ryškinti senojo tikėjimo išsekimą ir patenka į tai, ką Eco vadina teksto spąstais (Eco, 1994, p. 55). Tai patvirtina sakinyss „literatūrinis pasakojimas konfrontuoja su autentiška epigrafų ilokucija“ (2002, p. 218), po kurio Nastopka neigia ne epigrafų autentiškumą, o konfrontaciją, primindamas, kad „sakymą imituojantis autorinis pasakojimas ir dokumentiški epigrafai yra semantiškai lygiaverčiai teksto vienetai, sudarantys naują diskursyvinę konfigūraciją“ (2002, p. 218). Pastebėjimas, kad epigrafai yra teksto dalis, o ne išorinis tekstas, atveria galimybę toliau vertinti šios konfigūracijos specifiką, tačiau Nastopka, apsiribodamas tik mitologine analize, tolimesnį žingsnį – demaskuoti epigrafų fiktyvumą ir nagrinėti kokią įtaką pakitusi citatų reikšmė turi pasakojimui – palieka intertekstinę ironiją suprasti siekiančiam skaitytojui.

Nastopka parodė, kaip autorius keitė *Katekizmo* prakalbos tekstą, lygindamas citatą su 1974 m. Marcelino Ročkos vertimu, kaip tuo, kuris yra išsaugojęs stilistiką. Jis pastebėjo, kad tai, kas epigrafe nusakoma veiksmo pasakymais (baisu yra nepažinti Dievo...) Ročkos vertime nakyta būsenos pasakymais (baisus dalykas yra Dievo nepažinimas)²³, „[k]rikščioniškąją velnią atstoja

²² Davido kronikoje jautis aukojamas, kai norima, kad pasisektų mūšyje, kad pavyktų derybos. Auka skirta dievams, kurie laikomi valdovo globėjais, taikos sutarčių saugotojais (Patrimpas, Andojas). Tačiau apysakoje minimu tikslu – prašant vaisingumo, ar tam, kad sugrįžtų žvejybos laimė – aukojama kiaulė, jos spenai įmetami į jūrą. Apysakoje į jūrą metami jaučio viduriai norint, kad į pakrantes sugrįžtų žuvis. Žr.: Davidas, 2002, p. 287–296.

²³ Šios Nastopkos pastabos (ypač vertimo akcentavimas) gali sudaryti įspūdį, kad tekstas galimai buvo tiesiog kitaip išverstas – Nastopka remiasi prakalbos vertimu, kuris buvo atliktas jau po apysakos išleidimo. Tačiau lyginant vertimus (iki 1974m. „Katekizmo“ prakalba buvo versta tik vieną kartą, o vertimą atliko tas pat vertėjas – Ročka), paaiškėja, kad minėti citatos pokyčiai buvo atlikti apysakos autoriaus.

dviprasmiškesnė piktoji dvasia“ (Nastopka, 2002, p. 219), o pateikus citatą be konteksto keičiasi ir adresatas – prakalbos atveju tai buvo bažnyčių ganytojai, o šiuo atveju – apysakos skaitytojai. Tačiau Nastopka neakalbėjo apie tai, kaip šių pokyčių identifikacija gali pakeisti teksto supratimą.

Iš jo paminėtų pokyčių pirmojo epigrafo citatoje svarbiausias yra adresato pokytis, kuris yra minimas, tačiau neišplėtojamas. *Katekizmo* prakalba ir didaktiškas tonas buvo skirtas ne moralizuoti priešingame religijos poliuje esančius netikinčius (pagonis), o to paties poliaus atstovus, bažnyčių ganytojus, kurie turėtų ne tik žmonėms skaityti *Katekizmą*, bet ir mokyti juos pačius skaityti. Pateikta be konteksto ir nukreipta į apysakos skaitytoją, ištrauka gali sukelti empatijos trūkumo įspūdį – šis reikšmės pokytis sukuria kai kurių skaitytojų pastebėtą ironiją tarp žynio perspektyvą atspindinčio pasakojimo ir epigrafo. Aptariant šį epigrafą, svarbu paminėti, kad apysakoje randama citata yra ne tik perfrazuota, bet ir su klaidingai nurodytu jos autoriumi – prakalbos autorius buvo Karaliaučiaus universiteto rektorius Frydrichas Stafilas (Friedrich Staphylus), ne Mažvydas²⁴. Šis aspektas pabrėžia tai, kad epigrafas nėra autentiška citata – Mažvydo parašyti (arba apysakos autoriaus perfrazuoti) žodžiai – o modelinio autoriaus kuriamas Mažvydo įvaizdis, paremiantis antagonistinį pasakojimo diskursą ir semantinio lygmens skaitytoją skatinantis ne tik pasakojime vaizduojamą, bet ir istorinį religinį virsmą interpretuoti kaip skaudų ir neteisingą įvykį. Šis antagonistinis krikščionybės įvaizdis išleika nuoseklus visame pasakojime – krikščionys pateikiami tik kaip griaušanti, naikinti ir išnaudojanti jėga, o į krikščionybę atsivertęs kuršis, prabylantis gimtąja žynio kalba (Granauskas, 1999, p. 55), pasirodo kaip pikdžiugiškas ir kupinas neapykantos.

Dar vienas labai svarbus reikšmės pokytis, kurį užfiksavo ir apie jo galimą priežastį užsiminė Nastopka, yra *Prūsijos kronikoje* minimo įvykio reikšmė. Jis pastebėjo, kad kronikoje „[j]aučio aukotojų Pabėčiuose niekas nepersekiojo“ (Nastopka, 2002, p. 226) ir „[n]ėra paliudyta, kad už senojo tikėjimo išpažinimą bent vienas baltų gentainis būtų sudegintas“ (2002, p. 229). Recepcijos teksto autorius teigė, kad „dramatizuodamas situaciją“ Granauskas nepasė kronikoje minimo fakto, kad prūsų stabmeldžiai turėjo užtarėjų, nes „[t]ai kirstųsi su autoriaus intencija ryškinti senojo tikėjimo išsekimą“ (2002, p. 229). Įžvalga, kad „už bevardžio Kuršių žynio ir jo prototipo Sapelyčių Valtinio galima atpažinti apysakos autorių“ (2002, p. 229), kalbantį apie „aukos grožį ir kilnumą“ (2002, p. 229), kurį turėtų suprasti skaitytojai, skatina kelti prielaidą, jog Nastopka kalba apie empirinio autoriaus intencijas. Jas recepcijos teksto autorius pateikia kaip siekį aktualizuoti mitologijos kodus, ir būtent tai vertina kaip pasipriešinimą sovietizacijos sukeltam nutautėjimui.

²⁴ To Nastopka nenurodė, nors abiejuose tuo metu prieinamuose *Katekizmo* leidimuose šią informaciją jau galima rasti.

Tačiau kalbant apie apysakos modelinį skaitytoją, galima pastebėti, kad minėti epigrafų šaltinių reikšmių pokyčiai atskleidžia teksto strategijas, kurios veda į semiotinį skaitymo lygį ir, išgryninus neakivaizdžias reikšmes, skatina jas interpretuoti. Nastopkos pateiktoje kronikos ištraukoje vaidila ir jo gentainiai atlieka vyskupo paskirtą plakimosi ir vienas kitų plakimo bausmę, ir jiems yra atleidžiama. Tai – konformizmo istorija, kurią „Jaučio aukojimo“ modelinis autorius paverčia rezistencijos mitu, kurdamas pasakojimą apie savo tikėjimo, gentainių ir savęs neišdavusio protagonisto žiaurią egzekuciją, atliekamą kaip atpildą už atsisakymą apleisti savo tikėjimą ir vertybes²⁵. Ši abstrakti rezistencijos reikšmė, pasitelkiant skirtingas skaitymo strategijas, gali būti konkretizuojama keliais būdais.

Viena vertus, recepcijos kontekste šis reikšmės pokytis parodo, kaip gimsta tautinės bendrijos identitetą steigiantis ir palaikantis pasakojimas (tautinis mitas). Į teksto sandarą nesigilinantys skaitytojai tiki epigrafų autentika, vedami semantinio lygmens skaitymo strategijos ir neišeidami iš teksto į nurodomus šaltinius, sieja pasakojimą su Lietuvos istorija (pvz.: Bučys, Vaigauskaitė, Čiučiukaitė, Barūnaitė-Willeke...). Šie skaitytojai dažnu atveju žynį mato kaip archajišką figūrą ir liudija kūrinio veikimą kultūrinės atminties srityje²⁶, kurioje ištirpsta skirtis tarp mito ir istorijos (Assmann, 2008, p. 113). Tuo tarpu pirmo epigrafo citatos intertekstinė analizė atskleidžia teksto strategiją, kuriančią neigiamą Mažvydo (ir krikščionybės) įvaizdį ir leidžiančią suprasti, kad tai nėra tiesioginė nuoroda į istorinius įvykius, o verčiau tam tikras įvykių reikšmės keitimas. Šiame kontekste reikšmės pokyčiai gali būti vertinami kaip istorijos reinterpretacija ar, kaip apibūdino Kelertienė – išplėstinė istorijos versija.

Kita vertus, tokia interpretacija neleidžia pereiti į semiotinį skaitymo lygmenį, nes sekant ją nėra atveriamas semantiniam skaitytojui neprieinama reikšmė. Ją galima atrasti pastebėjus, kad kai kurios pasakojimo detalės įgauna reikšmę tik siejamos su „tyliojo“ pasipriešinimo kontekstu. Pavyzdžiui, kaip pastebi Barūnaitė-Willeke, krikščionių šventiko kuršiška kilmė skatina interpretuoti jį kaip išdaviką. Tęsiant šią interpretaciją žynį galima būtų vertinti kaip veikiau savo gyvybę paaukoti, nei gentainius išduoti pasiryžusį herojų ir įžvelgti partizanišką nusiteikimą. Egzekucijos, kaip gyvų asmenų sudeginimo momentas, kurio nėra kronikoje, atrodo kaip nuoroda į kitą istorinį įvykį – prisiminus, kad 1972 metus Lietuvos istorijoje pažymėjo Kalantos susideginimas. Taip pat ir apysakos modelinio autoriaus pakeista *Katekizmo* citata, subordinuojant ją pasakojimui taip, kad ji taptų antagonistinio pasakojimo diskurso dalimi, galėtų būti matoma kaip

²⁵ Apysakos trečioje dalyje, žyniui kalint vienutėje, pas jį ateina krikščionių šventikas, kalba apie begalinį Dievo gailestingumą ir siūlo nulenkti galvą „prieš tikrąjį Viešpatį Dievą, prieš didžiąją motiną Bažnyčią, kuri sutinka apšlakstyti tave šventuoju krikšto vandeniu“ (Granauskas, 1999, p. 56) Galima suprasti, kad tai – kvietimas išsigelbėti sutikus priimti krikštą.

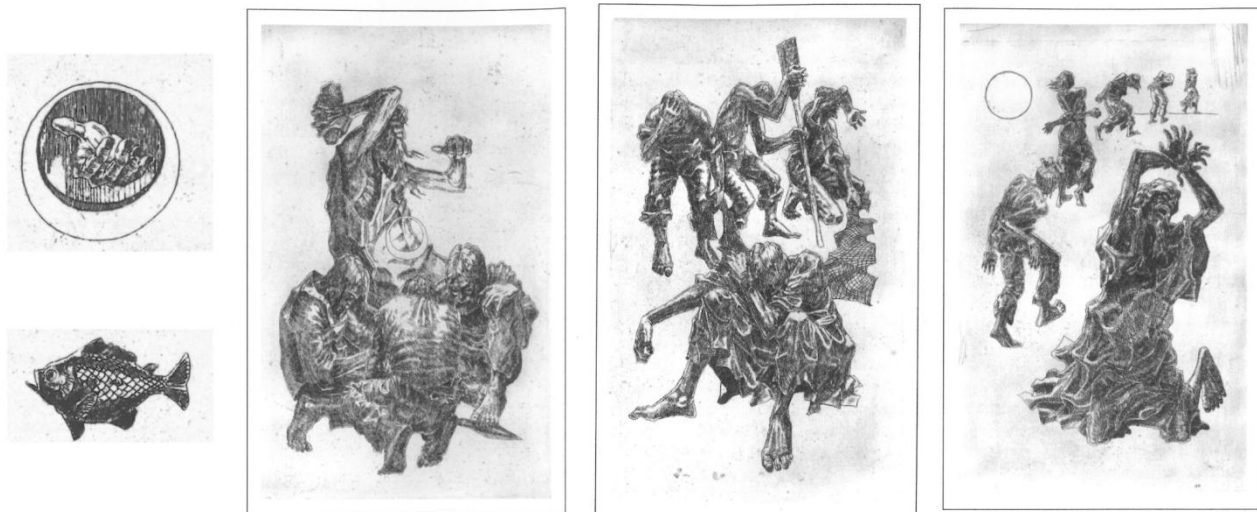
²⁶ Aleidos Assmann terminais tai – archyvinės atminties perkėlimas į funkcionaliąją. Šį perkėlimą atlieka autoriai, plačiau auditorijai neprieinamas praeities žinias perkeldami į meno kūrinius. (Assman, 2011, p. 119–137)

teksto strategija, skirta paversti kūrinį atitinkančiu sovietinės cenzūros lūkesčius. Šios išvados leidžia paneigti anksčiau keltą prielaidą, kad rezistencijos reikšmė kūrinyje atsiranda tik kaip konkrečios skaitymo strategijos produktas, nes jos link kreipia teksto strategijos.

Tačiau semiotinis skaitymas atveria daugiau nei vieną galimą Ezopo kalbos perskaitymo galimybę. Gilinantis į semiotinio skaitymo galimybes, galima pastebėti dar vieną teksto nenuoseklumą, kurį minėjo Barūnaitė-Willeke ir Juknaitė. Barūnaitė-Willeke paskutinėje apysakos dalyje, kurioje žynys vienutėje laukė egzekucijos, įžvelgė nukryžiovimo įvaizdį, kuris „išsaugo krikščioniškąją meilės ir atpirkimo reikšmę. Dvi naktis budėdamas prieš auکوjimo aktą šventikas stovi į dangų iškėlęs rankas, taip pats tapdamas gyvu kryžiumi, Kristaus figūra“ (1979, p. 204). Dėl to ji teigė, kad „R. Granausko pasakojimo pabaiga yra pusiau religinė kančios kaip išsigelbėjimo apoteozė. Nepaisant antikrikščioniškojo patoso, pasakojimas grindžiamas krikščioniška mitologija“ (Barūnaitė-Willeke, 1979, p. 204). Tačiau ši įžvalga yra paremta simboliniu panašumu, o vienintelis pateiktas pavyzdys negali būti laikomas kūrinio sisteminė nuoroda į krikščionišką pasaulėvoką. Juknaitė, pastebėdama kūrinio daugiasluoksniškumą teigė, kad „[ž]ynio-žmogaus tikėjime susilieja religijos, prieštaraujančios viena kitai išoriniame kūrinio sluoksnyje“ (2004, p. 138–139). Ji identifikavo žynio sąmonės modernumą: „psichikos lygmenyje matome eklektišką tikėjimą pasidarytą, susikurtą, kaip modernaus žmogaus“ (2004, p. 138) ir, įžvelgdama paskutinės apysakos dalies panašumą į krikščionišką naratyvą, pagrindė kūrinio visuminį santykį su krikščionybe. Juknaitė žynio kelionę į bausmės vietą siejo su Kristaus keliu į Golgotą (2004, p. 139), gretino protagonisto „[p]askutiniojo dalios pasirinkim[ą]“ su Kristaus pasirinkimu (2004, p. 143), ir teigė, kad „paskutiniai tekstų žodžiai instrumentuoja nukryžiovimo garsus“ (2004, p. 144). Tačiau abiejų recepcijos tekstų autorių argumentai, net jei ir įtikinami, yra pagrįsti panašumu ir nenurodo teksto strategijų, vedančių šios interpretacijos keliu.

5.3. Šarūno Miškinio iliustracijos ir krikščioniška simbolika apysakoje

Visgi kūrinyje yra konkrečios vietos, leidžiančios atpažinti krikščionišką mitologiją ir patvirtinti prielaidą, kad religinis konfliktas yra semantinio skaitymo išdava, nes ne tik žynio pasaulėvoka, bet ir kūrinio visuma yra pagrįsta krikščioniškais principais. Šias teksto vietas skatina pastebėti Šarūno Miškinio iliustracijos (pav.2), papildančios 1999 metų „Jaučio auکوjimo“ leidimą. Svarbu pažymėti, kad nors knygoje pateiktos iliustracijos tampa šio leidimo dalimi, tačiau jos netampa kūrinio dalimi, o verčiau jį atspindi, paaiškina ar komentuoja ir taip kuria intermedialų metatekstinį ryšį su Granausko apysaka. Todėl iliustracijos gali būti laikomos ne tik kūrinio recepciją lemiančiu, bet ir iliustratoriaus perteikiamą kūrinio interpretaciją atspindinčiu recepcijos tekstu.

Iliustracijos yra realistinio stiliaus, atliktos grafikos (sausos adatos) technika, vaizduojami ne abstraktūs pasakojimo motyvai, o pasakojime minimi veikėjai ir siužetas. Nors iliustracijos atskleidžia kur kas daugiau, tačiau šiuo atveju galima susitelkti į du vaizdinius, randamus tituliname puslapyje – apskritimą su delnu ir žuvį. Abu vaizdiniai turi svarbią reikšmę krikščionybėje: apskritimas su ištiestu delnu, pasirodantis krikščioniškoje ikonografijoje, turi „Dievo rankos“, simbolizuojančios Dievo galią ir jo apraišką per šventuosius raštus (Ramonienė, 1997, p. 273) reikšmę. Žuvis, graikiškai *ichthys* yra achrostichas, t.y. iš pirmųjų teologinių sąvokų *Iesus Christos Theou Hysios Soter* (Jėzus Kristus, Dievo Sūnus, Atpirkejas) raidžių sudarytas žodis. Naujaisiais laikais, kol dar krikščionybė nebuvo paplitusi ir kai krikščionys buvo persekiojami, žuvis buvo slaptu krikščionių simboliu, jiems leisdavusiu vieni kitus atpažinti. Į krikščionybę atsivertę žmonės buvo vadinami *pisciculi* (žuvelėmis) (Biedermann, 2002. p. 505).

Šie simboliai veikia ir tekste bei kitose iliustracijose – per buvimo / nebuvimo priešpriešą. Apskritimas atsiranda pirmoje iliustracijoje, ties žynio figūros viduriu, kai žynys išmeta jam paliktą duoną ir žuvį. Antroje iliustracijoje, kurioje vaizduojamas antros pasakojimo dalies epizodas, kai atlikęs aukojimą, žynys nujaučia, kad nesugrįš žuvis į krantus ir gentainiai parplauks tuščiais tinklais – apskritimo nėra. Tačiau jis vėl atsiranda trečioje iliustracijoje, pakibęs erdvėje virš pasidavimo pozicijoje klūpančio žynio ir link horizonto linijos judančių žmonių. Abu apskritimai, pasirodantys šiose iliustracijose, yra tušti – be „Dievo rankos“. Apskritimas su „Dievo ranka“ pasirodo tik tituliname puslapyje, kur per sąsają su žuvies simboliu įsteigiama simbolinė šio vaizdinio reikšmė. Vėliau pasirodančią simbolio dalį – apskritimą be delno galima būtų suvokti kaip bendrą (tikrinio) dievo pajautą / dieviškumo sąvoką, kurią turi pirmoje iliustracijoje dar nepalaužtas

žynys (pasakojime – dar neabejojantis savo dievais) ir praranda antroje iliustracijoje (pasakojime pasirodant nuojaudai, kad kuršius apleido dievai). Tuščias apskritimas paskutinėje (žynio „aukojimo“) iliustracijoje gali būti interpretuojamas kaip dieviškumo sąvokos egzistavimas, jau nepriklausantis nei žmonėms, nei žyniui, jos neužpildant Dievo sąvoka. Būtent šis Dievo sąvokos stygius (pradžioje sugretinant simbolius) yra siejamas su žuvų stygiumi. Antroje iliustracijoje nėra nei dievo sąvokos (apskritimo), nei žuvų (krikščionybės).

Apysakoje šių simbolių tarpusavio santykis atitinka: žuvies (ir bendrai maisto) trūkumas yra tai, kas atveda pasiuntinius pas žynį, jų atsinešta žuvis ir duona yra tai, ko žynys nepriima, nes jam tai reiškia pasidavimą. Galiausiai žuvys yra tai, kas nesugrįžta į krantus net atlikus aukojamą – kaip ir iliustracijose, pasakojime žuvis figūruoja per jos stygių. Tuo tarpu senkantis tikėjimas dievais yra atitinkamas žuvies stygiui – žuvų nesugrįžimas patvirtina žynio nuojaudą, kad žmonės apleido senieji dievai. Čia taip pat galima pastebėti dievybių figūrų neatitikimą – kol apysakos siužetas siūlo pagoniškų dievų pagalbos nebuvimą, iliustracijos pabrėžia dievo rankos (t.y. krikščioniškojo dievo sąvokos) stygių.

Religinių reiškinių dvilypumą galima aptikti ir atidžiau pažvelgus į pasakojimo kalbą. Atkreipus dėmesį į žynio minčių apie dievus formuluotes, paaiškėja, kad jo turima dievo sąvoka nėra vienareikšmiškai politeistinė. Tą išreiškia vienaskaitos formuluotės, pavyzdžiui „dievas turėtų būti tai, kas įeina į žmogų iš medžio, iš žiedo, iš vandens spindėjimo“ (Granauskas, 1999, p. 11). Šioje vietoje galima pastebėti, kad krikščioniško dievo atmetimas kyla ne dėl jo formos, o dėl prievartinio tikėjimo steigimo „ar dievas gali būti tai, ko reikia bijoti, nekęsti ir vengti“ (Granauskas, 1999, p. 11). Galima būtų daryti prielaidą, jog čia bendrinis daiktavardis turėtų nurodyti į bendrą dieviškumo suvokimą, tačiau žodžio „dievas“, priešingai nei, pavyzdžiui, „dievybė“ vienaskaita nurodo į individualizuotą subjektą ir leidžia daryti išvadą, kad žynio suvokime egzistuoja ne tik daugybės, bet ir vieno dievo idėja. Taip pat, nors žynio mintyse yra senosios baltų religijos dievai, pavyzdžiui „nuo Perkūno ugnies turėtų aižytis akmenys ir trioškėti medžiai“ (Granauskas, 1999, p.19), tačiau yra ir iliustracijose užfiksuotas „Dievo rankos“ įvaizdis: „galinga nesuprantama jėga griauja žmonėse viską, kuo anksčiau taip šventai tikėjo [...] kaip galinga nematoma ranka“. Nors ši ištrauka patvirtina krikščioniškojo Dievo, kaip naikinančios jėgos įvaizdį, tačiau kartu ir leidžia suprasti, kad apysakoje (ir žynio pasaulėvokoje) figūruoja ne tik abstrakčios galios, bet ir krikščioniškoji simbolika. Tai parodo, jog kūrinys pateikia abi skaitymo perspektyvas.

5.4. Teksto daugiareikšmiskumas – reiškinių susikirtimas ar jų koegzistencija?

Iliustracijos parodo, jog kūrinyje esti simbolinis sluoksnis, leidžiantis tikėjimo krizę interpretuoti iš krikščioniškosios perspektyvos. Tai skatina abejoti kūrinyje esančio konflikto kaip

religinio susipriešinimo interpretacija ir leidžia kelti prielaidą, jog religijų konfliktas tekste tėra tik viena iš galimų interpretacijų – semantinio lygmens išdava. Remiantis iliustracijomis, pagrindinė apysakos problema galima įvardyti ne senųjų dievų nusigręžimą, bet senosios dievybės sąvokos praradimą, kurį lemia prievartinis naujosios sąvokos steigimas. Tai leidžia daryti išvadą, jog kuršių drama kyla dėl to, kad jie jau nebetiki senaisiais dievais (ši tikėjimą praranda ir žynys), nepriima naujojo Dievo ir dėl to atsiduria dvasinio liminalumo situacijoje. Šią būseną apysakoje išreiškia kelis kartus pasakojime pasirodantis mariose pakibusios, sudūlėti negalinčios plunksnos simbolis²⁷, o iliustracijoje – ėjimas link horizonto užribio. Šių detalių pastebėjimas leidžia liminalumą laikyti pavergtos ir besipriešinančios genties išnykimo priežastimi. Tai, jog kūrinys galima identifikuoti žymes, leidžiančias pagrįsti šią interpretaciją, tampa argumentu, kad ji yra įrašyta į teksto strategiją, t.y. tekstas ją numato.

Čia vėl atsiveria dvigubos interpretacijos galimybė. Viena vertus, dvasiniame liminalume atsiradusi ir dėl to išnykstanti gentis gali simbolizuoti bendrai šiuolaikinio žmogaus egzistencinę situaciją, apie kurią kalba Juknaitė, rašydama apie tai, kaip žmogus, atsidūręs prieš egzistencinę tuštumą, visas atramas įkurdina pačiame savyje ir lieka ištikimas ne gentainiams ar kraštui, bet „abejojantis savo Dievais“ (Juknaitė, 2004, p. 141), jis lieka ištikimas sau. Kita vertus, galima svarstyti, kaip būtų pasikeitusi kūrinio recepcija, jei iliustruota apysakos versija būtų išleista 1981 m. – kai buvo sukurtos iliustracijos. Prisimenant minėtą faktą, kad „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikos“ nuo 1972 m. buvo pagrindinis leidinys, nes tuo metu religinis turinys buvo uždraustas, galima įžvelgti dar vieną rezistencijos reikšmę. Iš šios perspektyvos už religinio susidūrimo kūrinio semantiniame lygmenyje galima įžvelgti tai, jog kūrinys yra pagrįstas krikščioniška simbolika ir atskleidžia papildomą reikšmę tik tiems, kas moka skaityti jos simbolius. Pastaruosius kūrinys skatina susimąstyti apie tautinio identiteto (kurį sudaro ir krikščioniška savivoka) praradimo pavojų, kurį minėjo Viktorija Daujotytė (2017, p. 105) – ši reikšmė tampa tarsi kontrabanda, kurią kūrinys gabena suvyniotą į krikščionybę neigiamai vaizduojantį – cenzūrai tinkamą – popierėlį.

Tokia interpretacija leistų galutinai patvirtinti prielaidą, kad religinis konfliktas egzistuoja tik semantiniame kūrinio lygmenyje ir paremtų Sprindytės nuomonę, kad apysakoje jis figūruoja tik kaip priedanga rezistencijos pasakojimui, egzistuojančiam semiotiniame kūrinio lygmenyje. Sprindytė, identifikavusi vieną teksto nenuoseklumą – pastebėjusi tariamai archaiško žynio sąmonės modernumą – tai pasitelkė kaip argumentą, vedantį prie išvados, kad kūrinys yra ne

²⁷ Paryčiais prieš aukojimą žynys stebi sklendžiančią baltą plunksną, kuri, atsiskyrusi nuo paukščio, nepalietusi žemės, vėjo nunešta į jūrą, „linguos ir linguos, nepajėgdama nei nuplaukti tolyn nei atsigulti amžinam poilsiui ant drėgno pakrantės smėlio“ (Granauskas, 1999, p. 30). Plunksnos simbolis pasirodo ir vizijoje, kuri aplanko žynį kalėjime, kur jis mato kaip „baltas plunksnų lietus palengva leidžiasi iš kalno pušies“ (Granauskas, 1999, p. 58) – šis vaizdinys leidžia brėžti paralelę ne tik tarp plunksnos ir žynio, bet ir visos jo genties.

istorinio įvykio komentaras, o asmenybės drama, kuriai atskleisti yra pasirinkta tam tikra istorinė epocha. Deja, ji nepaminėjo semantinio lygmens kompleksiskumo bei nuorodų į baltų mitologiją ir redukavo religinio susidūrimo reikšmę, teigdama, kad jis yra tik epochinis fonas pavergto krašto lemčiai svarstyti (Sprindytė, 1999, p. 36).

Tačiau semantinio lygmens simboliką pastebėjo ir akcentavo Barūnaitė-Willeke, Nastopka, Daujotytė ir Mingilas. Barūnaitė-Willeke parodė, kad kūrinyje atsispindi archaiška, ciklinė laiko sąvoka, o Daujotytė kūrinio formą siejo su sutartinės forma, taip išvelgdama sąsają su folkloru ne tik turinio, bet ir formos lygmenyje. Nastopka, atlikdamas mitologinę analizę parodė ne tik apysakos neatitikimus su kronika, bet ir tai, kad apysakoje jaučio ir kiaulės „aukų suplakimas turi savo mitinę logiką“ (2002, p. 225), į kurią įsigilinus atsiveria dar viena reikšmė: „Jaučio auka, kuri skiriama [kaip – M.M.] žmonių ir dievų sutartis globojančiam dievui, siekiama atkurti pažeistą pasaulio tvarką“ (Nastopka, 2002, p. 226). Tai, kad kūrinys gali būti analizuojamas siejant jame esančius simbolius su baltų mitologija, siekė įrodyti ir Mingilas, nagrinėdamas kaip „Granauskas, transformuodamas pagoniškuosius mitus bei ritualus, juos pritaikė dabarčiai“ (2020, p. 17). Magistriniame darbe Mingilas identifikuoja apysakoje esančias simbolines priešpriešas (pvz. vanduo ir ugnis, viršus ir apačia, krikščionybė ir pagonybė...) ir analizuoja tai, kokią reikšmę kūrinyje minimi ritualai, objektai ir veiksmai turi užtekstinėje realybėje – baltų religijos ir mitologijos šaltinių kontekste. Jis pastebi, kad kopa, ant kurios apysakoje vyksta aukojimas atitinka baltų sakralios vietos sąvoką ir parodo kaip apysakos erdvių išdėstymas atspindi lietuvišką kosmogoniją (2020, p. 19–21).

Apysakos recepcija parodo, kad kai kuriais atvejais, net tas pat sakinyss gali būti interpretuojamas kaip prasmingas skirtingose reikšmių sistemose. Žvelgdamas į kūrinį per mitologinę prizmę ir cituodamas Gintaro Beresnevičiaus žodžius, Mingilas teigia, kad „[a]tvertų burnų tylą simbolizuoja kūną paliekančią sielą. ‘Lietuviai tiki, kad <...> per burną siela iš tiesų išeina mirties akimirka’. Taip žynys tampa auka dėl ateinančių kartų stiprybės, dūmų pavidalu skirta dievui Perkūnui“ (Mingilas, 2020, p. 28). Nors šio autoriaus interpretacijos kartais pasižymi interpretaciniu nenuoseklumu²⁸, o kai kurie teiginiai yra abejotini, pagrįsti tolimomis sąsajomis (kaip ir šiuo atveju), tačiau ši interpretacija gali būti laikoma įdomia priešprieša Juknaitės išvelgiamai to paties vaizdinio reikšmei. Juknaitė (2004, p. 144) pastebi, kad „[š]aukiantys žmonės, kurių niekas negirdi, galėtų būti sovietmetį apibūdinanti metafora. Išorinis istorinis laiko lūžių konfliktas būtų sąlygiška parabolinė situacija, kalbanti apie prievartaujamo, bijančio išduoti patį save ir artimuosius žmogaus dramą“. Čia svarbi autorės vartojama tariamoji nuosaka, nes ji šią

²⁸ Pavyzdžiui, kalbant apie krikščionių Dievą minimos tik apysakoje kuriamos reikšmės ir jos priešinamos dievų ir žmonių santykiui baltų tikėjime. (Mingilas, 2020, p. 25)

reikšmę įvardija tik kaip galimybę, kuri atsiranda apysaką siejant su sovietmečio kontekstu ir autoriaus liudijimu apie KGB verbavimą. Šie du atvejai parodo kaip toje pačioje teksto vietoje atsiskleidžia jo daugiareikšmiškumas – priklausomai nuo to, kokią skaitymo strategiją taiko skaitytojas, jis gali įžvelgti skirtingas reikšmes, kurias palaiko teksto visuma.

Tai, kad kūrinys sistemiškai gali būti nagrinėjamas iš daugybės skirtingų perspektyvų, parodo kūrinio daugiaprasmiškumą ir patvirtina, kad kiekvienas pasakojimo lygmuo yra svarbus ir turintis savą simboliką. Skirtingų reikšmių identifikacija neįpareigoja ieškoti vienos teisingos interpretacijos ir leidžia pastebėti, kad net tas pat teksto fragmentas gali įgauti skirtingas reikšmes priklausomai nuo to, kokiame kontekste yra nagrinėjamas. Tokiu atveju net ir prieštaringos reikšmės gali būti matomos kaip susijusios ir siūlomos kūrinio kaip skirtingi skaitymo lygmenys. Tai, kaip yra vertinamas šis daugiareikšmiškumas – kaip reikšmių susikirtimas ar jų koegzistencija kūrinyje – priklauso nuo perspektyvos. Pavyzdžiui, tai, ką Sprindytė pasitelkė kaip argumentą, nureikšminantį semantinį kūrinio lygmenį, Juknaitės (2004, p. 144) tekste tampa priešpriešų siejimo pagrindu: „[p]aradoksali moderniosios ir tradicinės sąmonės jungtis iš naujo apšviečia labai savitą lietuvių kultūros reiškinių – pagonybės ir krikščionybės jungtį, kur abu dėmenys be prieštaravimų susilieja į vieną sinkretinę religiją“.

Tačiau tik gilinimasis į skaitymo ir teksto strategijas bei jų santykius suteikia galimybę pastebėti ne tik galimų reikšmių spektro plotį, bet ir identifikuoti, kaip teksto strategijos sukuria abstrakčias reikšmes, kurias vėliau, siedami su tam tikru kontekstu, žvelgdami per tam tikrą teorinę prizmę ar polemizuodami su ankstesniais recepcijos teksta konkretizuoja skaitytojai.

6. Kūrinio modelių skaitytojų ir recepcijos tekstų modelių autorių santykiai

Kadangi religinio konflikto (kuriame pagonybė atstovauja protagonistinį kūrinio diskursą, o krikščionybė – antagonistinį) reikšmę siūlo semantinis kūrinio lygmuo, nuosekliai šio lygmens modelinis skaitytojas protagonisto figūrą turėtų interpretuoti kaip archajišką ir žynį matyti kaip politeistą.

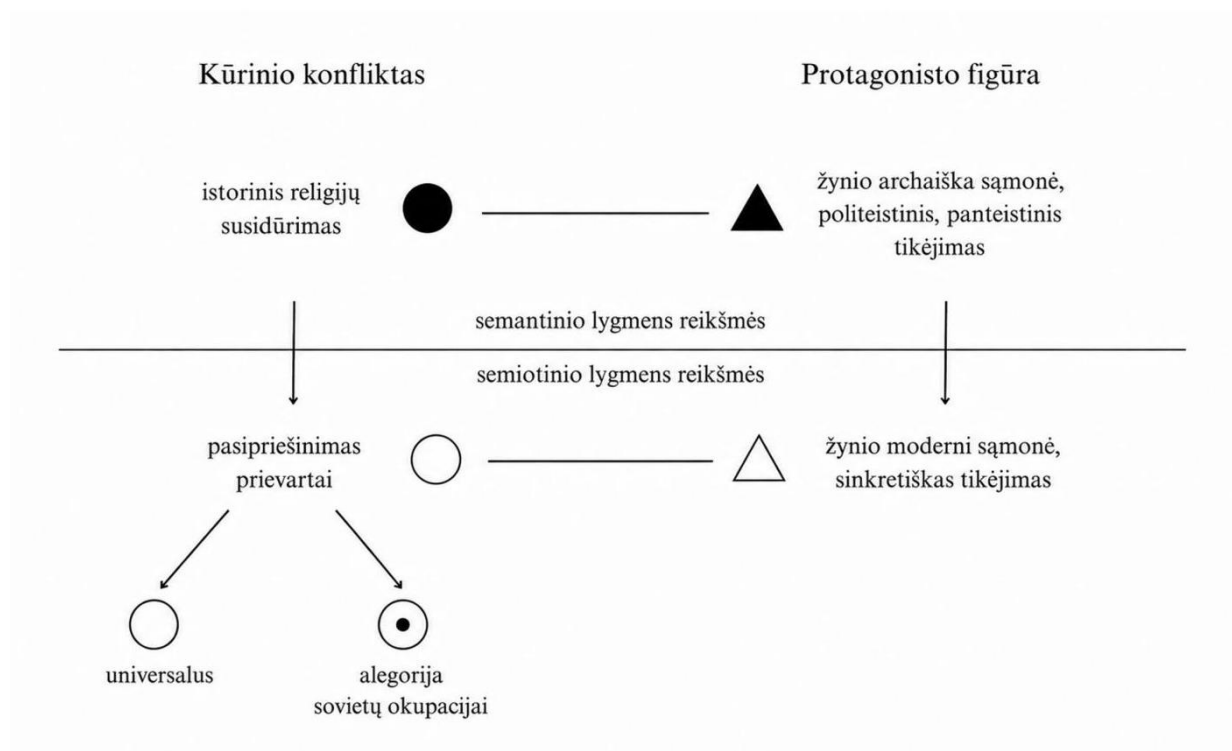
Tuo tarpu semiotiniame lygmenyje, į kurį patenkama pastebėjus semantinio lygmens reikšmių nenuoseklumus kuriančias teksto strategijas, religinio konflikto reikšmę turėtų pakeisti abstraktesnė rezistencijos pasakojimo reikšmė. Šio lygmens modelinis skaitytojas turėtų pastebėti, jog žynio pasaulėvokoje monoteizmas susiduria su politeizmu, o protagonisto kaip archajiškos figūros įvaizdis pasakojime neatitinka to, kaip užtekstinėje realybėje yra suprantama archajiška arba primityvi sąmonė. Dėl to šio lygmens skaitytojas, gilindamasis į žynio sąmonės turinį, galėtų protagonistą vertinti kaip modernios psichikos veikėją.

Sekant šia logika, galima būtų tikėtis, kad recepcijos tekstų autoriai, identifikuojantys religinį konfliktą ar gėrio ir blogio kovą (gėriui priskiriant pagonybę, o blogiui – krikščionybę), turėtų kūrinį sieti su Lietuvos krikšto istorija bei baltų mitologija. Tuo tarpu recepcijos tekstų autoriai, pastebintys rezistencijos reikšmę, turėtų kūrinį turėtų sieti su „tyliojo“ pasipriešinimo kontekstu ir identifikuoti Ezopo kalbą. Šių reikšmių išsidėstymas pagal Eco pasiūlytą semantinio ir semiotinio lygmenų logiką iliustruojamas schema (pav. 3).

Tačiau recepcijos tekstų autoriai reikšmes jungia nepriklausomai nuo lygmenų logikos. Todėl pridedama lentelė, kurioje pažymėta, kuriuose tekstuose kurios reikšmės yra minimos. Joje atsispindi tai, kad recepcijos tekstų autoriai, protagonistą vertinantys kaip archajiškos sąmonės, nebūtinai kalba apie istorinį religijų susidūrimą (ir atvirkščiai). Tuo pačiu galima pastebėti ir dėsningumą: tekstuose, kuriuose yra pažymimas žynio sąmonės modernumas, visuomet yra įžvelgiama ir pasipriešinimo prievartai reikšmė (įvardijama kaip universali arba kaip alegorija sovietmečiui).

Nors ir siekiant suprasti, kaip kūrinys generuoja pasipriešinimo prievartai ar žynio, kaip modernaus, sinkretišku tikėjimu pasižyminčio veikėjo reikšmes, būtina gilintis į teksto strategijas bei domėtis teksto intencija, tačiau recepcijos tekstų autoriai šias reikšmes galėjo identifikuoti ir be to. Tai, kad recepcijos tekstų autoriams nebūtina atlikti intertekstinę ironiją įrodančios ar kūrinio lygmens identifikuojančios analizės tam, kad jie galėtų identifikuoti šias reikšmes, parodo, kad reikšmės kūrinyje egzistuoja paraleliai ir galėtų būti matomos kaip susijusios, tačiau ne hierarchiškai išsidėsčiusios plotmės.

3. Reikšmių išsidėstymas pagal lygmenis

Metai ir pavardė	Identifikuojamos reikšmės
1973 Bučys	● ▲ ○
1973 Vaigauskaitė	●
1973 Lovčikaitė	● ◉
1975 Bražėnas	△ ● ○
1975 Čiučiukaitė	● ○ ◉
1977 Kelertienė	▲ ● ◉
1979 Barūnaitė-Willeke	▲ △ ● ◉
1983 Krasnovas	△ ○ ◉
1999 Sprindytė	▲ △ ● ◉
2001 Nastopka	▲ ● ◉
2004 Juknaitė	▲ △ ● ○ ◉
2017 Daujotytė	▲ ◉
2019 Bončkutė	▲ ●
2020 Mingilas	▲ ◉

7. Išvados

Tiriant skirtingų skaitytojų identifikuojamas teksto reikšmės galima pastebėti ne tik kūrinio reikšmės nestabilumą, bet ir tam tikrus panašumus, kuriuos galima laikyti reikšmės stabilumais. Juos diktuoja teksto strategijos, kuriančios modelinį skaitytoją ir skatinančios judėti iš vieno kūrinio lygmens į kitą. Nors semantiniame lygmenyje reikšmės išlieka konkrečios, semiotinio lygmens stabilios reikšmės yra gan abstrakčios, pasireiškiančios kaip nuorodos ar nenuoseklumai, reikalaujantys interpretacinių pastangų tam, kad būtų konkretizuotos ir paaiškintos. Skaitytojai, pasitelkdami skirtingas skaitymo strategijas, kurias formuoja tuo metu dominuojančios estetiškos normos, istorinės, ideologinės bei kultūrinės aplinkybės, jungia reikšmes pagal individualią logiką.

Romualdo Granausko apysakos „Jaučio aukojimas“ recepcijos analizė patvirtino iškeltą hipotezę, kad prieštaringas reikšmės generuoja teksto strategijos, suteikiančios skaitytojui skirtingų interpretacijų galimybes. Šias strategijas atpažinti padėję recepcijos tekstai taip pat parodė, kad kūrinyje semantinis ir semiotinis lygmenys egzistuoja paraleliai. Semantinio lygmens kompleksiskumas (nuorodos į istorinius šaltinius, tautinė ir senosios baltų religijos simbolika) neleidžia kūrinyje vaizduojamo religinio konflikto laikyti tik priedanga semantinio lygmens reikšmėms. Tuo tarpu semiotinis lygmuo pateikia daugiau nei vieną galimą interpretaciją. Priklausomai nuo pasitelkiamos skaitymo strategijos, kūrinys gali būti interpretuojamas kaip: veikiantis kultūrinės atminties srityje (pastebint, jog skaitytojai tiki epigrafų citatų autentiškumą ir kūrinių laiko išplėstinę istorijos versiją); perteikiantis egzistencialistinę tikėjimo praradimo dilemą (apysakos konfliktą interpretuojant kaip vidinį ir domintis protagonisto išgyvenimais); abstraktus pasipriešinimo mitas (vertinant žynį kaip besiaukojantį dėl genties/ ateities kartu/ savo krašto likimo) ar konkretus rezistencijos pasakojimas (identifikuojant teksto strategijas ir siejant kūrinį su istorinio jo pasirodymo kontekstu). Pastaroji interpretacija, priklausomai nuo to, kokie kūrinio aspektai yra akcentuojami, gali turėti skirtingą pagrindą: pastebėjus krikščionišką ir baltišką simboliką kūrinys gali būti interpretuojamas kaip religinių praktikų draugimo metu išsaugantis lietuvišką sinkretinę pasaulėvoką; kreipiant dėmesį tik į tai, kad kūrinys turi mitologinę logiką, jos kodų aktualizavimą galima laikyti autoriaus atliekamu rezistencijos veiksmu; kūrinio konfliktą interpretuojant kaip beviltišką pasipriešinimą prievartai, galima įžvelgti alegoriją „tyliojo“ pasipriešinimo situacijai.

Į lūkesčių horizonto kaitą nukreipta tyrimo dalis parodė, kad ankstyvoji recepcija, veikianti sovietinio konteksto bei socrealistinių estetinių normų, telkėsi ties kūrinio formos klausimais ir vengė nagrinėti kūrinio konfliktą. Ankstesnėje recepcijoje kūrinys buvo vertinamas nevienareikšmiškai, o skaitytojų bei kritikų atsiliepimai periodinėje spaudoje atskleidė tuometinio lūkesčių horizonto poliariškumą. Konformistinę skaitymo strategiją taikančių recepcijos tekstų

autorių tekstuose, kūriniui taikant socrealizmo diktuojamas normas, jis buvo atmetamas, vertinamas skeptiškai ar nagrinėjamas itin ribotai, o nekonformistinę strategiją taikančių autorių tekstuose (netiesiogiai) buvo užsimenama apie kūrinį nustatomą rezistencijos reikšmę. Vėlesni recepcijos tekstai atspindi ne tik lūkesčių horizonto kaitą (kūrinio forma ilgainiui pradėta suvokti kaip modernios prozos požymis), bet ir kitusias skaitymo strategijas (imta atvirai identifikuoti rezistencijos reikšmę kūrinį ir sieti ją su kūrinio išleidimo kontekstu).

Ištirus kūrinio lygmenis paaiškėjo, kad skirtingų kūrinio interpretacijų galimybę lemia ne tik skaitymo strategijos, bet ir teksto strategijos. Apysakos pasakojimo struktūra, intertekstualumas, religinės aliuzijos ir simbolika bei semantinio ir semiotinio lygmenų sankirta sudaro prielaidas kelioms, recepcijos tekstuose tarpusavyje konkuruojančioms interpretacijoms. Tačiau šių lygmenų analizė leidžia teigti, kad skirtingos reikšmės kūrinį ne konkuruoja, o sudaro prasmingą sistemą, koduojančią Ezopo kalbą bei atveriančią galimybę kūrinį išvelgti daugiareikšmiškumą: tekstas leidžiasi būti perskaitytas ir kaip istorinis–mitologinis ir kaip alegorinis, egzistencinis ar rezistencinis pasakojimas.

Todėl daroma išvada, kad kūrinio interpretacijų prieštaravimas neturėtų būti matomas kaip klaidingų ar teisingų kūrinio reikšmių paieška, o kūrinio estetinės vertės išdava.

Šaltiniai

- Adomienė, A., 1973. Kas patinka skaitytojui. *Literatūra ir menas*, 46, p. 6.
- Baltrūnas, A., 1975. Savitai ir talentinga. *Pergalė*, 10, p. 168–170.
- Barūnaitė-Willeke, A., 2009. Ciklinio laiko patirtis šiuolaikinėje sovietų Lietuvos prozoje. In: Mačianskaitė, L. ir Vilimaitė, S., sud. *Besikartojančios erdvės: pokalbiai su Icchoku Meru ir kūrybos interpretacijos*. Vilnius: Baltos lankos. Vertė Aistė Ptakauskaitė.
- Bončkutė, R., 2019. Daukantiškas Granausko alsavimas. *Acta Linguistica Lithuanica*, 81, p. 215–232.
- Bražėnas, P., 1975. Poetiška prozos knyga. *Literatūra ir menas*, 42, p. 4.
- Bučys, A., 1973. Naujovės baubas ir kūryba. *Literatūra ir menas*, 43, p. 4.
- Čiučiukaitė, K., 1975. Toks didelis ir gražus pasaulis. *Kauno tiesa, kūrybos savaitė*, p. 1.
- Daujotytė, V., Granas: įtrūkstanti tikrovė, Vilnius, Odilė, 2017
- Davidas, L., 2002. Prūsijos kronika. In: Vėlius, N., sud. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, t. 2, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, p. 287–296.
- Granauskas, R., 1999. *Jaučio aukojimas*. Iliustr. Šarūnas Miškinis. Vilnius: Presvika.
- Granauskas, R., 2011. Baltas triušis. In: *trys vienatvės*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. p. 150.
- Gusčius, A., 1975. Didelis, gražus pasaulis. *Komjaunimo tiesa*, p. 3.
- Juknaitė, V., 2004. Romualdo Granausko prozos modernumas. In: *Saulėlydžio senis*. Vilnius: Alma littera, p. 134–152.
- Kelertienė, V., 1977. Language in Contemporary Lithuanian Narrative, *Lituanus*, 23(4).
- Krasnovas, A., 1975. Akimirkos amžinybės fone, *Nemunas*, 11, p. 23–24.
- Krasnovas, A., 1983. *Vidinio monologo proza*. Vilnius: Vaga.
- Liudaitis, L., 1976. Duonos valgytojai. *Lenino vėliava*, p. 4.
- Lovčikaitė, S., 1973. Keli skaitymo būdai. *Literatūra ir menas*, 46, p. 6.

- Martinaitis, M., 1973. Kieno akimis žiūrint?, *Literatūra ir menas*, 39, p. 5.
- Milteniai, A. ir S., 1973. laiško ištrauka, *Literatūra ir menas*, 39, p. 5.
- Mingilas, V., 2020. *Mitinis matmuo šiuolaikinėje lietuvių prozoje*. Magistro darbas. Vilniaus Universitetas.
- Nastopka, K., 2002. Paskutinis aukojimas. In: *Reikšmių poetika: semiotikos bandymai*. Vilnius: Baltos lankos, p. 217–230.
- Plungė, P., 1973. laiško ištrauka, *Literatūra ir menas*, 43, p. 4.
- Sprindytė, J., 1999. Romualdo Granausko apysaka. In: Žilinskas, R., sud. 2000. *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Romualdas Granauskas*. Vilnius: Baltos lankos, p. 36–41.
- Vaigauskaitė, J., 1973. Lengviausia pasakyti „nesuprantu“, *Literatūra ir menas*, 46, p. 6.

Literatūra

- Assman, A., 2011. Function and Storage – Two Modes of Memory. In: *Cultural Memory and Western Civilization – Functions, Media, Archives*, p. 119–137. Cambridge: Cambridge University Press.
- Assmann, J., 2008. Communicative and cultural memory. In: Erll, A. ir Nünning, A., sud. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, p. 109–118. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Baliulytė, E., 2007. Tyliosios rezistencijos metafora ir prisitaikymo strategijos sovietmečio literatūros kritikoje, *Colloquia*, 19, p. 58–79.
- Biedermann, H., 2002. *Naujasis simbolių žodynas*. Vilnius: Mintis.
- Eco, U., 1984. *The Role of the Reader*. Bloomington: Indiana University Press.
- Eco, U., 1994. *The Limits of Interpretation. Advances in Semiotics*. 1st Midland Book ed. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Eco, U., 2005. Intertextual Irony and Levels of Reading. In: *On Literature*. London: Secker & Warburg, p. 212–235.
- Ferretter, L., Reception Theory: Roman Ingarden (1893–1970), Hans-Georg Gadamer (1900–2002) and the Geneva School. Wolfreys, J., sud. *Modern European Criticism and Theory: A Critical*

- Guide*. Edinburgh University Press. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. Prieiga internete: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780748626793_A23710000/preview-9780748626793_A23710000.pdf [žiūrėta: 2026-05-10]
- Fish, S. E., 1976. Interpreting the “Variorum”. In: *Critical Inquiry*, 2(3), p. 465–485. Prieiga internete: <https://doi.org/10.1086/447852> [žiūrėta 2026-05-09 d.]
- Gadamer, H. G., 1960. *Wahrheit und Methode*. Tübingen: Mohr.
- Iser, W., 1978. *The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Paperback ed. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press.
- Jauss, H. R., 2004. Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija. In: Narbutas, S. ir kt., sud. *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*. Kn 17. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 191–242.
- Jurgutienė, A., 2012. Skaitytojo atsako kritika: Stanley E. Fish, *Colloquia*, 28, p. 13–30.
- Lane, J., 2006. Reception Theory and Reader-Response: Hans-Robert Jauss (1922–1997), Wolfgang Iser (1926–) and the School of Konstanz. Wolfreys, J., sud. *Modern European Criticism and Theory: A Critical Guide*. Edinburgh University Press. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd. Prieiga internete: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9780748626793_A23710000/preview-9780748626793_A23710000.pdf [žiūrėta: 2026-05-10]
- Melnikova, I., 2010. Intertekstualumo teorija. In: Jurgutienė, A., sud. *XX amžiaus literatūros teorijos: Konceptualioji kritika*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Pisanty, V., 2015. From the model reader to the limits of interpretation. *Semiotica*, 206, p. 37–61.
- Račkauskaitė, Ž., 1998. Pasipriešinimas sovietiniam režimui Lietuvoje septintajame–aštuntajame dešimtmetyje, *Genocidas ir rezistencija*, 2(4), p. 52–69.
- Ramonienė, D., 1997. *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Satkauskytė, D., 2007. Ezopo kalba kaip teorinė sąvoka, arba Kaip mums kalbėti apie sovietmečio literatūrą, *Metai*, 5. Prieiga internete: <https://www.zurnalasmetai.lt/dalia-satkauskyte-ezopo-kalba-kaip-teorine-savoka-arba-kaip-mums-kalbeti-apie-sovietmecio-literatura/> [žiūrėta 2026-05-10].

- Spikes, M. P., 1990. A Kripkean Critique of Stanley Fish, *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 73(2/3), p. 327–341.
- Sprindytė, J., 1996. *Lietuvių apysaka*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Suleiman, S. R., 1980. Introduction: Varieties of Audience-Oriented Criticism. In: Suleiman, S. R. ir Crosman, I., sud. *The Reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, p. 3–46.
- Šulga, A. ir Tininis, V., 2018. Lietuva politinio atšilimo ir stagnacijos laikotarpiu (1953–1987). *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuva-politinio-atsilimo-ir-stagnacijos-laikotarpiu-1953-1987/> [žiūrėta 2026-05-11]
- Tyson, L., 2006. *Critical Theory Today: A User-Friendly Guide*. 3rd. ed., London and New York: Routledge. Prieiga internete: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781000852585_A45363902/preview-9781000852585_A45363902.pdf [žiūrėta 2026-04-10]
- Willis, I., 2017. *Reception. The New Critical Idiom*. 1st ed. Routledge. London and New York: Routledge.
- Žulkus, V., 2004. *Kuršiai Baltijos jūros erdvėje*. Vilnius: Versus aureus.

Priedas

Sunkiau prieinamų recepcijos tekstų santraukos

A. ir S. Milteniai, „Iš A. ir S. Miltenių laiško“, *Literatūra ir menas*, 1973-09-29, Nr. 39, p. 5.

A. ir S. Miltenių iš Kražių laiškas Literatūros ir meno redakcijai, kuriame jie pristato kaip skaitytojai, į knygą žvelgiantys ne kaip į puošmeną, o kaip į estetinio pasigėrėjimo, dvasinio ir praktinio įkvėpimo šaltinį. „Dabartinėje“ literatūroje jie pasigenda aiškumo ir ilgisi literatūros, kuri įkvepia darbams ir kovai su sunkumais. Jie pripažįsta savo konservatyvumą ir minėdami „Jaučio aukojimą“ „dabartinę“ literatūrą laiko mįsle, kuri nebekelia estetinio pasigėrėjimo ir yra nesuprantama. Nestandartinę kūrybą laiko mada ir rašo apie tai, kad kylant gyventojų išsilavinimo lygiui „bibliotekų lankytojai mieliau renkasi užsienio rašytojus“, nes „dabartinė“ kūryba neprisideda prie „naujojo žmogaus dvasinio pasaulio turtinimo“. Dėl tokios originalumo siekio „mados“, paplitusios tarp rašytojų, skaitytojai kaltina kritikus – esą jie, lygindami autorių kūrybą ir parodydami panašumus, skatina autorius visą dėmesį sutelkti į formą ir pamiršti apie turinį.

„Mes rašome kaip skaitytojai, išugdyti ankstesnės rašytojų kartos, kai literatūra buvo ne mįslė, o gyvenimas [...] uždegęs noru dirbti, kurti, eiti pirmyn, kovoti su sunkumais ir nugalėti.“

„Mums nebekelia jokio estetinio pasigėrėjimo apsakymai, parašyti vienu atsikvėpimu, t. y. vienu sakiniu, kuriame nebesuvokiame jokios prasmės (R. Granausko „Jaučio aukojimas“, išspausdintas „Pergalėje“ 1973, Nr. 7), mūsų nebežavi šiandieninių, ypač jaunųjų, o kartais ir vyresnės kartos, poetų „madingos“ baltosios eilės, t. y. proza, kažkodėl parašyta laužytomis eilutėmis [...]“

„Mes – tik eiliniai skaitytojai ir teatleidžia gerbiama autoriai, kad mes jų nebesuprantame.“

Marcelijus Martinaitis, „Kieno akimis žiūrint?“, *Literatūra ir menas*, 1973-09-29, Nr. 39, p. 5

Martinaitis pabrėžia save realizuoti besistengiančio rašytojo, kūrinį įvertinti siekiančio kritiko ir naudą gauti norinčio skaitytojo perspektyvas ir jų nesuderinamumą. Jo manymu, šios perspektyvos išsiskiria tam, kad „susitiktų ne dėl raidės, o dėl esmės“.

Toliau Martinaitis akcentuoja skaitytojo svarbą ir skatina neišsiginti „pačios literatūros esmės“ dėl jos formos – verlibru parašytų eilių ar neįprastos sintaksės apysakos.

„Skaitytojas vienaip ar kitaip dalyvauja toje idėjų, estetinių ir socialinių reiškinių kovoje, kuri pasiekia jį per literatūrą [...]. Yra žinoma, kad dažnai jis stoja ne prieš pačią idėją, kuri jam neparanki ar griauja įprastą „tikro gyvenimo“ įsivaizdavimą, o, norėdamas ją sukompromituoti, stoja tik prieš tos idėjos literatūrinę formą.“

Klasiką nuo „dabartinės“ literatūros skiria tai, kad klasika yra vertinama iš laiko perspektyvos, tad nevertėtų jų lyginti tarpusavyje. „Ne vien klasikinės literatūros matu galime nustatyti šiandieninės literatūros vertę. Ji vertinga tuo, kad yra arti mūsų, kad ji tiesiogiai dalyvauja šių dienų socialinėj kovoj“. „Bet mes gyvename dabartinės literatūros atmosferoje, esam vienaip ar kitaip nusistatę dvasinių ir gyvenimiškųjų realijų atžvilgiu, tą savo atžvilgį taikome ir meno reiškiniams. Gražu tai, kad rašydami knygas, ginčydamiesi, nesutikdami, neigdami, ieškodami gyvenimo vertės, mes kuriame žmogaus dvasinį klimatą, renkamės gyvenimo būdą, pakylame aukščiau įprastų dalykų.“ „Skaitytojas yra ne tik tas, kuris skaito, bet tas, kuris pasirenka [...]“

Algimantas Bučys, „Naujovės baubas ir kūryba“, *Literatūra ir menas*, 1973-10-27, Nr. 40, p. 4.

Teigia, kad kūrinys „remiasi tragiškiausia istorine lietuvių kovų su kryžiuočiais medžiaga“, bet nėra istorinis, nes autorius naudoja istorinę medžiagą savo idėjai išreikšti.

Žynys simbolizuoja išsekusį genties kūną. Žynio pasiaukojimas – auka amžinųjų galių šaltiniams. Jo sąmonė „yra kupina aštrių konfliktų, skausmingų nuojautų ir blaivaus kriticizmo visų senųjų dievų atžvilgiu, nes jie nenugali vienintelio svetimo dievo, o jis, <...> lieka bejėgis“. Bet protagonistas matomas kaip archajiška figūra, nes „jis tragiškai saugo ištikimybę seniesiems dievams, žynio pasaulėjautai būtų tolimas bei priešiškas pažangiųjų protų, to paties M. Mažvydo kvietimas“.

Kūrinio formą lėmė „visuotinė įvairiausių gamtos reiškinių ir žmonių lemties bendrybė“, kuri yra perteikiama per žynio pasaulėjautą. Tokia kūrinio forma yra stilistinė būtinybė, susijusi su menine apysakos idėja.

Religija: „‘Jaučio aukojimo’ turinys remiasi tragiškiausia istorine lietuvių kovų su kryžiuočiais medžiaga“. Kalbėdamas apie gamtą fiksuoja tradicinius lietuvių prozoje panteizmo motyvus. Kūrinį laiko senosios pagoniškos pasaulėjautos „restauracija“.

Rezistencija: Bučys apysakos autoriaus idėją įvardija kaip „apmąstyti, suprasti, atskleisti, kas gali darytis ir darosi žmonių sielose epochinio perversmo laikotarpiu, pasiekti, kaip veikia lemtingoje istorijos kryžkelėje žmogaus sąmonę staigūs socialinių ir egzistencinių santykių lūžiai, kai žlunga tradicinės vertybės ir jų vieton per prievartą brukamos naujos religinės pažiūros.“

J. Vaigauskaitė, Luokės vidurinė mokykla „Lengviausia pasakyti ‘nesuprantu’...“ *Literatūra ir menas*, 1973-12-08, Nr. 46 p. 6.

Laišką pradeda nuo savo lūkesčio horizonto įvardijimo: „Mano brandos metai praėjo tuo pokario laikotarpiu, kai į lietuvių kalbą pirmąsyk gausiai buvo verčiami geriausi tarybinių rašytojų kūriniai. Mus, dar labai jaunus žmones, tie kūriniai, pilni tauraus humanizmo, stipriai veikė. Ir dabar, perskaičiusi naują kūrinį, pirmiausia ieškau to grožio, gėrio prado [...]“ „Literatūra skiriama žmonėms [...] (turiu omenyje plačiąją visuomenę, o ne intelektualų būrelį)“.

Pripažįsta, kad apysaka sujaudino, nes „pastaruoju metu, rinkdama žinias apie istorinę Luokės praeitį, daugiau susiduriu su istorija, ir senasis apysakos žynys man asocijavosi su tais Šatrijos apylinkių gyventojais, kurie įnirtingai [...] priešinosi naujam tikėjimui ir naujiems papročiams“.

Žynys: „senasis žynys, stipriai mylintis žmones ir dėl to tragiškai pergyvenantis savo bejėgiškumą“.

Forma: Skatina neskubėti smerkti autoriaus, kuris „turi teisę eksperimentuoti, ieškoti savojo kelio“, tačiau vis tiek skeptiškai vertina „kablelių, kabliataškių, dvitaškių chaos[ą]“ ir motyvuoja tuo, kad visuomenei kuriantis rašytojas turėtų laikytis visuomenės priimtų normų. Mini teisėtai kritikuojamą „formalistų bei kitokių ‘istų’“ literatūrą.

S. Lovčikaitė. Linkuvos vidurinė mokykla. „Keli skaitymo būdai“, *Literatūra ir menas*, 1973-12-08, Nr. 46 p. 6.

Reiškia nusivylimą Miltenių laiško ištrauka ir pripažįsta, kad „buvo skaudu ir gėda skaityti tolimesnius M. Martinaičio komentarus tame pačiame puslapyje. Skaudu ir gėda, aišku, dėl skaitytojo, nes mes – tie skaitytojai“. Stebisi, kaip kažkas gali nesuprasti kūrinio: „Tyčia parnešiau „Pergalės“ numerį, kur išspausdinta R. Granausko apysaka, vienam kolūkiečiui, kuris gana daug skaito. Po savaitės jis man pasakė, kad iš pradžių nesusigaudęs, apie ką rašoma, bet paskui jam atrodė, jog kartu su tuo žyniu jis pats viską jautęs ir matęs. O į sakinį jis, matyt, neatkreipė dėmesio, nes skaitytojui visų pirma svarbiausia tai, kas kūrinį pasakytą.“

Žynys: „Argi gali būti bereikšmis tragiškas charakteris, sukaupęs savyje visą savo epochos tragizmą, tautos tragizmą?“ **Forma:** „sakiniai išreiškė nesibaigiančios intensyvios minties tėkmę, kuri pulsuoja lyg kraujas iš žaizdos [...] žynio, to vienintelio išlikusio tautos principų saugotojo, ir kančia dėl paniekintų ir sutremptų švenčiausių tradicijų, ir atsakomybės už tuos, kurie tikėjo tavo žodžio galia, ir tas skaudus nusimanymas, kad tavo žodis bejėgis, kad dedasi kažkokie tau pačiam sunkiai suprantami dalykai, kurie pakirto tavo tautos egzistenciją, bet tu privalai juos ginti.“

Religija: „per stipri ta nuožmi geležinio kryžiaus jėga, sudeginusi tavo gyvenimą kaip šventuosius ažuolynus ir žalčius... [...] kai krikščioniška minia tyčiojasi iš jo žilos galvos ir balto drabužio“.

A. Adomonienė. Prienų vidurinė mokykla. „Kas patinka skaitytojui“, *Literatūra ir menas*, 1973-12-08, Nr. 46, p. 6.

Cituodama Martinaitį kelia klausimą, kodėl „skaitytojas tegali ‘ieškoti literatūros, patvirtinančios ar įteisinančios tą gyvenimą, kurį mato ir prie kurio priprato...’“ Mano, kad „skaitytojas, imdamas naują knygą, kaip tik eina susitikti su nauju, kitoku pasauliu“ Atkreipė dėmesį į „impresionistiškai virpantį“ foną, šviesą, tamsą ir spalvas, kurios „turi savo akustiką ir dinamiką“.

Žynys „suvokia savo žygio prasmę ir beprasmiškumą ateities kančių ir kovų begalybėje“.

Forma: kinematografiška – „kiek daug ‘mąstančių ir kalbančių’ vaizdų!“

Baltrūnas, Aleksas, „Savitai ir talentingai“, *Pergalė*, 1975, Nr. 10, p. 168–170.

Knygą *Duonos valgytojai* vertina kaip „neabejotiną literatūrinį talentu pažymėtą“ neeilinį prozos įvykį. Nureikšmina ankstesnę diskusiją: „[m]ažytė polemika, savo metu kilusi spaudoje dėl kai kurių apysakos formos ypatybių [...] laikytina ne literatūros gyvenimo faktu, o paprasčiausiu nesusipratimu“.

Kūrinio konfliktą vertina kaip „dviejų priešybių kov[ą], nebūtinai laimint gėriui, kaip gyvenime neretai būna“. (Žynys atstovauja gėrį, o baudžiantis vyskupas – blogį).

Žynys – skendintis gamtos prieglobstyje ir vienatvėje.

Petras Bražėnas, „Poetiška prozos knyga“, *Literatūra ir menas*, 1975-10-18, Nr. 42, p. 4.

Kalba apie Granausko talentą, kurį atspindi *Duonos valgytojai*, o „Jaučio aukojimą“ vertina kaip „vien[ą] iš įdomiausių ir reikšmingiausių pastarojo meto apysakų“. Nureikšmina ankstesnę diskusiją: „kai kurie skaitytojai išsigando trijų ilgų sakinių“ ir atplėšė formą nuo turinio.

„Jaučio aukojimą“ vertina teigiamai dėl formos turtingumo, estetinės įtaigos ir idėjų.

Kūrinio konfliktą interpretuoja kaip religinį susidūrimą ir pažymi jo universalią prasmę „yra dalykų, kurių aktualumas neturi nei laiko, nei vietos ribų“.

Žynį vertina ne kaip archajišką, bet kaip amžininką, kuris yra besąlygiškai patikėjęs savo žodžių galia“. Jį įvardija kaip: ištikimą sau, besiaukojantį idealo vardan, tvirtą ir užsispyrusį. Jis yra paniekinęs savo gentainius, kurie priėmė krikščionybę ir taip „praradęs dirvą, į kurią gali būti sėjama žmogiško išdidumo sėkla“.

Palyginimas su kitais kūriniais: Žynio situaciją gretina su Ernesto Hemingway‘aus *Senis ir jūra*, cituoja mintį, jog „[ž]mogų galima sunaikinti, bet jo neįmanoma nugalėti“, ir priskiria šį teiginį

socialistinio realizmo literatūrai. Pastebi santykį su „Vienas“ ir lygina kūrinių protagonistus – kai žynys žino, kokiems dievams tarnauja, Ūba nebando išsiaiškinti, kas prieš ką kovoja.

Alfredas Gusčius „Didelis, gražus pasaulis“, *Komjaunimo tiesa*, 1975-09-12, p. 3.

Granausko kūryboje įvardija antropomorfinį gamtos pajautimą. „Idomu, kad net tokia unikali R. Granausko apysaka „Jaučio aukojimas“, vaizduojanti tolimus pagonybės ir krikščionybės laikus, savotiškai pratęsia kaimietiškujų apsakymų problematiką, nes kas gi kitas Senasis Žynys, jei ne pastoviųjų būties pamatų saugotojas, jei ne žmogaus ir gamtos vienybės simbolis?“

K. Čiučiukaitė, „Toks didelis ir gražus pasaulis“, *Kauno tiesa (kūrybos savaitė)*, 1975-11-02, p. 1.

„[R]inkinio apsakymuose nėra kokios ypatingos, keistą antropomorfinį pasaulio supratimą teigiančios tendencijos [...] Autorius nekviečia mūsų primygtinai be išlygų priimti tuos betarpiškame sąlytyje su gamta gyvenančius žmones, tik ieško sudėtingesnių jų santykių su paslaptiniais ir amžiniais gamtos gaivalais.“

Kūrinio konfliktą vertina kaip religinę sandūrą, kurią laiko „tragiškiausia istorine patirtimi“, kai buvo prievarta „brukamas“ krikštas. Įžvelgia alegorinę konkretaus istorinio lūžio situacijos prasmę: „R. Granauskas bando apmastyti ir su „pirmojo regėjimo aiškumu“ parodyti mums, kas dedasi žmonių sielose, vykstant staigiems socialinių ir etinių santykių lūžiams, vienoms vertybėms dramatiškai pakeičiant kitas.“

Žynį mato kaip viską aukojantį krašto gerovei. Jos manymu autorius neidealizuoja nei praeities, nei žynio, o „į istorinę medžiagą žiūri mūsų laiko žmogaus akimis“. To nenurodydama perfrazuoja Bučio žodžius apie žmogaus ir gamtos sąlytį, kuris kūrinyje paverčiamas „savotiška būties filosofija: daiktai ir reiškiniai tarpusavyje neatskiriama susiję, laiko tėkmę ženklina tik jų būvių ir formų kaita“. Kaip ir Bučys, tuo pateisina ir **formos** eksperimentą – žynio vidinis monologas liejasi metaforų, epitetų bei aliteracijų srautu.

Palyginimas su kitu kūriniu: Žynys lyginamas su Ūba, kuris „nesiruošia užsiversti ant savo pečių visos istorinio perversmo nešamų kančių naštos“. Jam artimiausias yra savisaugos instinktas.

Aleksandras Krasnovas, „Akimirkos amžinybės fone“, *Nemunas*, 1975, Nr. 11, p. 23–24.

Kūrinio vertinimas: „Romantiškai lyriška pasaulėjauta formuoja originalią istorinio laiko ir žmogaus koncepciją.“

Žynys: fatalistas. Valingai pasirenka mirtį, bet jo apsisprendimo laisvė „pasirodė esanti gryna regimybė; galingi istoriniai dėsniai, žmogaus nesuvokti ir pavadinti lemtimi, negailestingai laužo žmogų“. Nenorėdamas išduoti tikėjimo ir sąvokos, „krivis, aiškiai suprasdamas, kas jo laukia, kartu su palydovais eina pasitikti savo žūties. Antra vertus, sielos gilumoje jis jaučia, kad dievai, kuriems jis tarnavo visą savo amžių, yra tikrai iliuzija, ir tiek jaučio auka, tiek jo paties auka – beprasmiškos. [...] Likimas nepriklauso nuo žmogaus, jis nepermaldaujamas, tačiau, laisva valia pasirinkdamas tai, kas yra skirta, žmogus tarsi išsiveržia iš neįveikiamų dėsnių valdžios. Ta prasme krivis yra fatalistas.“

Kūrinio konfliktas: vidinis.

Religija: „Ryški paralelė tarp dviejų beprasmių aukojimų – jaučio ir krivio – išryškina bene svarbiausią apysakos idėją: kiekvienas tikėjimas, kiekviena doktrina, kuriai žmogus yra tik priemonė kažkokiam kitam tikslui siekti, yra žiauriai beprasmiškas, antihumaniškas.“

Forma: Knygos *Duonos valgytojai* forma ir turinys sudaro organišką vienvėrę. „Braudamasis į giliuosius sąmonės klotus, į pirminių instinktų sritį, rašytojas rezervuotai naudoja sąmonės srauto technikos patirtimi“. Konkrečios detalės perteikia kūrinio visumą, veikia kaip simboliai.

L. Liudaitis, „Duonos valgytojai“, *Lenino vėliava*, Širvintos, 1976-02-06, p. 4.

Tik trumpas kūrinio paminėjimas: Žynio likimas tragiškas.

Konfliktas: dviejų priešingybių kova, pritraukianti skaitytojo dėmesį.

Gamta: „glaudus, vienaalytis ryšys žmogaus su gamta“.

Violeta Kelertienė, „Language in contemporary lithuanian narrative“, *Lituanus*, 1977, Volume 23, No. 4, Winter 1977.

Palyginimas su kitu kūrinium: Teigia, kad lietuvių prozoje ilgai buvo ryški pasakotojo ir personažų kalbos diskursų skirtis ir kad lietuvių prozoje nėra daug sudėtingų pirmo asmens naratyvo pavyzdžių. Dėl to J. Kraliausko romaną „Tautvila“ ir R. Granausko „Jaučio aukojimą“ nagrinėja kaip pavyzdžius modernaus pirmojo asmens pasakojimo, kuris sulieja pasakotojo ir veikėjo diskursus tam, kad išreikštų juos poetizuotai. „Sophisticated first person narratives are scarce in the body of Lithuanian prose.“

Kūrinio konfliktą vertina kaip istorinį – religinį ir teigia, kad abu darbai yra istoriniai, atsigręžiantys į 13 a., „dviejų susikertančių ideologijų konfliktą“. „The native Granauskas' tale is a seeming attack on religion [...]“; „[...] the pagans believed that when a Christian stepped on their

soil, it became barren [...]“.

Rašydama apie **gamtą** įžvelgia Claude'o- Lévi-Strausso gamtos-kultūros modelį, kalba apie gamtos-kultūros dualumą ir abi religijas priskiria „kultūros“ sričiai, kurią priešina gamtai. „Granauskas [...] associates culture, in the form of fire and the few iron tools and potsherds his priest cannot survive without, as the reason why his hands are contaminated by civilization; hence, his inability to make good on the bull-sacrifice. Whereas culture only brings sterility and death, nature is the source of life and freedom [...] - pateikia pavyzdį su vandeniu, kuris turi nenugalimą siekį tekėti ir būti laisvai.

Kalbėdama apie „tyliosios“ **rezistencijos** kontekstą teigia, jog Juozo Kraliausko ir Granausko veikėjai fiktyviems protagonistams perkelia savo pačių patirtį – Granausko atveju tai „svetimos jėgos tėvynėje vykdomas genocidas“, veikėjas atspindi autoriaus poziciją visuomenėje.

Forma: autentiška, perteikia tikrą percepcijos tempą, sąmonę sudaro konkretūs vaizdų sluoksniai, kuriuos išryškina palaida monologo struktūra. Žanrą atnaujina „phenomenological understanding of consciousness“. II asmuo pasakojime yra I asmens transformacija – ne tik veikėjas, bet ir stebėtojas. Tai vertinama kaip pastanga vaizduoti primityvią sąmonę. „In the tale I see the ‘you’ as a transformation of the first person in that the ‘I’ here is present both as actant-doer and as speaker-observer, referring to the self as ‘you’. [...] the ‘you’ of the pagan priest is [...] Granauskas' attempt to portray a primitive consciousness, almost on a Homeric model, as a voice, originating outside the self and expressing the priest's inner thought processes as an uninterrupted flow or as R. Humphrey would define it, ‘direct interior monologue’.“ Žynio figūra paneigia *le noble sauvage* idėją – protagonisto figūra yra archaiška, bet ne primityvi. Pastebima, kad žynys nebetiki aukos poveikumu, tačiau tikisi, kad toks pasiaukojimas įkvėps ateities kartas.

Epigrafi: Citatos vertinamos kaip autentiškos – padedančios patikimai nurodyti istorinį periodą. Mažvydo citata tampa ironiška santykyje su pasakojimu, nes žynys, būdamas stabmeldžiu, vienintėlis pasakojime turi asmeninį santykį su dievu. „Granauskas also quotes from the Chronicles, but rather than inserting, he juxtaposes brief citations to the last two parts of his text and makes the events his priest experiences an expanded version of history.“

Barūnaitė-Willeke, Audronė: **Ciklinio laiko patirtis šiuolaikinėje sovietų Lietuvos prozoje, 1979 (vertė Aistė Ptakauskaitė), in: Loreta Mačianskaitė, Skaistė Vilimaitė, *Besikartojančios erdvės : pokalbiai su Icchoku Meru ir kūrybos interpretacijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2009, p. 193–206 (publikuota: *Slavic and Eastern European Journal*, t. XXIII, 1979, pavasaris, Nr.1).**

Palyginimas su kitu kūrinio: Teigia, kad septintame dešimtmetyje lietuvių proza pradėjo domėtis esminiais žmogaus būties aspektais ir tai paskatino daugiau dėmesio skirti laiko sampratai. Kyla

konfliktas tarp linijinio ir ciklinio laiko. Pasitelkia I. Mero romaną „Striptizas, arba Paryžius-Roma-Paryžius“ ir R. Granausko apysaką „Jaučio aukojimas“ kaip alegorinius simbolinius kūrinius, kuriose akivaizdus ciklinis laiko sampratos modelis.

Rezistencija: „Šie istoriniai įvykiai perša aiškią paralelę su XX amžiuje vykusia Lietuvos okupacija ir priverstiniu lietuvių atvertimu į komunistinę ideologiją.“ (p.199)

Kūrinio struktūra: Remiasi Kelertiene identifikuodama pasakojimo perspektyvą (vidinis monologas, kreipimasis į save antruoju asmeniu).

Žynys: Gelbėtojo figūra gentainiams, akcentuojamas kartų santykis.

Archaiška figūra – „[p]agonių šventiko ciklinė patirtis pagrįsta jo artumu gamtai, gyvūnams ir augmenijai, metų laikų pasikartojimu.“ (p. 200). Žmogus kaip gamtos dalis. Bet vienas jis bejėgis prieš istorines jėgas. Herojiškumas matomas individo pastangose nepasiduoti, net jei tos pastangos beprasmės. Žynys „nenusikalsta ir neina į kompromisą. Jo dvasinė stiprybė glūdi ciklinėje būties sampratoje.“ (p. 202) Ištikimas sau – „tam, kuo jis tapo natūraliai išaugęs ir subrendęs konkrečioje tradicijoje ir bendruomenėje“. Čia ištikimybė sau perteikiama gamtos principais „kaip akmuo negali nuplėšti nuo savęs samanų...“ Archetipinė, mitinė figūra simbolizuoja daugiau nei vien asmenį, straipsnio autorė jį priskiria romantiniam literatūrinio herojaus tipui, laiko jį legendos herojumi. Jo mirtis sukuria eleginę nuotaiką (istorinio virsmo apmąstymas, senos tvarkos pasikeitimo ir pasidavimo naujai jausmas).

Žynys „ciklinėje būties struktūroje išvelgia baigtinio žmogiškojo laiko amžinybę. Individo gyvenimą įprasmina judėjimas ratu, kuris atpirkimo ir gyvenimo teigimo pažadu peržengia mirties ribas.“ (p.204) Gamtos vaizdais reiškiamas egzistencijos cikliškumas. Gamtos sferai priskiriamas ir žmogus, kuris vienas yra silpnas, „bet jo gyvybė įsitvirtinusi kartų cikle, kuris jai teikia jėgos, tęstinumo, tradiciją ir bendruomenės dvasią“.

Kūrinio konfliktas – cikliškumas prieš pažangą: „[c]ikliškam požiūriui į žmogaus būtį priešinama galinga pažangos ideologija. Vokiečių užkariautojai atstovauja mokslu ir technologijomis pažengusiai civilizacijai.“ Kuršiai (ir net jų dievai) vaizduojami bejėgiai prieš užkariautojų ginklus ir vieną dievą.

Religija: Barūnaitė-Willeke pirmoji pastebi krikščioniškąją simboliką kūrinyje: trečioje dalyje išvelgia nukryžiovimo įvaizdį, kuriame išsaugoma krikščioniškoji meilės ir atpirkimo reikšmė. „Dvi naktis budėdamas prieš aukojimo aktą šventikas stovi į dangų iškėlęs rankas, taip pats tapdamas gyvu kryžiumi, Kristaus figūra.“; „R. Granausko pasakojimo pabaiga yra pusiau religinė kančios kaip išsigelbėjimo apoteozė. Nepaisant antikrikščioniškojo patoso, pasakojimas grindžiamas krikščioniška mitologija.“ Žynio tikėjimas pagonių dievais palaužtas – jis kovoja ne dėl tikėjimo, bet dėl orumo. Pastebima, kad krikščionių kunigas – su užkariautojais sąjungą sudaręs gentainis

kuršis, su kuriuo žynys „susiremia simbolinėje kovoje tarp žmogiško orumo ir išdavikiškos negarbės“.

Aleksandras Krasnovas, *Vidinio monologo proza*, Vilnius: Vaga 1983.

Forma: epinės distancijos išnykimu apysaka artima vidiniam monologui, tereikia „tu“ pakeisti į „aš“, bet tada kūrinys prarastų daug stilistinių niuansų. II asmens forma suteikia atsitraukimo, susvetimėjimo efektą, jis motyvuojamas ir istoriškai, kaip užkariauto krašto situacija. „Vos ne per visą knygą besitęsiantį veikėjo pasakojimą, į kurį įeina ne tik vidinės būsenos, bet ir veiksmo, įvykių perpasakojimas taip pat, man rodos, netikslu vadinti monologu“ (p. 11). Vidinis monologas – vaizdavimo objektas, verbalinė sąmonės sfera, autentiškos vidinės kalbos perteikimas (p. 16). Todėl šiam kūrinui labiau tinka sąvoka sąmonės srautas – vaizdavimo būdas, ikiverbalinė psichikos sfera, sąmonės srauto perteikimas, menamoji kalba (p. 16). antro asmens forma panaikina amžių prarają tarp pasakotojo ir skaitytojo.

Kūrinio konfliktą apibūdina kaip vidinį: identifikuoja dvi jėgas, vieną, kuri griauja žmonėse viską, kuo jie anksčiau tikėjo, o kita – verčia jai priešintis net ir jaučiant priešinimosi beprasmybę (p. 97).

Rezistencijos reikšmė numanoma: „krivio kalbėjimas, svarstymas, bandymas susivokti savyje ir epochoje yra tarsi atsakymas į autorių, skaitytoją kankinančius klausimus. [...] kartu suliejamąs dvi istorinės epochos, viena pavaizduota, kita – esanti už vaizdo, potekstėje.“ (p. 98)

Summary

The master's thesis examines the public reception of Romualdas Granauskas' novelette "Jaučio aukojimas" ("The Offering of the Bull") from its publication in the journal *Pergalė* in 1973 to the most recent published reception text in 2020. The research material consists of readers' responses published in *Literatūra ir menas*, evaluations by literary critics in the periodical press, and scholarly articles by literary researchers discussing the novelette. The study focuses on the relationship between the literary work and its interpretation by identifying the themes most frequently discussed in reception texts, revealing the spectrum of meanings attributed to the work by readers, and analysing the foundations of differing interpretations and their relationship to the text. The theoretical framework is based on the works of Hans Robert Jauss, Stanley Fish, and Umberto Eco. The analysis addresses the following questions: what determines contradictory interpretations of the same literary work; how readers' interpretative strategies open up the multiplicity of the work's meanings; and how the text itself provides the basis for different interpretations.

The thesis consists of two parts. The theoretical section presents the origins of reception theory and surveys the research approaches relevant to the study: sociological-historical, rhetorical, and semiotic. It introduces Hans Robert Jauss' concept of the horizon of expectations and argues for the importance of examining the accumulation of earlier reception. Jauss' concept is supplemented by Stanley Fish's notion of interpretive communities, explaining how interpretive strategies enable different horizons of expectations to coexist within society at the same time. Finally, Umberto Eco's semiotic approach to the text is presented together with the notions he developed: the distinction between the empirical and model author/reader and their intentions, reading and textual strategies, and the semantic and semiotic levels of reading.

The theoretical works of these authors shape the course of the research. In the second part of the thesis, taking into account Hans Robert Jauss' discussion of the influence of the horizon of expectations on interpretation, the study demonstrates how the reader's historical period, literary context, and previous interpretations shape possible reading strategies. In order to highlight how earlier reception influences later reception, the dialogic nature of reception texts is revealed. Selectively drawing on Fish's ideas, the texts are grouped according to the themes and meanings emphasised by readers, while convergent and contradictory interpretations are identified. Eco's theoretical framework makes it possible to examine how the formal elements structuring the text determine the interpretation of the work and how the semantic and semiotic levels of reading anticipated by the text generate different meanings. Through analysing the relationship between the

reception texts and the literary work, the study identifies the model reader of the novella, discusses the textual strategies operating within the work, and demonstrates how the reading strategies employed by individual readers allow particular meanings of the text to be actualised.

The conclusions state that the literary work offers the possibility of multiple meanings, while readers, employing different interpretive strategies, construct a broad spectrum of interpretations. It is concluded that the meanings identified by the authors of reception texts depend on a particular horizon of expectations and on the interpretive strategies applied.